

aleg. 37

Sprawozdanie

Wydziału krajowego o wykonywaniu Patronatu nad Spółkami oszczędności i pożyczek w roku 1901.

Wysoki Sejmie!

W załatwieniu poprzedniego sprawozdania Wydziału krajowego o wykonywaniu Patronatu nad Spółkami oszczędności i pożyczek powziął Wysoki Sejm na posiedzeniu z dnia 6. lipca 1901 r. następujące uchwały:

1. Sprawozdanie Wydziału krajowego o działalności przy zakładaniu Spółek oszczędności i pożyczek i popieraniu ich rozwoju w r. 1900 przyjmuje Sejm do wiadomości.

2. Poleca się Wydziałowi krajowemu, aby przedstawił c. k. Rządowi potrzebę zmiany postanowień prawnych o ulgach należnościowych dla Spółek oszczędności i pożyczek w tym kierunku, aby ułatwione zostało korzystanie z tych ulg i uiszczanie należnych opłat.

3. Poleca się Wydziałowi krajowemu, aby ponowił starania u c. k. Rządu celem uzyskania pomocy finansowej dla akcji na polu zakładania i rozwoju Spółek oszczędności i pożyczek.

Wykonując uchwały ad 2. i 3., wystosował Wydział krajowy do Prezydium c. k. Namiestnictwa we Lwowie odezwę z dnia 23. września 1901 l. 47.742. W tej odezwie przedstawił Wydział krajowy przede wszystkim potrzebę zmiany rozporządzenia wykonawczego do ustawy z dnia 1. czerwca 1889 (Dz. p. p. Nr. 91.) i do ustawy z dnia 11. czerwca 1894 (Dz. p. p. Nr. 91.) w tym kierunku, aby z ulg należnościowych, przyznanych temi ustawami, mogły Spółki korzystać z chwilą rozpoczęcia swych czynności to jest od razu po otrzymaniu rezolucyi o sądowym zarejestrowaniu. Następnie zaś uzasadnił Wydział krajowy potrzebę uwolnienia zupełnego Spółek oszczędności i pożyczek, odpowiadających wymaganiom ustawy z dnia 1. czerwca 1889 od opłacania należności od udziałów jakoteż od procentów wypłacanych w rachunku bieżącym, ze względu na to, że koszt i zachód połączony z uiszczaniem tych należności jest tak dla spółek jak i dla administracyi skarbowej większym, aniżeli całkiem nieznaczny dochód z tych opłat.

Równocześnie zaś ponowił Wydział krajowy w dalszym ciągu tejże odezwę żądanie, aby c. k. Rząd do wydatków Patronatu przyczyniał się coroczną subwencją w kwocie 10.000 K., jednorazowo zaś przyznał nadto zasiłek 1.000 K. na pokrycie kosztów podróży kierownika Biura Patronatu do Austrii dolnej i do Niemiec w celu zbadań organizacyi i działalności Spółek magazynowo-rolniczych jakoteż centralnych organizacyi dla Spółek rolniczych. Powołując się na swą poprzednią niezrealizowaną dotychczas odezwę z dnia 23. listopada 1900 r. LW. 28.262 (przytoczoną dosłownie w przeszłorocznym sprawozdaniu sejmowym jako alegat III.) przedstawił Wydział krajowy dalsze postępy akcji krajowej w celu popierania rozwoju Spółek oszczędności i pożyczek i wskazał na rosnące z tego powodu wydatki, które do tej pory wyłącznie kraj ponosi, pomimo zawartej w reskrypcie c. k. Ministerstwa rolnictwa z dnia 23. października 1899 zapowiedzi wydatnego popierania funduszami państwowymi rozwoju Spółek rolniczych.

Dopiero w marcu b. r. otrzymał Wydział krajowy reskrypt c. k. Prezydium Namiestnictwa we Lwowie z dnia 17. marca 1902 l. 1.140/pr., zawierający odpowiedź

c. k. Ministerstwa rolnictwa na odezwy Wydziału krajowego z dnia 23. listopada 1900 l. 25.631 co do przyczyniania się Skarbu państwa do wydatków krajowego Patronatu dla Spółek oszczędności i pożyczek i l. 82.458 w sprawie współdziałania Wydziału krajowego z c. k. Ministerstwem rolnictwa w popieraniu rozwoju Spółek rolniczych w Galicyi. (Aleg. I. do niniejszego sprawozdania).

Zamiast żądanych przez Wydział krajowy 11.000 K. przyznało c. k. Ministerstwo rolnictwa subwencję rządową na r. 1901 w kwocie 10.000 K. na koszt lustracyi Spółek rolniczych, urządzenie kursów praktycznych dla kasyerów i kierowników Spółek, na koszt publikacyj i na koszt podróży Dra Stefczyka. Gdy jednak subwencya ta przyznana została tylko na jeden rok (1901) a z natury rzeczy wydatki na cele popierania rozwoju Spółek rolniczych nie tylko mają stały charakter ale także muszą wzrastać, przeto Wydział krajowy przedkłada poniżej wniosek o wezwanie c. k. Rządu, aby na następne także lata udzielał z funduszy państwowych subwencyj na cele Patronatu dla Spółek oszczędności i pożyczek w wymiarze odpowiadającym dalszemu wzrostowi wydatków Patronatu z funduszy krajowych.

Sprawę współdziałania Wydziału krajowego z c. k. Rządem w popieraniu rozwoju Spółek rolniczych w Galicyi omówi Wydział krajowy w końcowym ustępie niniejszego sprawozdania po przedstawieniu dotychczasowej akcyi kraju na tem polu.

Zadanie powierzone sobie Patronatu nad Spółkami oszczędności i pożyczek starał się Wydział krajowy spełniać w ciągu roku 1901 w tym samym kierunku i z tą samą usilnością, jak w latach poprzednich. Z najważniejszych zaś na tem polu czynności swoich jakoteż z rozwoju Spółek w ciągu roku 1901 ma zaszczyt Wydział krajowy złożyć poniżej sprawę.

I. Działalność Biura Patronatu.

1. Współdziałanie w zakładaniu Spółek. Podług przyjętej od początku zasady nie występował Wydział krajowy nigdzie z inicjatywą do zawiązania Spółki lecz pozostawił zupełnie swobodne pole inicjatywie prywatnej a wkraczał dopiero wówczas, gdy do tego uzyskał podstawę w zgłoszeniu czynników miejscowych po odpowiednich z ich strony przygotowaniach wstępnych do zawiązania Spółki. Co więcej nawet, Biuro Patronatu, zajęte głównie czynnościami organizacyjnymi i wykonywaniem nadzoru nad Spółkami, nie było w możności w tym stopniu wpływać na rozpowszechnienie wiadomości o urządzeniach i pożytkach Spółek Raiffeisenowskich, jakby to było pożądanem. Tylko dwie konferenecye powiatowe w Wadowicach i w Chrzanowie, urządzone przez Biuro Patronatu w styczniu 1901, służyły temu celowi. Zaznaczyć zaś tutaj należy, iż w innych krajach, gdzie się rozwinął na większą skalę ruch zakładania Spółek Raiffeisenowskich np. w Austrii dolnej i górnej, w Czechach i na Morawach, przyczyniła się do tego w znacznej mierze praca wędrownych nauczycieli gospodarstwa wiejskiego, którzy prowadzili podług ułożonego z góry planu systematyczną a energiczną propagandę za Spółkami Raiffeisena, pobudzając tym sposobem prywatną inicjatywę i przysposabiając dla niej grunt wśród rolniczej ludności owych krajów. Dolnoaustriacki Wydział krajowy utrzymuje nawet oprócz kilku lustratorów, osobnego nauczyciela wędrownego dla pouczania o urządzeniach, działalności i pożytkach Spółek rolniczych, niezależnie od wędrownych nauczycieli rolnictwa przez kraj utrzymywanych.

Poprzednie sprawozdanie swoje zamknął Wydział krajowy cyfrą 86 Spółek oszczędności i pożyczek, zorganizowanych po koniec roku 1901 i przyjętych — lub mających przyrzeczenie przyjęcia — do Patronatu Wydziału krajowego. Prócz tego pozostało z roku 1900 niezafatwionych 21 podań, wniesionych przez Komitety założycielskie projektowanych Spółek z prośbą o pomoc w założeniu Spółki i o przyjęcie do Patronatu. W ciągu roku 1901 wpłynęło w dalszym ciągu 85 takichże podań. Razem tedy miał Wydział krajowy w okresie sprawozdawczym do załatwienia 106 podań w sprawie projektowanych Spółek. W 17 wypadkach odmówił Wydział krajowy bądź pomocy w zawiązaniu Spółki bądź przyjęcia jej do swego Patronatu z powodu braku warunków dla trwałego i zdrowego rozwoju. W 13 wypadkach sami inicjatorowie na razie odstąpili od zamiaru zawiązywania Spółki wskutek udzielonych im na miejscu przez delegata Patronatu wyjaśnień. Z pomocą Biura Patronatu zawiązało się rzeczywiście i uzyskało przyjęcie (lub przyrzeczenie przyjęcia) do Patronatu 52

nowych Spółek oszczędności i pożyczek. Pozostało wreszcie do załatwienia 23 zgłoszeń o pomoc w zawiązaniu Spółki.

W sprawie zawiązania nowych Spółek interweniował na miejscu dla zbadania stosunków i udzielenia wyjaśnień kierownik Biura Patronatu w 64 wypadkach. Zaznaczyć przytem wypada, że nawet tam, gdzie na razie nie znalazły się warunki wystarczające do zapewnienia Spółce prawidłowego i trwałego rozwoju, interwencya delegata Patronatu nie była bezużyteczną, gdyż wyjaśnienia udzielone ludności na zebraniach niekiedy wcale licznych przyczyniały się do należytego zrozumienia sprawy i w niejednym wypadku zachęciły ludność do dalszych starań nad wytworzeniem i przygotowaniem lepszych warunków dla zawiązania i rozwoju projektowanej Spółki. W odbytych w okresie sprawozdawczym zebraniach w celu zawiązania Spółek w obecności delegata Patronatu uczestniczyło ogółem 3—4000 osób.

Po doliczeniu 52 Spółek nowoorganizowanych pod opieką Wydziału krajowego w ciągu roku 1901 do wykazanych w poprzednim sprawozdaniu 86 Spółek (podług stanu w dniu 31. grudnia 1900) otrzymuje się ogółem 138 Spółek oszczędności i pożyczek, które po dzień 31. grudnia 1901 należały do Patronatu Wydziału krajowego.

Sądowe rejestrowanie Spółek odbywało się bez trudności i przeszkód z wyjątkiem Spółek należących do obwodu Sądu handlowego w Stryju. Przeciw odmownej decyzji tego Sądu, zatwierdzonej przez c. k. Wyższy Sąd krajowy we Lwowie wniosła Spółka w Lisowicach rekurs do Najwyższego Trybunału w Wiedniu, którego orzeczenie z dnia 2. października 1900 do l. 11.510 ma zasadnicze znaczenie dla określenia warunków potrzebnych do uzyskania sądowego zarejestrowania. Wprawdzie Trybunał Najwyższy nie przychylił się do wniosku Spółki o zniesienie odmownej uchwały c. k. Sądu stryjskiego, lecz nie uznał powodów przytoczonych w orzeczeniu tego Sądu a tylko dopatrzył się innej nieformalności w przedłożonym przez Spółkę podaniu. Z motywów zawartych w orzeczeniu Najwyższego Trybunału wynika, że praktykowany przez Biuro Patronatu tani i dogodny sposób wyjednywania Spółkom wpisu do sądowego rejestru odpowiada zupełnie obowiązującym przepisom prawnym. Wspomniane zaś w poprzednim sprawozdaniu Wydziału krajowego rekursy Spółek w Kalnem i w Markopolu przeciw odmownej decyzji Sądu złoczowskiego zostały przez c. k. Wyższy Sąd krajowy we Lwowie uwzględnione i Spółki te na podstawie pierwotnie wniesionych podań uzyskały rzeczywiście sądowe zarejestrowanie. W ogólności zostało dotychczas zarejestrowanych i definitywnie przyjętych do Patronatu 136 Spółek zawiązanych po koniec 1901 roku, zarejestrowanie zaś dwóch Spółek zawiązanych także w roku 1901 jest jeszcze w toku.

Tytułem zasiłków na koszt założenia wypłacił Wydział krajowy w ciągu 1901 roku 58 Spółkom łączną kwotę 23.100 koron.

2. Udzielanie informacyj, wydawnictwa i praktyczne kursa naukowe. Czynności Biura Patronatu jako organu doradczego dla Spółek wzmagają się w miarę wzrostu ilości Spółek i rozwoju ich działalności. O poradę i wyjaśnienia zgłaszają się osoby interesowane coraz częściej osobiście w Biurze Patronatu a jeszcze znacznie rośnie korespondencya Biura w sprawach informacyjnych. Tem się głównie tłumaczy wzrost numerów protokołu podawczego w Biurze z 1850 w roku 1900 na 2.822 w r. 1901.

Ważny środek informacyjny i łącznik między Spółkami a Patronatem stanowiły „Okólniki” wydawane w dalszym ciągu w formie czasopisma. W r. 1901 wydało Biuro Patronatu 6 numerów „Okólnika” (od Nr. 4—9).

W tych „Okólnikach” ogłaszane są w myśl życzenia wypowiedzianego przez sejmową Komisję bankową w jej ostatnim sprawozdaniu o Patronacie, kwartalne sprawozdania wszystkich Spółek należących do Patronatu z ruchu członków i z obrotów pieniężnych w głównych działach czynności Spółki. Wobec wzrostu Spółek, objawiającego się zainteresowania dla wydawnictwa „Okólnika” wśród szerszej publiczności i potrzeby częstszej wymiany myśli między Biurem Patronatu a Spółkami okaże się prawdopodobnie w niedalekiej przyszłości potrzeba zamienienia „Okólników” na czasopismo miesięczne.

Wydawnictwa Biura Patronatu w celach informacyjnych powiększyły się w r. 1901 o dwie broszury: „Pouczenie o postępowaniu sądowym przeciw dłużnikom Spółek oszczędności i pożyczek z powodu niezapłacenia pożyczki” i „Pouczenie o prowadzeniu rachunku bieżącego z Patronatem”. Pierwsza broszura ma na celu uchronić Spółki i ich członków od zbyt licznych wydatków w tych razach, gdy użycie pomocy sądowej przeciw dłużnikom

okaże się wskazaniem lub koniecznem. Druga broszura, będąca po części odbitką z artykułów „Okólnika“, zawiera szczegółowe objaśnienie o znaczeniu, korzyściach i sposobie prowadzenia rachunku bieżącego Spółek z Patronatem, o którego zaprowadzeniu zawiera niniejsze sprawozdanie bliższe wyjaśnienia na str. 7. i n.

Dla systematycznego kształcenia sił uzdolnionych do pracy w Spółkach należących do Patronatu, urządził Wydział krajowy w r. 1901, podobnie jak w latach poprzednich dwa praktyczne kursa naukowe (IV. i V.) i to zgodnie z wskazówką zamieszczoną w ostatniem sprawozdaniu sejmowej Komisji bankowej o Patronacie, jeden w Krakowie w czasie od 10. do 22. czerwca a drugi we Lwowie w czasie od 9. do 21. grudnia.

O przyjęcie na kurs letni w Krakowie wpłynęło 65 podań a przyjętych zostało i uczęszczało 32 uczniów z 26 Spółek. Na kurs zimowy we Lwowie wpłynęło 79 podań a przyjętych zostało i uczęszczało 30 uczniów z tyluż Spółek. Razem tedy w roku 1901 odbyło praktyczne kursa nauki 62 uczniów z 56 Spółek. Z wyjątkiem dwóch wszyscy otrzymali zasiłki na koszt podróży i utrzymania się w czasie nauki (po 50 K) w łącznej kwocie 3.000 koron. Przyjmowanie większej naraz ilości uczniów uważa Wydział krajowy za niemożliwe, jeżeli nie ma na tem cierpieć praktyczny kierunek kursów, na co właśnie Wydział krajowy od samego początku położył naj-silniejszy nacisk. Już bowiem podwyższenie cyfry uczniów (o 10) tak na IV. jak i na V. kursie w porównaniu z poprzedniemi wymagało; zwłaszcza wobec różnorodności w przygotowaniu uczniów, znacznego wyteżenia tak ze strony docentów jak i uczniów kursu. Nauki udzielali na obu kursach kierownik i lustratorowie Biura Patronatu (w Krakowie p. Drozdowicz, we Lwowie p. Pietruszewicz).

3. Dostarczanie druków i książek Spółkom. W interesie Spółek należących do Patronatu zajmowało się Biuro Patronatu także w roku 1901 dostarczaniem Spółkom potrzebnych im druków oraz książek. Zbiór druków uzupełniony został w tym roku formularzami skarg sądowych przeciw dłużnikom, jakoteż drukami odnoszącymi się do prowadzenia zbiorowego rachunku bieżącego Spółek z Patronatem (por. niżej str. 7.). Pomimo znacznego podrożenia papieru powiodło się Biuru Patronatu utrzymać bez zmiany pierwotne, dla Spółek nader przystępne ceny dostarczanych druków i książek. Ogółem wykonało Biuro Patronatu 330 ekspedycyj na łączną kwotę 16.209 K 44 h.

Spółkom nowoprzyjętym do Patronatu dostarczało Biuro Patronatu także żelaznych kas ogniotrwałych. Wyrobu i dostarczania kas dla Spółek, mających siedzibę na wschód od Lwowa, podjęła się fabryczna pracownia ślusarska Wojeiecha Kosiby we Lwowie po tej samej cenie, po jakiej tych kas dostarcza fabryka wiedeńska dla Spółek położonych na zachód od Lwowa, z doliczeniem frachtu Wiedeń-Lwów. Wyrób kas żelaznych w pracowni p. Kosiby odbywa się pod życzliwym a bezinteresownym nadzorem p. Ignacego Drewnowskiego, naczelnika warsztatów kolejowych we Lwowie, jako członka krajowej komisji przemysłowej. Wyrobite przez pracownię a przeznaczone dla Biura Patronatu kasy przed ostatecznem wykończeniem badane są przez rzeczoznawcę i na podstawie jego atestu kasy te zakupuje Biuro Patronatu dla Spółek. Dostarczania żelaznych kas dla zachodnich Spółek nie mogła się na razie podjąć ta sama firma i dlatego zakupuje się je nadal u wiedeńskiej firmy, której wyrób wytrzymał próbę ogniową w czasie pożaru w Oleszyczach w maju 1901; żelazna kasa należąca do tamtejszej Spółki znajdowała się przez kilka godzin w ogniu lecz uchroniła znajdującą się w niej gotówkę (około 1.200 K), dokumenta i księgi Spółki od zniszczenia. Biuro Patronatu czyni starania, aby potrzeby kas bez ujemy dla jakości zaspakajały wyłącznie firmy krajowe.

4. Dostarczanie Spółkom funduszków obrotowych. Po wkładkach oszczędności najważniejszem źródłem, z którego czerpały Spółki patronackie obrotowy kapitał, stanowił krajowy fundusz pożyczkowy dla Spółek oszczędności i pożyczek. Fundusz ten wynosił:

1. z dniem 1. stycznia 1901	K	80.000.—
2. dotacya z funduszu krajowego za r. 1901	"	40.000.—
3. narosłe w r. 1901 procenta	"	326.22
Razem w dniu 31. grudnia 1901	K	120.326.22

Z tego funduszu jakoteż zaliczek udzielanych w myśl uchwały Wysokiego Sejmu z 16. marca 1899 przez Bank krajowy na poczet dalszych rat tego funduszu, otrzymało w 1901 roku 68 Spółek 82 pożyczek w łącznej kwocie 297.600 koron, a mianowicie:

Jordanów	K	4.000
Kamionka strumiłowa	"	3.000
Radomyśl	"	4.000
Radochońce (II. poż.)	"	4.000
Balińce	"	4.000
Trofanówka	"	4.000
Felsztyn (II. poż.)	"	2.000
Mariahilf	"	4.000
Jagielnica stara	"	4.000
Mszana	"	4.000
Hnatkowice	"	4.000
Pilipy	"	4.000
Łętownia	"	4.000
Lubliniec nowy	"	4.000
Kościelniki	"	4.000
Albigowa	"	4.000
Magierów (II. poż.)	"	3.000
Ostrów (II. poż.)	"	4.000
Wysocko	"	4.000
Komarniki	"	4.000
Gawłuszowice	"	6.000
Ryczów (II. poż.)	"	4.000
Błozew górna (II. poż.)	"	2.000
Basznia dolna	"	4.000
Oleszyce	"	4.000
Winniki ad Żółkiew	"	2.000
Szmańkowce	"	4.000
Szczawnica wyżna.	"	2.000
Kurzany (II. poż.)	"	2.000
Prusy	"	4.000
Rumno	"	2.000
Synowódzko wyżne	"	10.000
Bratkowice	"	4.000
Jaryczów stary	"	4.000
Podmichale	"	4.000
Plebanówka	"	4.000
Jezupol	"	4.000
Trembowla	"	4.000
Zameczek	"	4.000
Bożyków	"	4.000
Rzochów	"	4.000
Wyszatyce (III. poż.)	"	4.000
Szczurowice (II. poż.)	"	2.000
Skala nad Zbruczem	"	4.000
Janów k. Trembowli	"	4.000
Bieniawa	"	4.000
Błudniki	"	2.000
Kryłos	"	2.000
Iwanikówka	"	2.200
Kurzany (III. poż.)	"	2.000
Mariahilf (II. poż.)	"	4.000
Sobolów	"	4.000
Liszki (II. poż.)	"	4.000
Wojniłów	"	4.000
Kamienica	"	2.000
Macoszyn (II. poż.)	"	3.000
Delejów	"	2.000
Kalne	"	4.000
Rzochów (II. poż.)	"	4.000
Św. Józef	"	4.000

Do przeniesienia . . . K 219.200

Z przeniesienia	K
Nawojowa	4.000
Trembowla (II. poź.)	5.000
Strzeliska nowe	4.000
Trofanówka (II. poź.)	2.400
Ryczów (III. poź.)	3.000
Zaleszany	4.000
Ilawcze	4.000
Św. Józef (II. poź.)	6.000
Podmichale (II. poź.)	4.000
Czechów	4.000
Wojniłów (II. poź.)	4.000
Rożniatów	2.000
Stupnica	4.000
Bircza	4.000
Wierzbica	4.000
Winniki ad Żółkiew (II. poź.)	2.000
Strzeliska nowe (II. poź.)	2.000
Rożniatów (II. poź.)	2.000
Hussaków (III. poź.)	3.000
Hnatkowice (II. poź.)	3.000
Nidek	4.000
Handzlówka	4.000

Razem 82 pożyczki w kwocie . . . K 297.600.—

Ponieważ zaś po koniec roku 1900 wypłacono 54 pożyczek
w łącznej kwocie . . . K 185.000.—

przeto po koniec 1901 r. otrzymało z krajowego funduszu pożyczko-
wego 93 Spółek 136 pożyczek w łącznej kwocie . . . K 482.600.—

Z tej kwoty zwróciły Spółki w 88 ratach razem . . . „ 39.918.78

tak że w dniu 31. grudnia 1901 r. pozostały ogółem winne . . . K 441.581.22

Jeżeli od tej kwoty potrącimy . . . „ 120.326.22

jako stan krajowego funduszu pożyczkowego (j. w.) w dniu 31. gru-
dnia 1901 r. pozostanie . . . K 321.255.—

która to kwota stanowiła w dniu 31. grudnia 1901 dług funduszu pożyczkowego
w Banku krajowym.

Do wykazanego wyżej stanu krajowego funduszu pożyczkowego dla Spółek
z dniem 31. grudnia 1901 r. w kwocie . . . K 120.326.22

należy jednak doliczyć należne od Spółek po dzień 31. grudnia 1901
procenta płatne z dołu od zaciągniętych pożyczek a wynoszące . . . „ 9.315.57

tak, że istotny stan funduszu tego z końcem 1901 r. wynosił . . . K 129.641.79

Na tę sumę złożyły się zatem dotacje roczne (po 40.000 K)
z funduszu krajowego w kwocie . . . „ 120.000.—

a reszta w kwocie . . . K 9.641.79

jest przyrostem z odsetek za 2½ lata.

Podnieść tutaj należy, że spłata rat pożyczkowych przez Spółki odbywała
się tak dalece regularnie, iż w dniu 31. grudnia żadna Spółka nie zalegała z zapłatą
raty pożyczkowej. Regularnej spłaty pilnuje Biuro Patronatu w ten sposób, że mniej
więcej na 2 tygodnie przed terminem zapłaty przypomina Spółce obowiązek uiszcze-
nia raty pożyczkowej.

Cennej pomocy w zaopatrywaniu Spółek patronackich w fundusze obrotowe
udzieliła także Gal. Kasa oszczędności we Lwowie, która Spółkom należą-
cym do Patronatu otwarła kredyt dłużejterminowy w formie pożyczek (na skrypta
dłużne) spłacalnych w 20 półrocznych ratach. W ciągu r. 1901 udzieliła Gal. Kasa
oszczędności 11 Spółkom pożyczek w łącznej kwocie 72.000 K. Od tych pożyczek
opłacają Spółki po 5½% (z góry). Przy tej stopie procentowej korzystają z tego
źródła kredytu przeważnie wschodnio-galicyjskie Spółki, mające więcej trudności
w zaopatrywaniu się w potrzebny kapitał obrotowy. Spłata rat pożyczkowych od-
bywa się także w stosunkach Spółek z Gal. Kasą oszczędności jak najregularniej.

Coraz częściej zdarza się także, iż gminy należące do okręgu Spółki powie-
rzają jej fundusze pożyczkowych Kas gminnych bądź to w formie po-

żytek bądź zwykle jako wkładkę oszczędności. Dzieje się to oczywiście za zezwoleniem Wydziałów powiatowych. Tym sposobem odbywa się tu i ówdzie likwidacya nienależycie administrowanych gminnych Kas pożyczkowych albo fundusze gminnej Kasy, administrowane przez Wydział powiatowy, wracają do gminy, dla zasilenia kapitału obrotowego istniejącej tam Spółki oszczędności i pożyczek. Wydział krajowy nie wywiera w tym kierunku żadnego nacisku, pozostawiając to swobodnemu uznaniu gmin, względnie Wydziałów powiatowych. Nie dopuszcza się tylko do tego, żeby Spółki konwertowały pożyczki poudzielane przez gminne Kasy pożyczkowe; Spółka może tylko gotówkę gminnej Kasy pożyczkowej przyjąć jako wkładkę oszczędności.

Największej jednak doniosłości dla uregulowania kredytowych stosunków Spółek oszczędności i pożyczek, należących do Patronatu Wydziału krajowego było zaprowadzenie w Banku krajowym tak zwanego „zbiorowego rachunku bieżącego Spółek oszczędności i pożyczek z Patronatem Wydziału krajowego“. Potrzebę tej nowej pomocy dla Spółek zaznaczył i uzasadnił Wydział krajowy już w poprzednim sprawozdaniu swoim o wykonywaniu Patronatu nad Spółkami. Rozchodziło się mianowicie o takie urządzenie, któreby zapewniało Spółkom naszym przynajmniej najważniejsze z tych korzyści i ułatwień, jakie przynoszą w innych krajach Spółkom Raiffeisenowskim zakładane dla nich „centralne Kasy“. Tworzenie jednak odrębnej tego rodzaju instytucji uważał Wydział krajowy w naszych stosunkach za przedwczesne a nawet poniekąd za zbyt znaczne. Z drugiej zaś strony uznał Wydział krajowy konieczną potrzebę dalszej pomocy dla Spółek w dwóch kierunkach. Przedewszystkiem chodziło o ułatwienie Spółkom dogodnej i korzystnej lokacyi zbędnych chwilowo funduszy. Pomiędzy Spółkami patronackimi nie brak już bowiem, — mimo krótkiego przeważnie ich istnienia — nawet takich, które działalność swą rozwinęły głównie w kierunku oszczędnościowym tak dalece, że posiadają więcej funduszy, aniżeli ich same w sposób właściwy są w stanie na miejscu zużytkować. Niekiedy więc zmuszone były odmawiać przyjęcia wkładek oszczędności albo przyjmowały je na razie jako depozyta bezprocentowe aż do chwili zużytkowania tych depozytów do obrotu w Spółce. Przeważna część Spółek nie ma wprawdzie jeszcze stałego nadmiaru funduszy ale częstokroć w pewnych porach roku posiada chwilowo także znacznie większe zapasy kasowe, leżące bez oprocentowania. Lokowanie zbędnej gotówki w okolicznych instytucjach finansowych odbywa się tylko wyjątkowo, gdyż nastrocza wątpliwości co do zupełnego bezpieczeństwa takich lokacyi a powtórnie nie opłaca się Spółkom z powodu utrudnień w wycofaniu doraźnem znaczniejszych kwot jakoteż z powodu sposobu oprocentowania, obliczanego zwyczajnie półmiesięcznie a nie za każdy dzień. O ile zaś Spółka, stosując się do instrukcyi, zapytuje Patronat o radę co do bezpieczeństwa lokacyi, znajduje się Biuro Patronatu niekiedy w kłopotliwym położeniu, gdyż udzielenie rady nakłada pewną odpowiedzialność a odpowiedź wymijająca nie miałaby celu. Na lokowanie zbędnej gotówki w Banku krajowym rzadko się Spółki decydowały ze względu na niskie oprocentowanie po 4%, podczas gdy tylko mała część Spółek płaci od wkładek oszczędności po 4½%, większość zaś 5% a część Spółek nawet więcej (5½—6%).

Równocześnie zaś często zdarzały się wypadki nagłego a chwilowego zapotrzebowania gotówki w razie wypowiedzenia wkładek w niedogodnej dla Spółki chwili albo w razie potrzeby szybkiej, doraźnej pomocy kredytowej dla członków, zanim jeszcze spodziewane wpływy z rat pożyczkowych albo nowych wkładek nastąpią.

Stwierdzenie takich stosunków w Spółkach patronackich naprowadzało samo przez się na myśl wymiany gotówki pomiędzy Spółkami, z których jedne mogą mieć właśnie wtenczas zbędne fundusze, gdy ich inne Spółki potrzebują. Biuro Patronatu pośredniczyło niekiedy w takich razach pomiędzy Spółkami w ten sposób, że niektóre Spółki umieszczały swoje fundusze w innych Spółkach jako wkładki oszczędności za trzechmiesięcznem wypowiedzeniem. Ale tak forma tych lokacyi jak i samo pośredniczenie przedstawiało liczne niedogodności a niezupełnie odpowiadało celowi.

Wskutek tego Biuro Patronatu opracowało projekt zaprowadzenia w Banku krajowym tak zwanego „zbiorowego rachunku bieżącego Spółek oszczędności i pożyczek z Patronatem Wydziału krajowego“. Wydział krajowy zasięgnął co do tego projektu opinii Dyrekeyi Banku krajowego, proponując zarazem przyznanie przez Bank wyjątkowego oprocentowania dla lokacyi Spółek po 4½%. Dyrekeya Banku krajowego oświadczyła się w zasadzie za projektowanym „rachunkiem zbiorowym“

ale uznawała za niemożliwe przyznanie od lokacyj Spółek wyjątkowego oprocentowania po $4\frac{1}{2}\%$. Wówczas Wydział krajowy wydał „Instrukcję o prowadzeniu w Banku krajowym zbiorowego rachunku bieżącego Spółek oszczędności i pożyczek zostających pod Patronatem Wydziału krajowego“ z dnia 27. września 1901 L. 63.886 (Aleg. II. do niniejszego sprawozdania). Na podstawie tej instrukcji może każda Spółka uzyskać otwarcie: 1) depozytowego rachunku bieżącego i 2) w pewnych warunkach także kredytu w rachunku bieżącym. Otwarcie depozytowego rachunku uprawnia Spółkę do lokowania w Banku krajowym na „zbiorowy rachunek“ zbędnej gotówki za oprocentowaniem po $4\frac{1}{2}\%$ (za każdy dzień). Spółka zaś, której Wydział krajowy otwarł także kredyt w rachunku bieżącym, może nie tylko wycofać swoje wkładki ale nadto pobrać każdej chwili zaliczki na kredyt aż do granicy ustanowionej dla każdej Spółki z osobna; od kredytu płaci Spółka 5% .

Chcąc umożliwić oprocentowanie depozytów Spółek na „zbiorowym rachunku“ po $4\frac{1}{2}\%$, zobowiązał się Wydział krajowy wynagradzać Bankowi krajowemu ewentualną różnicę, wynikającą z wyższego o $\frac{1}{2}\%$ oprocentowania lokacyj Spółek w porównaniu z obowiązującą w Banku krajowym stopą procentową. Pokrycie zupełne dla tej różnicy spodziewa się Wydział krajowy znaleźć w wyższych o $\frac{1}{2}\%$ odsetkach, jakie Spółki płacić będą od kredytu w rachunku bieżącym. Lokowane bowiem w Banku krajowym na zbiorowym rachunku z Patronatem depozyta Spółek będą stanowiły główne źródło dla udzielonego kredytu w rachunku bieżącym. W razie zaś wyczerpania depozytów udzielać będzie Bank krajowy „zbiorowemu rachunkowi“ chwilowych zaliczek na tych samych warunkach, jak ich udziela w celu wypłacenia ratalnych pożyczek, przyznanych Spółkom. Wysokość tych zaliczek dla „zbiorowego rachunku“ ograniczył jednak Wydział krajowy na razie do 50.000 K.

Szczegółowe warunki, pod jakimi Spółki mogą uzyskiwać kredyt w rachunku bieżącym i z niego korzystać, są określone osobnymi przepisami, wydanymi przez Wydział krajowy z dnia 14. listopada 1901, L. 78.161 (Alegat III. do niniejszego sprawozdania). Oczywiście kredyt w rachunku bieżącym jest z natury swej krótkoterminowym i musi być najpóźniej w przeciągu roku spłaconym przez Spółkę. Umowa o kredyt w rachunku bieżącym przychodzi do skutku w ten sposób, że Spółka wnosi podanie do Wydziału krajowego na formularzu w tym celu odpowiednio wystylizowanym a zawierającym także przedruk instrukcji o „zbiorowym rachunku“ i przepisów o „warunkach kredytu w rachunku bieżącym“; tym warunkom i przepisom poddaje się Spółka w swoim podaniu. W odpowiedzi otrzymuje zawiadomienie, zawierające także przedruk tychże instrukcji i przepisów a skoro Spółka potwierdzi odbiór zawiadomienia na przeznaczonej do tego karcie korespondencyjnej, uważa się umowę za zawartą. Ten sposób postępowania, uznany także przez Dyrekcyę Banku krajowego za dobry i praktyczny, ma nadto tę zaletę, że oszczędza Spółkom kosztów, albowiem wszelkie podania Spółek do władz niesądowych są według ustawy z 1. czerwca 1899 zupełnie wolne od opłaty stempla.

Cały obrót pieniężny „zbiorowego rachunku“ koncentruje się w Banku krajowym, który przyjmuje wpłaty bezpośrednio od Spółek i skutecznie wprost pod ich adresem wypłaty. Pierwotnie zamierzył Wydział krajowy ułatwić Spółkom wpłacanie i odbieranie pieniędzy przez pocztową kasę oszczędności (na kwity depozytowe i czek). To pośrednictwo pocztowej kasy oszczędności okazało się jednak na razie niemożliwym, ponieważ Bank krajowy nie utrzymuje rachunku bieżącego z pocztową kasą oszczędności. Zresztą wynikałyby stąd dla Spółek także niektóre niedogodności, jak strata na procencie, opóźnienie w wypłacie gotówki przez niezasobne urzędy pocztowe i t. p. Chcąc wszakże w ułatwieniach dla Spółek iść jak najdalej, postanowił Wydział krajowy, że wysyłka pieniędzy ma się odbywać zawsze na koszt wysyłającego a mianowicie Spółki, która przesyła pieniądze do Banku, a Patronatu, jeżeli Bank krajowy wypłaca Spółce gotówkę z zbiorowego rachunku Patronatu. Bank krajowy prowadzi bowiem tylko jeden wspólny „zbiorowy rachunek Patronatu dla Spółek oszczędności i pożyczek“, natomiast szczegółowe rachunki z pojedynczymi Spółkami prowadzi Biuro Patronatu. Dla ułatwienia Spółkom stosunku z tytułu rachunku zbiorowego wydane zostały odpowiednie formularze, mianowicie karty korespondencyjne z zleceniami na wypłatę, potwierdzenia odbioru gotówki i t. p. jakoteż osobno szczegółowe „Pouczenie o prowadzeniu zbiorowego rachunku bieżącego z Patronatem“.

5. Wykonywanie nadzoru nad Spółkami. Obok współdziałania przy organizowaniu nowych Spółek najważniejszą czynnością Biura Patronatu było wykonywanie nadzoru nad przyjętymi do Patronatu Spółkami. Do ułatwienia tego nadzoru i utrzymywania niejako ciągłej ewidencji rozwoju Spółek służą kwartalne sprawozdania, których nadsyłania pilnuje Biuro Patronatu. Już przez to wywiera się poniekąd nacisk na Zarządy Spółek, aby załatwione zostały niektóre porządkowe czynności w Spółce, któreby może czasem były zaniedbane. Sprawozdania kwartalne dają też niekiedy podstawę do zwrócenia baczności Spółki na spostrzeżone usterki.

Nader pomocnym środkiem kontroli Spółek jest sprawdzanie rocznych zamknięć rachunkowych i bilansów każdej Spółki przez Biuro Patronatu przed ich przedłożeniem Radzie nadzorczej i Walnemu zgromadzeniu do zatwierdzenia. Każda Spółka jest obowiązana przygotowane zamknięcie rachunkowe wraz z inwentarzami przysłać do Biura Patronatu, gdzie sprawdza się szczegółowo każdą pozycję i sprawdzone lub poprawione zamknięcie zwraca się Spółce z odpowiednimi wyjaśnieniami.

Do wykonywania nadzoru nad Spółkami służą jednak przede wszystkim lustracje Spółek, przeprowadzane na miejscu przez Biuro Patronatu. Według instrukcji, wydanej przez Wydział krajowy każda Spółka musi być przynajmniej raz na rok dokładnie zlustrowana. Wskutek tego okazała się potrzeba z pomnożeniem się Spółek zwiększenia sił Biura Patronatu. Na podstawie zatem ogłoszonego konkursu zamianował Wydział krajowy drugim lustratorem w Biurze Patronatu p. Walentego Drozdowicza, buchaltera firmy Gross i Ziembicki we Lwowie. W ciągu roku 1901 przeprowadziło Biuro Patronatu ogółem 134 lustracji w 110 Spółkach, przyczem w 7 Spółkach odbyła się lustracja trzykrotna a w 10 Spółkach dwukrotna. Kierownik Biura, Dr. Stefczyk przeprowadził 17 lustracji, lustrator p. Pietruszewicz 32, a lustrator p. Drozdowicz 84 lustracji. Największy nacisk kładzie się przy lustracjach na zbadanie, czy kasa Spółki prowadzoną jest prawidłowo, czy pożyczki są należycie zabezpieczone i regularnie spłacane i czy zamknięcia roczne, zwłaszcza inwentarze są zgodne z księgami i dokumentami Spółki. Obok tego jednak wnika się nietylko w całą rachunkowość i w wszystkie czynności manipulacyjne, aby usterki wytknąć i o ile możności doraźnie poprawić, ale także w właściwą działalność Spółki dla przekonania się, czy odpowiada jej celowi i duchowi. W dzienniku lustracyjnym zaprowadzoną jest ewidencja najważniejszych usterek, zauważonych w Spółce i co do takich usterek wyznacza się Spółce termin do ich usunięcia i zdania o tem sprawę Biuru Patronatu.

Całkiem złych stosunków, w szczególności zaś nieuczciwego postępowania, nie stwierdziły lustracje w żadnej Spółce patronackiej. W kilku — nielicznych zresztą wypadkach — było Biuro Patronatu zniewolone energiczniej wkroczyć z powodu zauważonych znaczniejszych zaniedbań w czynnościach, przekraczania statutu i instrukcji albo rozterek w łonie Spółki. W takim razie zarządzane były dwukrotne albo nawet trzykrotne w ciągu roku lustracje, aby dopilnować uregulowania stosunków; jednakże tylko w 4-ech wypadkach uznało Biuro Patronatu za konieczne spowodować zmianę w osobie kierownika lub kasyera Spółki. Także w razie przypadkowego, niepożądanego ustąpienia kierownika Spółki, czuwało Biuro Patronatu nad tem, aby dalszy Zarząd Spółki dostał się w odpowiednie ręce i w razie potrzeby wysyłało swego delegata na Walne zebranie Spółki. W ogólności wszakże stwierdzić można, że Zarządy Spółek wraz z kasyerami pracują dobrze i z biegiem czasu nie następuje w Spółkach cofanie się pod względem staranności w gospodarce i umiejętności w załatwianiu spraw Spółki lecz owszem widoczny i stateczny postęp, niewątpliwie w znacznej części pod wpływem praktycznych kursów naukowych i lustracji. Najważniejszym ogólnym niedostatkiem w Spółkach jest nienależyte jeszcze funkcyonowanie Rad nadzorczych. Tylko w mniejszej części Spółek spełniają Rady nadzorcze dobrze swoje zadanie; po większej zaś części czynności ich są zbyt pobieżne i z niewystarczającą znajomością rzeczy wykonywane. Naprawa stosunków w Spółkach pod tym względem może jednak tylko stopniowo i powoli postępować, mimo usilnych starań Biura Patronatu, gdyż to zależy od wzrostu wykształcenia i poczucia obowiązku u ludności miejscowej, tymczasem zaś niedostateczna praca Rad nadzorczych musi być uzupełniana tem częstszymi i dokładniejszymi lustracjami.

2. Okręgi działalności 52 Spółek nowozawiazanych i przyjetych do Patronatu w roku 1901 obejmują razem 232 gmin z ludnością 225.931 (podług spisu z r. 1890); przeciętnie zatem przypada na 1 Spółkę 4—5 gmin z ludnością 4.322 głów. Wszystkie zaś Spółki (138) należące z końcem 1901 r. do Patronatu, obejmują swojemi

okręgami działalności 578 gmin z ludnością 535.825, co stanowi 9·26% ilości gmin a 8·18% ilości mieszkańców kraju. Przeciętnie przypadają na 1 Spółkę 4 gminy z 3.883 mieszkańcami.

3. **Poreka.** W ciągu 1901 r. zawiązało się 49 nowych Spółek z nieograniczoną poreką, jedna dawniejsza Spółka (Gać) oparta także na statucie z nieograniczoną poreką, poddała się w r. 1901 Patronatowi Wydziału krajowego a 2 nowo-zawiazane Spółki patronackie przyjęły porekę ograniczoną. Ogółem przeto należało do Patronatu z końcem 1901 roku 5 Spółek oszczędności i pożyczek z ograniczoną poreką a 133 Spółek z nieograniczoną poreką.

4. **Członkowie.** Z pomiędzy 138 Spółek przyjętych po koniec 1901 r. do Patronatu Wydziału krajowego było tylko 116 Spółek czynnych w tymże roku i do tych Spółek odnoszą się przytoczone niżej oraz w aleg. VI. do niniejszego sprawozdania daty o członkach i obrotach kasowych. Z końcem r. 1901 liczyły wszystkie czynne Spółki patronackie

(116) ogółem	16.883	członków
--------------	--------	----------

Ponieważ zaś z końcem 1900 wykazało 63 Spółek patronackich		
wówczas czynnych	7.716	"

przeto przybyło w ciągu 1901 r.	9.167	"
---------------------------------	-------	---

z czego na nowoprzyjęte i czynne w r. 1901 Spółki w liczbie		
53 przypada	5.708	"

a reszta, to jest	3.459	"
-------------------	-------	---

stanowi przyrost ilości członków w 63 dawniejszych (już w 1900 r. czynnych) Spółkach patronackich. W tych zatem Spółkach przyrost członków za jeden rok (1901) wynosi 45%, podczas gdy ogólny przyrost ilości członków w czynnych Spółkach patronackich wynosi za 1901 rok 119%. W przecięciu wypadło w r. 1900 na jedną Spółkę 122 członków, w r. 1901 wypada 145 członków, więc w przecięciu więcej o 23 członków.

5. Udziały.

Z końcem 1901 r. wykazało 116 czynnych Spółek patronackich		
stan udziałów w kwocie	99.522 K	27 h

podczas gdy z końcem 1900 r. stan udziałów w 63		
wówczas czynnych Spółkach wynosił	39.823 "	08 "

Z przyrostu za rok 1901 w kwocie	59.699 "	19 "
----------------------------------	----------	------

przypada na 53 Spółek nowoprzyjętych do Patronatu		
i w r. 1901 czynnych	28.065 "	20 "

reszta zaś w kwocie	31.633 K	99 h
---------------------	----------	------

jest przyrostem udziałów w 63 dawniej czynnych Spółkach. Porównując kwotę udziałów z ilością członków, stwierdzamy, że wpłaty na udziały odbywały się w sposób dosyć zadawalniający. Przeciętnie bowiem wypadło z końcem 1901 r. na każdego członka w 116 czynnych Spółkach po 5 K 97 h udziału wpłaconego, podczas gdy w r. 1900 przeciętna kwota wpłaconego udziału jednego członka wynosiła 4 K 83 h. Nadmienię jednak należy, iż Spółka Gać, licząca 747 członków, zatrzymała za zezwoleniem Wydziału krajowego pierwotną statutową wysokość udziału w kwocie 2 K. Jeżeli więc wykluczmy z obliczenia tę Spółkę, to wypadnie w przecięciu 6 K 15 h jako wpłacony udział przeciętny jednego członka w r. 1901. Jak postępuje wpłata rat udziałowych, najlepiej można ocenić z porównania cyfr, odnoszących się do 63 Spółek czynnych już od r. 1900. Podczas gdy przeciętna kwota wpłaconego udziału jednego członka w tych 63 Spółkach wynosiła z końcem 1900 r. 4 K 83 h, to z końcem 1901 r. podniosła się w tych samych 63 Spółkach na 6 K 35 h. Znaczy to, że przeciętny członek dawniejszy wpłacił na swój udział w r. 1901 K 1 h 52 zamiast po 2 korony, jak przepisuje statut. Ta różnica tłumaczy się zaległością w dalszych wpłatach na udział głównie ze strony tych członków założycieli, którzy nie pozostają ze Spółką w stosunku dłużników.

6. Wkładki oszczędności.

Stan wkładek oszczędności w dniu 31. grudnia 1900 r. wynosił		
w 63 czynnych wówczas Spółkach patronackich ogółem	641.756 K	53 h

W ciągu 1901 r. wpłynęło nowych wkładek:

a) do tychże 63 Spółek	851.042 K	66 h	
b) do 53 nowoprzyjętych Spółek	398.468 "	34 "	1,249.501 " — "

Z tych wpływów w ogólnej sumie			1,891.257 K	53 h
--------------------------------	--	--	-------------	------

zwróciły:

a) dawniejsze Spółki (63)	538.756 K 73 h	
b) nowoprzyjęte Spółki (53)	67.288 „ 53 „	406.045 K 26 h
tak, że stan wkładek oszczędności z końcem 1901 r.		
w wszystkich 116 czynnych Spółkach wynosił ogółem		1.485.212 K 27 h
w porównaniu więc ze stanem w r. 1900		641.756 „ 53 „
wzrósł o kwotę		843.455 K 74 h
Z tego przypada na dawniejsze Spółki (63)		512.285 „ 93 „
a reszta w kwocie		331.169 K 81 h

stanowi przybytek wkładek oszczędności w 53 Spółkach, które w r. 1901 były czynne i przyjęte do Patronatu.

Przeciętny stan wkładów w jednej Spółce patronackiej wynosił w r. 1900 K 10 186, w r. 1901 podniósł się na 12.803 K, zatem o 2 617 K czyli o 26%. Jeżeli zaś uwzględnimy tylko wzrost stanu wkładek w samych dawniejszych 63 Spółkach patronackich, które już za rok 1900 zamykały rachunki, to w tych Spółkach przeciętny stan wkładów jednej Spółki wynosił z końcem 1901 r. 18.318 K, a zatem w ciągu jednego roku wzrósł o 8.132 K czyli o 80%. Trzy Spółki nowozawiazane w ciągu 1901 r. (Jabłonów, Hlawcze i św. Józef) nie wykazały za ten rok żadnej jeszcze wkładki; natomiast największy stan wkładów posiada Spółka w Gaciu (powiat Przeworski), która zawiązana została przed 11 laty ale dopiero w ubiegłym roku poddała się Patronatowi Wydziału krajowego i wykazała z dniem 31. grudnia 1901 r. stan wkładów w kwocie 152.093 K 47 h.

7. Pożyczki zaciągane. Obok wkładów oszczędności najwydatniejszym źródłem dla obrotowych funduszy Spółek były zaciągane pożyczki.

Stan zaciągniętych pożyczek wynosił z końcem 1900 r. we wszystkich (63) Spółkach patronackich ogółem

	202.159 K 80 h
W ciągu r. 1901 zaciągnęły Spółki nowych pożyczek:	
a) z funduszy Patronatu na kwotę 297.600 K — h	
b) z Gal. Kasy oszczędności	72.000 „ — „
c) z innych źródeł	27.515 „ 85 „
	397.115 „ 85 „

Z ogólnej zaś kwoty zaciągniętych pożyczek

	599.275 K 65 h
splacili w ciągu roku 1901	136.518 „ 42 „

tak, że z końcem 1901 r. były winne z tego tytułu.

W porównaniu zatem ze stanem w dniu 31. grudnia 1900

	202.159 „ 80 „
--	----------------

podniósł się stan pożyczek z dniem 31. grudnia 1901 o

	260.597 K 43 h
--	----------------

Stan wkładów oszczędności do stanu pożyczek zaciągniętych przedstawiał się z końcem 1900 r. jak 3:17:1; z końcem zaś 1901 r. jak 3:21:1. Stosunek więc prawie się nie zmienił, to znaczy, że wkładki oszczędności wzrastają w tem samem tempie, jak się zwiększa pomoc udzielana Spółkom w formie pożyczek. Przytem zaś wkładki oszczędności są przeciętnie przeszło 3 razy obfitszem źródłem funduszy obrotowych aniżeli pożyczki z zewnątrz zaciągane przez Spółki.

8. Fundusze rezerwowe. Fundusze rezerwowe Spółek tworzą się z opłat wstępnych (po 1 K od członka) i z czystych zysków Spółki (po potrąceniu dywidendy, przyznanej od udziałów). Z końcem 1900 r. wynosiły fundusze rezerwowe Spółek — jak wykazuje Aleg. IV. tablica II. do niniejszego sprawozdania — 10.258 K. Wzrost funduszy rezerwowych w ciągu 1901 r. będzie można dokładnie obliczyć dopiero na podstawie zamknięć rocznych za ten rok, dotychczas niekompletnych. Już teraz jednak na podstawie sprawdzonych dla większej części Spółek zamknięć rachunkowych za 1901 r. można tymczasowo w przybliżeniu oszacować, że fundusze rezerwowe Spółek wzrosły:

a) z zysków 1900 roku, które wynosiły ogółem	22.835 K — h
(aleg. III.), po potrąceniu dywidendy około	20.000 K — h
b) z opłat wstępnych od 9.165 członków	9.165 „ — „
c) z narosłych procentów około	2.000 „ — „
razem w przybliżeniu	31.165 K — h
a po dodaniu stanu z dniem 1. stycznia 1901 w kwocie	10.258 „ — „
ogółem w przybliżeniu	41.423 K — h

9. Stosunek kapitałów własnych do obcych. Na podstawie powyższych dat można obliczyć co prawda tylko w dosyć dokładnem przybliżeniu (w myśl wyjaśnienia podanego na wstępie tego rozdziału o działalności Spółek), że kapitały własne Spółek z końcem 1901 wynosiły:

a) w udziałach	99.522 K
b) w funduszach rezerwowych około	41.423 „
razem około	140.945 K

oprócz zysków za r. 1901, które w przeważnej części, to jest po potrąceniu skromnej dywidendy od udziałów należą się funduszowi rezerwowemu.

Natomiast obce kapitały w Spółkach składały się ze stanu:

a) wkładki oszczędności w kwocie	1,485.212 K
b) zaciągniętych pożyczek	462.757 „

więc wynosiły ogółem 1,947.969 K

Stosunek kapitałów własnych do obcych przedstawiał się zatem jak 1 : 13.8.

Tymczasem z końcem r. 1900 wynosiły własne kapitały:

a) w udziałach	39.823 K
b) w funduszach rezerwowych	10.258 „

razem 50.081 K

Obce zaś kapitały:

a) w wkładkach oszczędności	641.756 „
b) w zaciągniętych pożyczkach	202.159 „

razem 843.915 K

a więc stosunek własnych do obcych kapitałów z końcem 1900 r. przedstawiał się jak 1 : 16.8; jest więc widoczny i jak na jednoroczny przeciąg czasu dosyć znaczny postęp na korzyść własnych funduszków.

10. Udzielane pożyczki. Wierzytelności Spółek z powodu udzielanych członkom pożyczek wynosiły w kapitale pożyczkowym z końcem 1900 r. ogółem 853.296 K 09 h

W r. 1901 udzielono w 116 Spółkach nowych pożyczek ogółem na 1,792.637 „ 67 „

razem 2,645.933 K 76 h

Z tej kwoty spłacili członkowie w ciągu 1901 r. 639.370 „ 81 „

a pozostali winni z końcem roku 1901 ogółem 2,006.562 K 95 h

Stosunek więc spłat do kapitału wypożyczonego przedstawia się jak 1 : 4.14, przyczem zważyć należy, iż w Spółkach nowozawiażanych w ciągu 1901 roku został znaczny kapitał rozpożyczony a tylko nieznaczna część mogła wpłynąć ze spłat, które odbywają się najczęściej w rocznych albo półrocznych ratach. Jeżeli zaś weźmiemy pod uwagę tylko te 63 Spółek, które już także w 1900 roku były czynne, to przekonamy się, że kiedy w r. 1900 spłacono tylko 17% całej sumy udzielonych pożyczek, to w r. 1901 w tych samych 63 Spółkach wynosiły

a) Salda z r. 1900 853.296 K 09 h

b) udzielone w r. 1901 pożyczki 1,123.416 „ 56 „

razem 1,976.712 K 65 h

z czego spłacono w r. 1901 530.467 „ 46 „

pozostałość więc u dłużników wynosiła 1,446.245 K 19 h

Spłaty stanowiły więc blisko 26 7/10% kapitału dłużnego, to znaczy, że przeciętnie bywają pożyczki spłacane w ciągu okresu 3 – 4 letniego. Rzeczywiście najczęściej udzielają Spółki pożyczek na spłatę do 4 lat. Sprawozdania zaś lustracyjne stwierdzają, to co wynika też powyższych dat, że w przeważnej części Spółek spłata pożyczek odbywała się zupełnie regularnie; nie rzadkie są takie Spółki, gdzie nie ma żadnych zaległości albo tylko nieznaczne, kilkudniowe. W Spółkach dawniejszych, które powstały przed utworzeniem Patronatu zauważono większe zaległości, które się jednak pod wpływem lustracyj i wywieranego przez Biuro Patronatu nacisku na Zarządy Spółek stopniowo zmniejszają.

11. Koszta administracyjne. Wysokość kosztów administracyjnych można na razie ocenić tylko na podstawie zamknięć rachunkowych za rok 1900 (aleg. III. tablica 1.) w tych 63 Spółkach patronackich, które za ten rok zamykały rachunki.

Otóż ogólne koszta administracyjne w tych wszystkich Spółkach za rok 1900 wynosiły 12.166 K 18 h czyli w przecięciu na 1 Spółkę 193 K. W porównaniu z obrotem kasowym stanowią koszta administracyjne tylko 0.56%; właściwszem jest wszakże porównanie z pasywami Spółek wynoszącemi z końcem 1900 roku 898.187 K 76 h; od tej zaś kwoty stanowią koszta administracyjne 1.3%. Byłoby to stosunkowo dosyć dużo, lecz zważyć należy, iż na te koszta składają się głównie wydatki założycielskie (koszta zarejestrowania Spółki, zakupno druków, książek i różnych przedmiotów użytkowych), gdyż przeważna część Spółek, do których odnosi się powyższe obliczenie kosztów administracyjnych dopiero właśnie w r. 1900 rozpoczęła swe czynności i wydatki założycielskie od razu zamortyzowała w całości. Właściwe zatem ocenienie wysokości wydatków administracyjnych będzie mogło nastąpić dopiero na podstawie dalszych zamknięć rachunkowych. Przypuszczać należy, iż w następnych latach działalności obniżyć się będą wydatki administracyjne Spółek w stosunku do kapitału obrotowego mniej więcej do tej miary, jaką zauważyć można u kilku dawniejszych Spółek, zawiązanych przed powstaniem patronatu a następnie przyjętych pod opiekę Wydziału krajowego np. w Gawłuszowicach, gdzie wydatki administracyjne stanowią 0.77% aktywów, w Nowem Mieście (0.68%), w Dobrej (0.42%), w Gdowie (0.21%).

12. Obrót kasowy. Obroty kasowe wszystkich (116) Spółek za rok 1901 wynosiły wraz z przeniesieniem z roku poprzedniego saldem bilansowym w ogółności

6,665.179 K 56 h	
a po potrąceniu Salda z poprzedniego roku	1,858.961 „ 57 „
okazuje się jako właściwy obrót kasowy za sam 1901 rok	4,806.217 K 99 h
Z tego obrotu przypada na tych 63 Spółek patronackich, które w r. 1900 były czynne	3,192.338 „ 10 „
a reszta w kwocie	1,693.879 K 89 h

stanowi obrót kasowy Spółek przyjętych do Patronatu w r. 1901.

Przeciętny obrót kasowy jednej Spółki wynosił tedy w 1901 roku 41.432 K podczas gdy w roku 1900 wynosił tylko 34.961 koron, wzrósł zatem o 6.471 koron czyli o 18%.

W tych obrotach nie mieszczą się zapasy kasowe w gotówce, które z dniem 31. grudnia 1901 wynosiły ogółem 63.124 K 58 h czyli przeciętnie 544 K w jednej Spółce, podczas gdy w roku 1900 przeciętny zapas gotówki w jednej Spółce wynosił 525 koron.

III. Inne Spółki rolnicze.

W ślad za Spółkami oszczędności i pożyczek i po części jako naturalny wynik budzącego się pod ich wpływem ruchu asocjacyjnego wśród ludności rolniczej zaczynają się tworzyć inne także Spółki rolnicze z własnej inicjatywy kół interesowanych.

Już w poprzednim sprawozdaniu swoim o wykonywaniu Patronatu nadmienił Wydział krajowy o zawiązaniu się z końcem stycznia 1901 roku pierwszej „Spółki dla kultury torfów w Wolicy baryłowej“ (powiat Kamionka strumiłowa). Działalność tej Spółki obejmuje 2 gminy położone nad kanałem Stojanowskim. Za przykładem tej Spółki zawiązała się w kilka miesięcy później (z końcem listopada 1901) druga taka sama Spółka w Podliskach małych (powiat Lwów) obejmująca działalnością swoją 6 gmin położonych nad kanałem Jaryczowskim. Obie Spółki opierają się na jednakowych statutach opracowanych przez Biuro Patronatu (Aleg. VII.). Są to zatem stowarzyszenia sądownie zarejestrowane podług ustawy z 9. kwietnia 1873 z poręką ograniczoną w ten sposób, że za każdy deklarowany udział w kwocie 2 korony odpowiadają członkowie Spółki za jej zobowiązania w obec osób trzecich kwotę 100 koron. Zadaniem tych Spółek jest zatem popieranie kultury rolniczej na gruntach torfowych. W tym celu Spółka może przedsiębrać wspólne melioracje gruntów torfowych, sprowadzać na rachunek członków nawozy sztuczne, nasiona i inne artykuły gospodarskie, udzielać członkom zapomóg i kredytu w celu prowadzenia kultury torfów itp. Wydział krajowy przyjął te Spółki do swojej opieki, przyznał każdej z nich zasiłek bezzwrotny po 400 koron jakoteż pożyczki bezprocentowe po 1.000 K a nadto poparł prośby tych Spółek o subwencje z funduszy państwowych; jakoż c. k. Ministerstwo rolnictwa przyznało już Spółce w Wolicy baryłowej subwencję w kwocie 1.000 koron. Zarazem wydaną została dla

tych Spółek instrukcyja administracyjno-rachunkowa, która reguluje w sposób możliwie prosty ich czynności, a wykonywanie nad niemi nadzoru ze strony Wydziału krajowego podług analogii postanowień zawartych w rozdziałach III. V. i VIII. instrukcyi o wykonywaniu Patronatu nad Spółkami oszczędności i pożyczek powierza Biuru Patronatu dla tych Spółek. Biuro Patronatu wydało też dla tych Spółek torfowych potrzebne im do manipulacyi (liczne) formularze i książki. Spółka w Wolicy baryłowej sprowadziła już na wiosnę 1901 r. za pośrednictwem Biura Patronatu 2½ wagona nawozów sztucznych na wspólny rachunek i dla użytku swoich członków. Obecnie zaś t. j. na wiosnę 1902 sprowadziły obie spółki po 3 wagony nawozów sztucznych dla uprawy torfów. Jakkolwiek przytem zrozumienie zadań i pożytków Spółki nie jest jeszcze wśród ogółu ludności w okęgach obu już czynnych Spółek dla kultury torfów należycie rozpowszechnione, to jednak w każdej z tych Spółek znajduje się po kilka osób dosyć żywo się interesujących sprawami Spółki i dających rękojmię, że Spółki te zwalczając stopniowo uprzedzenia, rozwiną przy pomocy krajowej opieki pożyteczną działalność.

Do zawiązania Spółki producentów chmielu w powiecie brodzkim, o której zaprojektowaniu zamieścił Wydział krajowy wzmiankę w poprzednim sprawozdaniu, jeszcze dotychczas nie przyszło. Wydział krajowy bowiem uznaje wprawdzie wielką potrzebę i doniosłość poparcia produkcji i ulepszenia warunków zbytu chmielu w powiecie brodzkim, zwłaszcza zaś w rejonie toporowskim, gdzie ta gałęź produkcji jest podstawą bytu i utrzymania licznej rzeszy drobnych producentów. Z drugiej wszakże strony świadom jest Wydział krajowy tego, że w tej sprawie należy z szczególniejszą postępować ostrożnością a zawiązanie i działalność takiej Spółki poprzez dopiero wówczas, gdy się uzyska dostateczne rękojmię jej prawidłowego rozwoju. Takich rękojmi nie powiodło się znaleźć i na razie przynajmniej myśl zawiązania odrębnej Spółki magazynowej chmielarskiej musiała być porzuconą. Mimo to nie zaniechał Wydział krajowy starań, aby na innej drodze cele projektowanej Spółki poprzeć.

W Bochni zawiązała się za inicjatywą tamtejszego Wydziału powiatowego w dniu 17. marca b. r. „*Rolnicza Spółka magazynowa*“. Jej głównem zadaniem jest zorganizowanie wspólnej sprzedaży głównych produktów rolniczych, przedewszystkiem zboża (dostawy wojskowe itp.) a obok tego wspólne sprowadzanie różnych artykułów gospodarskich. Statut opracowało Biuro Patronatu, które też w różnym ciągu jest pomocnem w przeprowadzaniu wstępnych czynności i całej organizacyi tej Spółki. Na razie przystąpiło — na założycielskiem zebraniu — 41 członków (większych i mniejszych rolników), którzy deklarowali 275 udziałów po 10 K (przy 10. krotniej poręce) i związali się w komitet dla propagandy i przeprowadzenia innych wstępnych czynności. Stanowcze ukonstytuowanie Spółki ma nastąpić w maju br.

W Porąbce uszewskiej, w powiecie brzeskim, zawiązała się w styczniu br. Spółka owocarska z inicjatywy tamtejszej bardzo pomyślnie rozwijającej się Spółki oszczędności i pożyczek a przy pomocy Biura Patronatu i Zarządu głównego Towarzystwa Kółek rolniczych. W tamtej bowiem okolicy istnieje znaczna i bardzo rozpowszechniona produkcya owoców zwłaszcza jabłek, które stanowią przedmiot eksportowego handlu, i śliw, które po części są przerabiane na powidła. Statut Spółki opracowało Biuro Patronatu, do Spółki przystąpiło na razie 35 członków, którzy deklarowali 327 udziałów po 10 K. czyli kwotę 3.270 Koron, co stanowi dowód dość znacznego zainteresowania się Spółką ze strony tamtejszej włościańskiej ludności. Wydział krajowy zamierza przyjąć tę Spółkę pod swoją opiekę i oświadczył gotowość udzielenia materialnej pomocy w formie zasiłku a względnie bezprocentowej pożyczki, pod warunkiem, że Spółka bliżej określi potrzebę i sposób użycia funduszy zasiłkowych.

Powstało już także kilka właściwych *Spółek mleczarskich* prowadzonych na wspólny rachunek członków a po części zorganizowanych jako stowarzyszenia zarobkowe i gospodarcze na podstawie ustawy z 9. kwietnia 1873 i sądownie zarejestrowanych. Rozchodzi się wszakże o to, żeby te i dalsze Spółki były dobrze zarządzane i należycie administrowane, gdyż tylko wtenczas odpowiedzą swemu przeznaczeniu. Obok uwzględnienia lokalnych stosunków w pojedynczych Spółkach potrzebną jest także pewna jednolitość w ich urządzeniach zwłaszcza, jeżeli mają stanowić podstawę dla wspólnej akcyi handlowej.

Z przytoczonych wyżej faktów wynika, że już także w naszym kraju zaczyna się wśród rolniczej ludności krzewić naturalnym sposobem ruch assocyacyjny w postaci różnego rodzaju Spółek rolniczych. Objaw to niewątpliwie bardzo pomyślny i pożądaný. Doświadczenie bowiem innych krajów, zwłaszcza zaś Niemiec, ale także

zachodnich krajów austriackich najwyraźniej przekonywa, że ludność rolnicza, przedtem ekonomicznie i społecznie rozbita i pozbawiona potrzebnego w działaniu łącznika, zaczyna w ostatnich czasach zdobywać sobie przez te właśnie Spółki rolnicze różnego rodzaju materyalne korzyści, i organizując się na podstawach nowożytnych, dźwiga skutecznie swoje położenie a zapewnia interesom rolnictwa należyte uznanie i poparcie. Ale rozwój Spółek rolniczych w tych krajach odbywa się od samego początku pod bardzo staranną opieką i ścisłym nadzorem bądź to autoryzowanych związków bądź Wydziałów krajowych (w Austrii górnej i dolnej). Opieka ta, przez specjalne organy wykonywana, przynosi Spółkom wszelkiego rodzaju ułatwienia, zapobiega zboczeniom i niepotrzebnemu marnowaniu sił, umożliwia jednolite postępowanie i wzajemne popieranie wspólnych interesów jakoteż wymianę i użytkowanie nabywanego doświadczenia.

Tem bardziej u nas byłoby wskazaniem zaraz w początkach budzącego się w rolnictwie ruchu assocjacyjnego roztoczenie nad Spółkami starannej opieki i ścisłego nadzoru. Byłoby to bowiem wprost zgubnem nie tylko dla rozwoju samego ruchu assocjacyjnego rolniczego ale w ogóle bardzo dla kraju szkodliwem, gdyby wypadki niepowodzenia i ruiny zakładanych Spółek rolniczych stawały się częstemi. Niepowodzenia bowiem niedosyć, że przynoszą straty materyalne, ale co ważniejsza demoralizują. Nadto Spółki rolnicze wymagać będą wydatnego poparcia z funduszków publicznych a Wydział krajowy ma nadzieję, że Wysoki Sejm tego poparcia nie odmówi. Ale takie poparcie jest usprawiedliwione i pożyteczne tylko wówczas, jeżeli się łączy z dostateczną rękojnią, zarówno co do właściwego użytkowania udzielonej pomocy z funduszków publicznych jak i co do prawidłowego w ogóle rozwoju popartej instytucji. A te rękojnie tkwić muszą nie tylko w należytem urządzeniu Spółki ale zarazem w umiejętnem czuwaniu nad jej działalnością.

Nie sądzi przytem Wydział krajowy, żeby zachodziła potrzeba tworzenia odrębnego w Wydziale krajowym organu do wykonywania opieki i nadzoru nad temi Spółkami, które się temu nadzorowi poddadzą i uzyskają pomoc z krajowych funduszków i środków. Wystarczy bowiem rozszerzenie zakresu działania Krajowego Biura patronackiego dla Spółek oszczędności i pożyczek na inne także rodzaje Spółek rolniczych, przyjętych pod opiekę Wydziału krajowego. Atoli w rzeczach zawodowych musiałoby Krajowe Biuro mieć zapewnione współdziałanie odpowiednio uzdolnionych sił fachowych, przynajmniej o tyle i na tak długo, dopókiby dana grupa Spółek nie znalazła dostatecznego oparcia w „Związku“ utworzonem przez nie dla wzajemnego wspierania się w zawodowych czynnościach i zadaniach.

Gotowego planu akcyi, mającej na celu popieranie rozwoju innych także Spółek rolniczych oprócz Spółek oszczędności i pożyczek nie przedstawia jeszcze Wydział krajowy teraz Wysokiemu Sejmowi głównie dlatego, ponieważ korespondencya z c. k. Rządem a względnie z Ministerstwem rolnictwa co do programu akcyi w sprawie popierania rozwoju Spółek rolniczych w Galicyi nie jest jeszcze zakończoną. W nawiązanych między Wydziałem krajowym a c. k. Rządem rokowaniach rozchodzi się właśnie o porozumienie co do zasad współdziałania czynników krajowych i rządowych w akcyi, której celem ma być popieranie rozwoju Spółek rolniczych jakoteż o utworzenie wspólnej Komisji dla wydawania opinii w sprawach dotyczących Spółek rolniczych. Zanim to zaś nastąpi, uważał Wydział krajowy za wskazane zawczasu podjąć studia przygotowawcze nad urządzeniem i działalnością Spółek rolniczych w innych krajach. W tym celu wysłał Wydział krajowy kierownika Biura Patronatu, Dr. Stefczyka w lecie 1901 r. w podróż naukową do Austrii dolnej i do Niemiec tak dla zbadania centralnych organizacyi dla Spółek rolniczych w tych krajach, jak w szczególności także urzędzenia i działalności Spółek rolniczych magazynowych. Sprawozdanie Dr. Stefczyka z tej podróży stanowi Aleg. VIII. do niniejszego sprawozdania. Nadto napisał Dr. Stefczyk wydaną przez Zarząd główny Towarzystwa Kółek rolniczych broszurę o „Rolniczych Spółkach magazynowych“ przedstawiającą popularnie organizację, działalność i korzyści tych Spółek ze stanowiska potrzeb i warunków ich rozwoju w naszym kraju. Wydział krajowy sądzi jednak, że dalszą przygotowawczą czynnością do zamierzonej akcyi w sprawie rozwoju Spółek rolniczych powinno być wydanie książki (podręcznika) traktującej o Spółkach rolniczych a zawierającej oprócz przedstawienia organizacji, działalności jakoteż osiągniętych już gdzieindziej przez Spółki rolnicze rezultatów także wzory statutów i o ile możności instrukcyi administracyjnych dla wszystkich ważniejszych typów Spółek rolniczych.

Na następną zaś sesję sejmową zamierza Wydział krajowy, po osiągnięciu porozumienia z c. k. Rządem, przygotować plan akcyi dla popierania rozwoju Spółek rolniczych w naszym kraju.

* * *

Wydatki na kosztą zakładania Spółek, utrzymania Biura Patronatu i praktyczne kursa dla funkcyonaryuszy Spółek prelinuje Wydział krajowy na rok 1902 w kwocie łącznej 52.700 K. to jest o 3.200 K. wyżej od ryczałtu przyznanego przez Wysoki Sejm na rok 1901 w kwocie 49.500 K. Podwyższka prelinowana na rok 1902 znajduje usprawiedliwienie w naturalnym rozwoju czynności, połączonych z wykonywaniem Patronatu nad zwiększającą się dość szybko ilością Spółek.

W szczególności zaś podług przybliżonego obliczenia ma służyć żądany kredyt na pokrycie następujących wydatków:

I. Utrzymanie Biura:

1. Płace:

a) kierownik	K.	5.000
b) lustrator I.	"	2.400
"	"	2.400
"	"	1.200
c) pisarz i praktykant rach.	"	1.000
d) magazynier i eksped.	"	800
e) służący	"	500

razem K. 13.300

2. Podróże lustracyjne i inne w sprawach Patronatu " 9.000

3. Wydawnictwa (Okólnik itp.) " 2.000

4. Sprzęty, przybory pisarskie etc. " 1.000

5. Portorya " 400

razem K. 12.400

II. Zasiłki dla Spółek osz. i poź.

60 Spółek po 400 K. " 24.000

III. Praktyczne kursa:

Dwa kursa (letni i zimowy) po 1.500 K. " 3.000

Razem K. 52.700

Na wzrost prelinowanego kredytu o 3.200 K. w porównaniu z poprzednim rokiem składa się wydatek na trzeciego lustratora w kwocie 1.200 K. obliczony za drugą połowę 1902 r., wydatek 500 K. na służącego dla Biura Patronatu i zwiększony o 1.500 K. wydatek na podróże lustracyjne i inne w sprawach Patronatu. Te wydatki tłumaczą się nie tylko wzrostem ilości Spółek lecz także rozszerzeniem działalności Biura Patronatu na nowe działy ozynności (zbiorowy rachunek bieżący ze Spółkami, spółki torfiarskie itp.)

Powyższym prelinarnym nie są wszakże objęte spodziewane wydatki na zasiłki dla innych Spółek rolniczych, oprócz Spółek oszczędności i pożyczek. Zasiłków tych udzielał dotychczas Wydział krajowy wyjątkowo w braku innych funduszy odpowiednich z swojego funduszu dyspozycyjnego. Gdy wszakże właściwe przeznaczenie tego funduszu jest odmienne, przeto Wydział krajowy radby uzyskać inne źródło na zasiłki dla tych Spółek rolniczych, któreby powstały jeszcze przed uregulowaniem akcyi krajowej w celu ich popierania, a na zaopiekowanie się i pomoc ze strony Wydziału krajowego rzeczywiście zasługiwały.

Zdaniem Wydziału krajowego najodpowiedniejszym na razie przynajmniej na ten cel źródłem byłby dochód z odsetek od krajowego funduszu pożyczkowego dla Spółek oszczędności i pożyczek. W myśl uchwały Wysokiego Sejmu z d. 16. marca 1899 r. fundusz ten ma wynosić 2.000.000 K., a powstać z rocznych przez 50 lat dotacyj po 40.000 K. Przyrost z tego funduszu z odsetek nie został uwzględniony i pozostaje do dyspozycji. Po koniec 1901 r. narosłe procenta od tego funduszu wynoszą 9.315 K. i możnaby je uważać na razie za rezerwę ewentualnych strat funduszu pożyczkowego. W ciągu 1902 r. spodziewanym jest wpływ z odsetek od tegoż funduszu w kwocie około 6.000 K. i tę zatem kwotę — bez wszelkiego obciążenia budżetowego — pragnie mieć Wydział krajowy do rozporządzenia swego na kosztą wydania podręcznika o Spółkach rolniczych, jako-też na zasiłki dla Spółek rolniczych. Takie przeznaczenie na razie jednorocznych tylko

dochodów funduszu pożyczkowego byłoby tem właściwsze, iż dochód ten płynie z procentów płaconych przez Spółki oszczędności i pożyczek, więc wracałby niejako do swojego źródła przez udzielanie z tego dochodu zasiłków dla innych Spółek rolniczych.

Na podstawie powyższego uzasadnienia Wydział krajowy wnosi:

Wysoki Sejm raczy uchwalić:

I. Sprawozdanie Wydziału krajowego o wykonywaniu Patronatu nad Spółkami oszczędności i pożyczek w r. 1901 przyjmuje się do wiadomości.

II. Do rozporządzenia Wydziału krajowego wstawia się w Rubr. XV. p. 310 wydatków budżetu krajowego na rok 1902 kwotę 52.700 K. na koszt utrzymania Biura Patronatu dla Spółek oszczędności i pożyczek, na urządzenie praktycznych kursów dla ich funkcyonaryuszów, oraz na koszt zakładania i lustracji Spółek.

III. Sejm upoważnia Wydział krajowy do użycia aż do wysokości 6.000 K. dochodu z odsetek narosłych w funduszu pożyczkowym dla Spółek oszczędności i pożyczek za rok 1902 na cele wydania podręcznika o Spółkach rolniczych i udzielania zasiłków dla Spółek rolniczych przyjętych pod opiekę Wydziału krajowego.

IV. Wzywa się c. k. Rząd, aby popierał akcyę Wydziału krajowego na polu zakładania i rozwoju Spółek oszczędności i pożyczek przez udzielanie subwencyj z funduszy państwowych stale, poczynając od r. 1902, w wymiarze odpowiadającym wysokości i wzrostowi wydatków na te cele z funduszy krajowych.

Z Rady Wydziału krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem.

Marszałek krajowy:

A. Potocki w. r.

Sprawozdawca:

Dr. Tadeusz Pilał w. r.

Członek Wydziału krajowego.

Alegat I. do sprawozdania Wydziału krajowego 17.718/902.

Lwów, dnia 17. marca 1902.

O d p i s

odezwy c. k. Prezydium Namiestnictwa z dnia 17. marca 1902 l. 1.140/pr. do Wydziału krajowego.

Na odezwy z dnia 23. listopada 1900 l. 25.631 i 82.458 oznajmiam Wydziałowi krajowemu, że w sprawozdaniu mojem z 28. kwietnia 1901 l. 778/pr. przedstawiłem c. k. Ministerstwu rolnictwa szczegółowo stan dotychczasowej akcyi kraju dla popierania Spółek rolniczych w Galicyi, poczem reskryptem z 22. stycznia 1902 l. 11.875/2.862 z roku 1901 przyjęło c. k. Ministerstwo rolnictwa do wiadomości treść pomienionego sprawozdania, opartego na bogatym materiale przez Wydział krajowy dostarczonym, wyrażając zarazem zadowolenie, że Wydział krajowy w istotnych częściach zgodził się z zasadami programu akcyi dla popierania galicyjskich Spółek rolniczych, projektowanym c. k. Ministerstwu.

Co się tyczy niektórych punktów, w których zapatrywania Wydziału krajowego odstępują od zasad wyrażonych w programie c. k. Ministerstwa, to sprzeczność ta jest niewątpliwie tylko pozorna.

Wydział krajowy zwrócił bowiem w odezwach swoich uwagę na konieczność przezornego i stopniowego tylko postępowania przy rozwijaniu akcyi kraju, podczas gdy w programie ułożonym przez c. k. Ministerstwo naszkicowano już obecnie ostateczne cele, do których osiągnięcia zdąża Rząd na równi z Wydziałem krajowym. Biuro Patronatu powołane przez Sejm galicyjski dla opieki nad Spółkami włościańskimi, które już obecnie rozwinęło wydatną działalność, będzie zapewne do czasu najwłaściwszym i najodpowiedniejszym organem dla popierania interesów tychże Spółek i wykonywania nad nimi kontroli. Niemniej dążyć należy zdaniem c. k. Ministerstwa (za przykładem innych krajów, gdzie także biura również istniały albo nawet jeszcze istnieją) do nader pożądanego utworzenia związku Spółek, który to związek przedstawia się jako naturalna i logiczna konsekwencya rozwoju Spółek zarobkowych i gospodarczych na wyższym stopniu organizacyi będących, a ze względu na rozpowszechniającą się coraz bardziej ideę assocyacyi i wzmagającą się zdolność poszczególnych Spółek do samorządu, tudzież wobec coraz wzrastającej potrzeby pieniężnego wyrównania w kasach, wprowadzenia interesu hurtownego sprowadzania towarów i t. p. przedstawia się także jako najracjonalniejsza i bardzo pożądana forma zogniskowania działalności poszczególnych Spółek.

Co się tyczy kwestyi utworzenia komisyi opiniującej, oznajmiło c. k. Ministerstwo rolnictwa, że nie ma nic przeciw temu, aby na razie (dopóki organizacya Spółek nie postąpi naprzód i dopóki nie przyjdzie do skutku założenie związku Spółek) należało wydawanie opinii o stowarzyszeniach do Biura Patronatu w sprawach należących do jego zakresu działania, zaś do stałej sekcyi krajowej komisyi rolniczej w sprawach innego rodzaju, któreby nie należały do agend Biura Patronatu.

Opinie przedkładane byłyby za pośrednictwem Wydziału krajowego i c. k. Namiestnictwa, przyczem jednak statut krajowej komisyi rolniczej musiałby być odpowiednio uzupełniony, a stosowne wnioski w tym względzie przedłożone c. k. Ministerstwu rolnictwa. Rozumie się samo przez się, że uwzględnione także będzie życzenie Wydziału krajowego, ażeby przy sposobności propagowania idei assocyacyi rolniczych za pośrednictwem Władz politycznych I. instancyi i wykonaniem dotyczących poleceń c. k. Ministerstwa rolnictwa, zawartych w ustępach a) i b) reskryptu z 23. października 1899 L. 22.519 i ustępie I. udzielonych tymże reskryptem „Zasad“ (Grundsätze), upraszam Wydział krajowy o podanie bliższych szczegółów co do propagandy ze strony tak władz politycznych, jak kościelnych i szkolnych, jaką w myśl żywość Wydziału krajowego należałoby rozwinąć i o wskazanie stosownie

do końcowego ustępu odezwy z 23. listopada 1900 l. 82.458, na jakich publikacjach krajowego Biura Patronatu, propaganda ta miałaby się opierać.

W końcu oznajmiam Wydziałowi krajowemu, że c. k. Ministerstwo rolnictwa, uznając potrzebę energicznego popierania i kontroli spółek włościańskich i ze względu na dotychczasową skuteczną działalność Wydziału krajowego na tem polu, udzieliło Wydziałowi krajowemu następujących subwencyj za rok 1901:

1. na koszta lustracyi spółek rolniczych	5.000 K
2. na urządzenie kursów praktycznych dla kasyerów i kierowników Spółek	2.000 „
3. na koszta publikacyi	2.000 „
4. na koszta podróży Dra Stefczyka	1.000 „

Razem w sumie 10.000 K

Równocześnie polecam c. k. Namiestnictwu, aby tę kwotę zaasygnowało Wydziałowi krajowemu za kwitem, w zwykły sposób ostemplowanym.

Zarazem upraszam Wydział krajowy, aby zechciał w swoim czasie przesłać dowody użycia przyzwozonych subwencyi, przedstawiając przy tej sposobności szczegółowo sposób, w jakim faktycznie przedsiębiorane bywają lustracye spółek, oraz wykazując, którzy urzędnicy lustracye przeprowadzali.

Za c. k. Namiestnika:

Lidl m. p.

LW. kr. 63.886/901.

Instrukcja

o prowadzeniu w Banku krajowym zbiorowego rachunku bieżącego Spółek oszczędności i pożyczek zostających pod Patronatem Wydziału krajowego.

§. 1. Instrukcja niniejsza ma na celu: a) ułatwić Spółkom oszczędności i pożyczek, należącym do Patronatu Wydziału krajowego, oprocentowanie i wzajemną wymianę chwilowo zbędnych zapasów gotówki;

b) zabezpieczyć tym Spółkom w razie doraźnej potrzeby kredyt w rachunku bieżącym.

§. 2. Każda Spółka, należąca do Patronatu Wydziału krajowego, może swoją gotówkę umieszczać w Banku krajowym na zbiorowym rachunku „Patronatu dla Spółek oszczędności i pożyczek we Lwowie”. Wpłata gotówki winna być przez Spółkę skuteczną osobiście lub przez Urząd pocztowy zawsze wprost do Kasy Banku krajowego.

§. 3. Wkładki Spółek na rachunek bieżący Patronatu oprocentowane będą podług stopy procentowej $4\frac{1}{2}\%$, dopóki Bank krajowy po poprzednim porozumieniu się z Wydziałem krajowym stopy tej nie zmieni. Procent oblicza się od dnia, w którym Bank krajowy otrzymał gotówkę albo potwierdzenie pocztowej kasy oszczędności o wpłacie na zbiorowy rachunek „Patronatu”, aż do dnia poprzedzającego zwrot wkładki przez Bank krajowy.

§. 4. Bank krajowy prowadzi tylko zbiorowy rachunek „Patronatu dla Spółek oszczędności i pożyczek”, a o każdej skuteczniejszej na ten rachunek wpłacie zawiadamia bezzwłocznie Biuro Patronatu, które prowadzi szczegółowe rachunki bieżące z pojedynczymi Spółkami i potwierdza im każdą wpłatę przez Bank krajowy zaawizowaną.

§. 5. Wierzytelnością swoją na zbiorowym rachunku Patronatu Spółka swobodnie rozporządza i może każdej chwili zażądać zwrotu gotówki pod własnym lub wskazanym adresem albo przeniesienia całej lub części swej wierzytelności na inny rachunek (innej Spółki albo na pokrycie raty pożyczkowej itp.). Każde zlecenie na wypłatę, względnie przekazanie kwoty pieniężnej ze swego na inny rachunek winna Spółka przesyłać pisemnie pod adresem Biura Patronatu, a Bank krajowy skutecznie wypłaty tylko na podstawie zleceń otrzymanych od Biura Patronatu. Zlecenia Biura Patronatu muszą być podpisane przez kierownika Biura (lub jego zastępcę) oraz urzędnika Biura Patronatu, który prowadzi bieżący rachunek Spółki. Zlecenia otrzymane od Spółki przed południem winny być przez Biuro Patronatu i Bank krajowy tegoż dnia załatwione; zlecenia zaś popołudniowe najpóźniej w ciągu następnego dnia (z wyłączeniem niedziel i świąt). O skuteczniejszej wypłacie lub przeniesieniu na inny rachunek zawiadamia Bank krajowy bezzwłocznie Biuro Patronatu, które obciąża rachunek Spółki, zawiadamiając ją o tem równocześnie.

§. 6. Spółkom, należącym do Patronatu Wydziału krajowego, będzie Wydział krajowy otwierał nadto kredyt w rachunku bieżącym ponad własne lokacje Spółki. Otwarcie i ustanowienie najwyższej granicy kredytu w rachunku bieżącym wymaga w każdym wypadku osobnego orzeczenia Wydziału krajowego. Kwotą przyznanego kredytu może Spółka w ten sam sposób jak swemi wkładkami dysponować.

§. 7. Spółka, starająca się o uzyskanie kredytu w rachunku bieżącym, ma wystawić odpowiedni dokument, określający zobowiązanie Spółki co do korzystania z kredytu w rachunku bieżącym.

§. 8. Wysokość kredytu w rachunku bieżącym stosować się będzie z reguły do wysokości stanu wkładek oszczędności każdej Spółki w ten sposób, iż wykazany stan wkładek oszczędności powinien przewyższać najmniej 4 - krotnie najwyższą kwotę otwartego Spółce kredytu w rachunku bieżącym. Suma zaś wszystkich otwartych

kredytów w rachunku bieżącym nie może przewyższać każdorazowego stanu lokacyj Spółek na zbiorowym rachunku bieżącym Patronatu więcej niż o 50.000 K., dopóki Wydział krajowy granicy tej nie podniesie.

§. 9. Otwarty Spółce kredyt w rachunku bieżącym ma na celu doraźne zaspokojenie chwilowej potrzeby gotówki w nagłych wypadkach, zanim Spółka potrzebne fundusze uzyska z zwyczajnych przewidywanych wpływów; otrzymany kredyt w rachunku bieżącym winna zatem Spółka jak najrychlej wyrównać, aby nim ponownie w razie nagłej potrzeby mogła rozporządzać. Zaczepnięty z rachunku bieżącego kredyt musi być najpóźniej w ciągu jednego roku wkładkami Spółki na rachunek bieżący wyrównany; w przeciwnym razie następuje zamknięcie i wypowiedzenie albo niżenie granicy dozwolonego kredytu.

§. 10. Od kwot pobranych na kredyt w rachunku bieżącym i dłużnych opłacać będzie Spółka o $\frac{1}{2}\%$ więcej aniżeli wynosi równoczesna stopa procentowa dla lokacyj na rachunek bieżący.

§. 11. Ilekroć wkładki Spółek na zbiorowy rachunek bieżący „Patronatu“ w Banku krajowym nie wystarczą na pokrycie zapotrzebowania kredytu w rachunku bieżącym, zaliczać będzie Bank krajowy zbiorowemu rachunkowi bieżącemu Patronatu brakujące do wypłaty dla Spółek kwoty z kredytu otwartego uchwałą Sejmu krajowego z d. 16. marca 1899 dla zasilenia funduszu pożyczkowego dla Spółek oszczędności i pożyczek aż do łącznej wysokości 50.000 K., dopóki Wydział krajowy granicy tej nie zmieni. Wpływające na zbiorowy rachunek Patronatu wkładki mają być zawsze używane przedewszystkiem na spłatę zaliczek obciążających zbiorowy rachunek Patronatu.

Z Rady Wydziału krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem.

Lwów, dnia 27. września 1901 r.

L. W. 78.161.

Warunki korzystania z kredytu

w rachunku bieżącym z Patronatem dla Spółek oszczędności i pożyczek.

W wykonaniu instrukcyi z dnia 27. września 1901 r. L. W. 63.886 o prowadzeniu w Banku krajowym zbiorowego rachunku bieżącego Spółek oszczędności i pożyczek, zostających pod patronatem Wydziału krajowego wydaje się następujące przepisy o warunkach, pod jakimi Spółki oszczędności i pożyczek mogą uzyskiwać od Wydziału krajowego kredyt w rachunku bieżącym z Patronatem dla Spółek oszczędności i pożyczek, jako też z otwartego kredytu korzystać:

§. 1. Tylko Spółki przyjęte do Patronatu Wydziału krajowego mogą mieć otwarty kredyt w rachunku bieżącym z Patronatem.

§. 2. Spółka, która życzy sobie uzyskać kredyt w rachunku bieżącym, winna wnieść na ręce Biura Patronatu dla Spółek oszczędności i pożyczek przy Wydziale krajowym we Lwowie podanie o otwarciu jej kredytu w rachunku bieżącym. Podanie to ma się opierać na uchwale Zarządu, zatwierdzonej uchwałą Rady nadzorczej Spółki, co winno być w podaniu stwierdzonem. Przez wniesienie tego podania poddaje się Spółka niniejszym warunkom korzystania z kredytu w rachunku bieżącym, których dokładna znajomość ma być w podaniu Spółki poświadczoną. W podaniu należy także wymienić kwotę najwyższego podług życzenia Spółki kredytu. Do podania, które winno być należycie przez Spółkę podpisane, dołącza się:

a) uwierzytelnione przez Zwierzchność gminną podpisy własnoręczne wszystkich członków Zarządu i kasyera, oraz

b) wykaz obrotów kasowych po koniec miesiąca poprzedzającego wniesienie podania.

§. 3. O otwarciu i wysokości kredytu w rachunku bieżącym orzeka dla każdej Spółki oszczędności i pożyczek z osobna Wydział krajowy we Lwowie, a o orzeczeniu tem zawiadamia Spółkę Biuro Patronatu dla Spółek oszczędności i pożyczek przy Wydziale krajowym we Lwowie. Spółka winna potwierdzić Biuru Patronatu odebranie jego zawiadomienia o orzeczeniu Wydziału krajowego.

§. 4. Na rachunek otwartego kredytu może Spółka aż do ustanowionej wysokości pobierać każdego czasu zaliczki i niemi rozporządzać. Każde zlecenie na wypłacenie Spółce zaliczki z otwartego jej kredytu musi być przez Spółkę wystawione pisemnie pod adresem Biura Patronatu dla Spółek oszczędności i pożyczek przy Wydziale krajowym we Lwowie na dostarczonych w tym celu przez Biuro Patronatu formularzach.

§. 5. Wszelkie wpłaty na umorzenie kredytu, zaczerpniętego w rachunku bieżącym z Patronatem, winna Spółka uiszczać wprost do kasy Banku krajowego na rachunek „Patronatu dla Spółek oszczędności i pożyczek“.

§. 6. Każda kwota pobrana przez Spółkę na kredyt w rachunku bieżącym winna być o ile możliwości najrychlej, ale w każdym razie najpóźniej w przeciągu roku od dnia wypłaty wyrównaną wpłatami Spółki na jej rachunek bieżący z Patronatem. Niespłacone z upływem tego terminu kwoty stają się natychmiast płatne i wymagalne.

§. 7. Od kwot wypłaconych Spółce na kredyt w rachunku bieżącym obowiązana jest Spółka płacić odsetki podług stopy procentowej każdorazem przez Wydział krajowy dla kredytów w rachunku bieżącym Spółek z Patronatem ustanowionej. Odsetki oblicza się od dnia wypłacenia zaliczki przez Bank krajowy, a wynikające z obliczenia dłużne kwoty odsetek winna Spółka z końcem każdego roku kalendarzowego uiszczać.

§. 8. O ile wpłaty i wypłaty na rachunek bieżący Spółki z Patronatem nie odbywają się przez pocztową kasę oszczędności, ponosi Spółka kosztą przesyłki pieniędzy. Spółka jest także obowiązana opłacać wszelkie opłaty stemplowe, podatkowe i sądowe, wynikające z otwartego jej kredytu w rachunku bieżącym.

§. 9. Wydział krajowy może Spółce każdego czasu zamknąć albo zniżyć kredyt w rachunku bieżącym, jakoteż niezależnie od postanowienia zawartego w ustępie §. 6. wypowiedzieć Spółce kredyt udzielony jej w rachunku bieżącym z Patronatem. W tym ostatnim razie winna Spółka dług swój w tym rachunku spłacić najpóźniej w ciągu 3-ech (trzech) miesięcy od dnia wypowiedzenia. Gdyby jednak Wydział krajowy uznał, że bezpieczeństwo kredytu Spółce udzielonego jest zagrożonem, może zażądać zwrotu wypowiedzianego kredytu w ciągu 8-miu dni.

§. 10. W razie sporu z tytułu stosunku kredytowego Spółki w rachunku bieżącym z Patronatem względnie Wydziałem krajowym, przynajmniej Spółka korzystająca z kredytu w tym rachunku księgom rachunkowym Biura Patronatu dla Spółek oszczędności i pożyczek przy Wydziale krajowym we Lwowie jako też Banku krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem we Lwowie moc zupełnego dowodu i poddaje się wyłącznej kompetencji c. k. Sądu powiatowego dla spraw cywilnych we Lwowie tak w roli powoda jak i w roli pozwanego.

§. 11. We wszystkich sprawach dotyczących kredytu Spółki w rachunku bieżącym z Patronatem koresponduje Spółka bezpośrednio z Biurem Patronatu dla Spółek oszczędności i pożyczek, jako organem Wydziału krajowego we Lwowie.

Z Rady Wydziału krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem.

Lwów, dnia 14. listopada 1901 r.

Zamknięcie rachunków

Spółek oszczędności i pożyczek

należących do Patronatu Wydziału krajowego

za rok 1900.

Tablica I. Obroty kasowe za rok 1900.

Tablica II. Bilanse

Obroty kasowe

Spółek oszczędności i pożyczek

zostających pod Patronatem Wydziału krajowego

za rok 1900.

Liczba porz.	Siedziba Spółki	Liczba członków	Przychody												Rozchody												Obrót kasowy		Gotówka 31. grudnia 1900 r.		Liczba porz.						
			Udziały		Wkładki oszczędności		Rachunek bieżący i pożyczki zaciągnięte		Pożyczki spłacone przez Członków		Procenta		Inne		Razem		Udziały		Wkładki oszczędności		Rachunek bieżący		Udzielone pożyczki		Procenta							Koszta administracyjne		Inne		Razem	
			K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h		K	h				
1	Brzezie	76	178	50	7.384	38	3.000	—	1.318	34	295	09	105	42	12.281	73	—	—	1.100	58	—	—	9.980	—	192	—	45	96	—	—	11.318	54	23.600	27	963	19	1
2	Żegocina	215	453	—	23.782	44	4.000	—	4.748	73	484	27	669	30	34.137	74	2	—	2.242	38	—	—	30.848	—	597	58	196	17	220	85	34.106	98	68.244	72	30	76	2
3	Porąbka uszewska	127	1.045	—	17.543	45	—	—	4.182	09	460	04	566	58	23.797	16	—	—	2.184	—	—	—	19.100	—	495	—	281	83	272	77	22.333	60	46.130	76	1.463	56	3
4	Trzciana	210	556	—	18.276	31	6.000	—	3.850	04	562	95	642	40	29.887	70	—	—	2.165	14	—	—	25.300	95	467	44	300	10	236	04	28.469	67	58.357	37	1.418	03	4
5	Wielowieś	175	981	60	23.491	01	6.000	—	4.858	50	842	82	611	19	36.785	12	—	—	2.710	80	—	—	32.798	—	665	78	354	26	238	71	36.767	55	73.552	67	17	57	5
6	Tęgorz	128	237	—	26.102	45	4.000	—	1.704	16	261	74	546	60	32.851	95	2	—	4.932	39	—	—	24.624	—	475	02	263	06	299	63	30.596	10	63.448	05	2.255	85	6
7	Hussaków	126	1.109	—	5.901	67	8.000	—	5.965	—	443	89	735	26	22.154	82	—	—	656	—	—	—	19.640	—	208	40	370	33	340	97	21.215	70	43.370	52	939	12	7
8	Ostrów	110	538	50	19.748	03	6.042	10	6.432	82	1.114	23	742	04	34.617	72	3	—	8.094	91	3.295	42	21.235	96	1.093	26	288	20	432	78	34.443	53	69.061	25	174	19	8
9	Szczyrzyc	101	495	30	16.513	72	—	—	1.530	09	369	18	507	40	19.415	69	—	—	—	—	—	—	17.910	—	637	72	229	69	231	48	19.008	89	38.424	58	406	80	9
10	Zameczek	91	445	—	6.563	93	—	—	1.738	—	189	35	496	16	9.432	44	—	—	1.420	—	—	—	7.060	—	203	05	122	—	259	40	9.064	45	18.496	89	367	99	10
11	Radochońce	199	702	80	7.834	42	—	—	4.743	44	795	—	678	56	14.754	22	6	60	2.364	32	—	—	11.307	16	613	24	250	20	210	40	14.751	92	29.506	14	2	30	11
12	Łukowica	166	818	16	6.858	07	4.263	82	2.179	54	351	86	484	20	14.955	65	10	—	1.092	86	263	82	11.860	—	218	91	178	32	264	29	13.888	20	28.843	85	1.067	45	12
13	Uście solne	127	388	—	32.606	66	—	—	4.873	75	707	14	553	10	39.128	65	—	—	4.309	—	—	—	33.040	—	905	28	158	94	238	61	38.651	83	77.780	48	476	82	13
14	Toporów	182	782	—	10.417	29	6.000	—	5.711	48	554	87	1.189	68	24.655	32	—	—	4.098	53	2.000	—	17.602	—	369	09	275	04	206	—	24.550	66	49.205	98	104	66	14
15	Rabka	191	1.811	—	33.451	08	4.000	—	800	—	28	16	567	—	40.657	24	—	—	3.100	—	—	—	35.880	—	911	87	214	34	234	—	40.340	21	80.937	45	317	03	15
16	Wisłopolie skrzyńskie	54	261	—	4.887	58	—	—	944	09	80	66	466	17	6.639	50	—	—	140	—	—	—	5.730	—	144	18	174	54	206	—	6.394	72	13.034	22	244	73	16
17	Wiązownica	92	735	—	5.197	91	7.000	—	2.424	50	127	85	509	40	15.994	66	—	—	1.458	—	4.000	—	9.480	—	78	28	141	95	243	06	15.401	29	31.395	95	593	37	17
18	Niegowić	116	483	—	18.393	03	4.000	—	1.668	48	289	85	506	39	25.340	75	—	—	6.806	22	—	—	17.722	—	228	28	164	35	208	—	25.128	85	50.469	60	211	90	18
19	Korczyn	89	704	—	7.226	98	4.000	—	1.001	18	104	01	485	82	13.521	99	—	—	420	—	—	—	12.410	—	129	10	193	46	248	97	13.401	53	26.923	52	120	46	19
20	Liszki	203	1.971	—	44.761	38	16.361	07	4.930	—	562	47	608	69	69.194	61	—	—	9.883	30	1.361	07	54.600	—	782	01	174	85	237	64	67.038	87	136.233	48	2.155	74	20
21	Krasna	78	693	—	914	15	6.000	—	1.355	41	199	89	519	01	9.681	46	10	—	803	90	—	—	8.309	20	11	08	238	19	308	22	9.680	59	19.362	05	—	87	21
22	Macoszyn	79	391	—	1.790	40	4.000	—	1.100	25	79	41	494	40	7.855	46	—	—	19	92	—	—	7.180	—	16	40	176	04	215	60	9.607	96	15.463	42	247	50	22
23	Biełkowska	146	501	—	13.055	52	6.700	60	1.823	66	237	75	576	63	22.895	16	—	—	750	—	4.600	—	14.942	88	275	95	272	12	232	30	21.073	25	43.968	41	1.821	91	23
24	Ryczów	150	465	—	22.993	17	4.000	—	2.468	81	359	41	590	26	30.876	65	—	—	342	30	400	—	29.012	—	471	62	169	16	330	50	30.725	58	61.602	23	151	07	24
25	Łosznów	110	899	36	14.735	93	6.000	—	2.200	84	122	29	515	—	24.473	42	—	—	2.700	—	—	—	20.722	—	329	34	164	05	266	78	24.182	17	48.655	59	291	25	25
26	Szczawica wyżna	93	364	—	4.871	48	2.000	—	484	—	166	82	490	30	8.376	60	—	—	2.100	—	—	—	4.340	—	43	48	126	07	256	11	6.865	66	15.242	26	1.510	94	26
27	Wyszatyce	142	365	—	6.188	28	6.000	—	2.619	50	245	47	566	26	15.984	51	2	—	1.163																		

Bilansy Spółek oszczędności i pożyczek
zostających pod Patronatem Wydziału krajowego
za rok 1900.

Liczba porz.	Siedziba Spółki	Stan czynny														Stan bierny												Wynik ogólny		Liczba porz.
		Gotówka		Pożyczki członkom udzielone		Rachunek bieżący z bankami		Ruchomości		Procenta przenośne		Inne		Razem		Udziały		Wkładki oszczędności		Pożyczki zaciągnięte		Fundusz rezerwowy		Inne		Razem		Zysk		
		K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	
1	Brzezie	963	19	9.741	66	12	23	187	60	144	70	—	—	11.049	38	290	50	7.216	95	3.000	—	305	31	126	30	10.939	06	110	32	1
2	Żegocina	30	76	26.099	27	—	—	198	77	614	26	—	—	26.943	06	451	—	21.540	06	4.000	—	237	—	140	—	26.368	06	575	—	2
3	Porąbka uszewska	1.463	56	14.917	91	—	—	241	64	264	79	—	—	16.857	90	1.045	—	15.359	45	—	—	129	—	—	—	16.533	45	354	45	3
4	Trzeciana	1.418	03	21.450	91	—	—	212	44	331	62	—	—	23.413	—	556	—	16.111	17	6.000	—	211	—	150	55	23.028	72	384	28	4
5	Wielowieś	17	57	27.939	50	—	—	214	84	410	93	—	—	28.582	84	981	60	20.780	21	6.000	—	181	—	181	66	28.124	47	458	37	5
6	Tęgoborza	2.255	85	22.919	84	—	—	269	67	603	73	—	—	26.049	09	235	—	21.170	06	4.000	—	129	—	140	—	25.674	06	375	03	6
7	Hussaków	939	12	13.675	—	—	—	277	70	289	05	—	—	15.180	87	1.109	—	5.245	67	8.000	—	133	—	265	56	14.753	23	427	64	7
8	Ostrów	174	19	23.301	32	—	—	186	53	497	—	307	01	24.466	88	657	50	16.352	62	6.959	80	87	01	—	—	24.056	93	409	95	8
9	Szczyrzyc	406	80	16.379	91	—	—	208	33	454	57	—	—	17.449	61	495	30	16.513	72	—	—	101	—	—	—	17.110	02	339	59	9
10	Zameczek	367	99	5.322	—	—	—	233	47	117	33	—	—	6.040	79	445	—	5.143	93	—	—	91	—	—	—	5.679	93	360	86	10
11	Radochońce	2	30	15.453	64	—	—	189	36	536	11	60	—	16.241	41	1.054	20	10.448	74	4.000	—	70	82	138	23	15.711	99	529	42	11
12	Łukowica	1.067	45	11.697	80	—	—	213	62	225	52	—	—	13.204	39	1.155	40	7.403	47	4.000	—	97	72	127	35	12.783	94	420	45	12
13	Uście solne	476	82	28.166	25	—	—	214	81	552	27	—	—	29.410	15	388	—	28.297	66	—	—	130	—	—	—	28.815	66	594	49	13
14	Toporów	104	66	14.697	14	—	—	185	40	217	38	—	—	15.204	58	920	—	9.655	17	4.000	—	113	91	133	50	14.822	58	382	—	14
15	Rabka	317	03	35.080	—	—	—	210	60	1.471	54	—	—	37.079	17	1.811	—	30.351	08	4.000	—	167	—	100	—	36.429	08	650	09	15
16	Wielopole skrzyńskie	244	78	4.785	91	—	—	185	40	103	81	—	—	5.319	90	261	—	4.747	58	—	—	54	—	—	—	5.062	58	257	32	16
17	Wiązownica	593	37	7.055	50	1.000	—	194	46	129	42	38	26	9.011	01	735	—	3.739	91	4.000	—	89	—	126	68	8.690	59	320	42	17
18	Niegowić	211	90	16.053	52	—	—	187	20	208	13	—	—	16.660	75	483	—	11.586	81	4.000	—	115	—	93	38	162.78	19	382	56	18
19	Korczyn	120	46	11.408	82	—	—	224	07	237	09	—	—	11.990	44	704	—	6.806	98	4.000	—	73	75	100	—	11.684	73	305	71	19
20	Łiszki	2.155	74	49.670	—	—	—	213	88	723	55	—	—	52.763	17	1.971	—	34.878	08	15.000	—	207	99	104	44	52.161	51	601	66	20
21	Krasna	—	87	6.953	79	—	—	277	41	60	08	—	—	7.292	15	683	—	110	25	6.000	—	80	—	126	58	6.999	83	292	32	21
22	Macoszyn	247	50	6.079	75	—	—	192	24	115	64	—	—	6.635	13	391	—	1.770	48	4.000	—	79	—	106	68	6.347	16	287	97	22
23	Bieńkówka	1.821	91	13.119	22	1.899	40	208	50	274	93	—	—	17.323	96	501	—	12.305	52	4.000	—	136	—	111	28	17.053	80	270	16	23
24	Ryczów	274	49	26.543	19	400	—	202	95	424	36	105	87	27.950	86	465	—	22.650	87	4.000	—	148	87	23	20	27.287	94	662	92	24
25	Łoszniów	291	25	18.521	16	—	—	240	11	520	26	—	—	19.572	78	899	36	12.035	93	6.000	—	110	—	270	—	19.315	29	257	49	25
26	Szczawnica wyżna	1.510	94	3.856	—	—	—	204	89	34	81	—	—	5.606	64	364	—	2.771	48	2.000	—	81	—	48	24	5.264	72	341	92	26
27	Wyszatyce	300	60	11.082	50	—	—	255	90	131	60	100	—	11.870	60	363	—	5.025	28	6.000	—	134	—	81	73	11.604	01	266	59	27
28	Szówsko	115	57	5.649	10	—	—	168	80	37	81	—	—	5.971	28	795	—	681	12	4.000	—	82	—	97	80	5.655	92	315	36	28
29	Kamienica	199	69	8.236	26	—	—	222	30	100	09	—	—	8.758	34	464	—	3.736	09	4.000	—	125	—	97	—	8.422	09	336	25	29
30	Łącko	150	47	10.289	97	—	—	223	15	177	70	—	—	10.841	29	828	—	5.502	90	4.000	—	102	—	116	68	10.549	58	291	71	30
31	Jezupol	141	8																											

Alegat V. do sprawozdania Wydziału krajowego L. 17.718/1902.

W y k a z

Spółek oszczędności i pożyczek

organizowanych lub zreorganizowanych przy współudziale Patronatu

w czasie od 1. stycznia 1901. do 31. grudnia 1901. roku

Liczba porządkowa	Siedziba Spółki	Powiat polityczny	Okrąg działalności Spółki obejmujące		Statutowa kwota najmniejszego udziału koron	Wysokość poręki	Rok, miesiąc, dzień		U w a g a
			gmin	mieszkańców (spis z roku 1890)			zawiazania (statutu Spółki)	(rozpoczęcia) (czylności) data zarejestrowania sądowego	
87	Gać	Przeworsk	6	10.249	2	nieogr.	7/12	1890	27/12 1890
88	Wojniłów	Kałuż	5	5.999	10	"	3/12	1901	18/12 1901
89	Podmichale	Kałuż	1	2.254	10	"	4/1	1901	18/3 1901
90	Albigowa	Łańcut	1	1.661	10	"	8/1	1901	9/2 1901
91	Bratkowice	Rzeszów	1	2.707	10	"	9/1	1901	30/3 1901
92	Wysocko	Jarosław	1	913	10	"	10/1	1901	16/2 1901
93	Hawcze	Trembowla	1	2.810	10	"	4/2	1901	11/5 1901
94	Szmańkowce	Czortków	4	2.465	10	"	5/2	1901	23/3 1901
95	St. Józef	Kołomyja	4	2.563	10	"	9/2	1901	26/3 1901
96	Błudniki	Stanisławów	5	2.066	10	"	11/2	1901	1/4 1901
97	Rzochów	Mielec	6	4.567	10	"	3/3	1901	12/4 1901
98	Trembowla	Trembowla	4	9.826	10	"	25/3	1901	20/4 1901
99	Janów k. Trembowli	Trembowla	2	4.451	10	"	26/3	1901	20/4 1901
100	Plebanówka	Trembowla	3	3.233	10	"	27/3	1901	20/4 1901
101	Prusy	Lwów	3	2.356	10	"	3/4	1901	20/4 1901
102	Kalinów	Sambar	2	1.080	10	"	10/4	1901	4/5 1901
103	Sobolów	Bochnia	9	2.841	10	"	13/4	1901	11/5 1901
104	Nidek	Wadowice	4	5.630	10	"	14/4	1901	14/5 1901
105	Skała n. Zbruczem	Borszczów	8	13.572	10	"	21/4	1901	11/5 1901
106	Delejew	Stanisławów	2	2.218	10	"	22/4	1901	21/5 1901
107	Nawojowa	Nowy Sącz	10	3.069	10	"	28/4	1901	8/7 1901
108	Zaleszany	Tarnobrzeg	6	4.855	10	"	5/5	1901	12/7 1901
109	Wierzbica	Rawa ruska	1	1.321	10	"	6/5	1901	4/7 1901
110	Poręba Żegoty	Chrzanów	8	5.978	10	"	10/5	1901	5/7 1901
111	Czechów	Brzesko	7	5.634	10	"	12/5	1901	12/7 1901
112	Strzeliska nowe	Bóbrka	3	4.069	10	"	19/5	1901	11/7 1901
113	Handzlówka	Łańcut	1	1.042	10	"	1/6	1901	17/8 1901
114	Bircza	Dobromil	14	9.285	10	"	2/6	1901	16/9 1901
115	Wysocko wyżne	Turka	1	2.157	10	"	5/6	1901	16/9 1901
116	Sędziszów	Ropczyce	12	10.380	10	26-krotna	13/9	1901	14/10 1901
117	Korolówka	Kołomyja	1	485	10	nieogr.	20/9	1901	15/1 1902
118	Piadyki	Kołomyja	2	1.848	10	"	20/9	1901	31/3 1902

Liczba porządkowa	Siedziba Spółki	Powiat polityczny	Okrąg działalności Spółki obejmujące		Statutowa kwota najmniejszego udziału koron	Wysokość poręki	Rok, miesiąc, dzień		U w a g a
			gmin	mieszkańców (spis z roku 1890)			zawiazania (statutu Spółki)	(rozporządzenia) (czynności) data zarejestrowania sądowego	
119	Uścieszko . . .	Zaleszczyki	3	5.002	10	nieogr.	21/9 1901	9/11 1901	
120	Jabłonów . . .	Kołomyja	4	5.362	10	"	23/9 1901	31/10 1901	
121	Bierzanów . . .	Wieliczka	5	3.200	10	"	30/9 1901	5/10 1901	
122	Wróblowice . . .	Podgórze	5	3.633	10	"	1/10 1901	19/11 1901	
123	Posada olchowska . . .	Sanok	8	5.959	10	"	11/10 1901	24/12 1901	
124	Wojakowa . . .	Brzesko	6	2.055	10	"	14/10 1901	14/1 1902	
125	Sielec bełzki . . .	Sokal	2	3.921	10	"	15/10 1901	13/11 1901	
126	Czarny Dunajec . . .	Nowy Targ	7	8.164	10	"	20/10 1901	30/11 1901	
127	Podegrodzie . . .	Nowy Sącz	11	5.549	10	"	21/10 1901	30/11 1901	
128	Jeżowe . . .	Nisko	6	8.325	10	10 krotna nieogr.	27/10 1901	30/11 1901	
129	Rodatycze . . .	Gródek	2	2.894	10	"	1/11 1901	3/12 1901	
130	Horożanka . . .	Podhajce	5	4.642	10	"	14/11 1901	7/2 1902	
131	Mystków . . .	Grybów	4	2.421	10	"	21/11 1901	14/1 1902	
132	Sąsiadowice . . .	Sambar	5	3.934	10	"	23/11 1901	28/12 1901	
133	Fehlbach . . .	Jaworów	3	2.489	10	"	24/11 1901	21/12 1901	
134	Jasionów . . .	Brzozów	5	2.722	10	"	26/11 1901	1/2 1902	
135	Pomorzany . . .	Złoczów	4	7.322	10	"	15/12 1901	7/2 1902	
136	Skalat . . .	Skalat	4	9.129	10	"	22/12 1901	18/1 1902	
137	Wieprz . . .	Wadowice	1	2.897	10	"	29/12 1901	1/3 1902	
138	Rokietnica . . .	Jarosław	4	3.987	10	"	30/12 1901	25/1 1902	

Tymczasowe obroty kasowe

(na podstawie sprawozdań za IV. kwartał 1901 r.)

Spółek oszczędności i pożyczek, należących do Patronatu Wydziału krajowego
za rok 1901.

L. p.	Siedziba Spółki	Liczba członków	Przychody														Rozchody														Obrót kasowy		Gotówka 31. grudnia 1901		L. p.
			Udziały		Wkładki oszczędności		Rachu- nek bież.		Pożyczki		Procenta		Inne		Razem		Udziały		Wkładki oszczędn.		Rachu- nek bież.		Udzielone pożyczki		Procenta		Inne		Razem						
			K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h	K	h			
1	Brzezina	103	588	50	12242	89	3012	50	3884	17	790	25	169	51	20137	82	12	1533	36	600	—	17011	66	579	72	109	43	19901	17	40088	99	236	65	1	
2	Żegocina	337	1261	—	50208	19	4000	—	20928	59	2220	19	408	36	79026	33	—	6543	66	800	—	69880	27	2090	78	204	46	79019	17	158045	50	7	16	2	
3	Porąbka uszewska	209	2048	—	41924	42	—	—	12454	14	1281	73	171	84	57880	13	2	4310	44	—	—	50991	25	1384	37	246	19	56934	25	114814	38	945	88	3	
4	Trzciana	191	981	—	20623	50	14000	—	8812	49	1516	35	146	64	46094	98	1	5454	57	1400	—	37490	91	1460	58	227	04	46034	10	92119	08	50	88	4	
5	Wielowieś	253	2061	20	51632	45	13400	—	18410	36	2795	71	148	75	89448	47	49	17855	55	2900	—	65112	50	2201	—	310	69	88428	74	176877	21	19	73	5	
6	Tęgoróża	165	534	—	38772	72	4000	—	8491	13	1454	90	81	33	48834	58	—	7566	91	800	—	38275	84	751	15	287	42	47681	32	96015	90	653	26	6	
7	Hussaków	187	1896	—	21633	79	11000	—	24332	48	1629	72	503	14	61000	13	114	4029	73	1600	—	51945	—	1037	30	318	45	59044	48	120044	61	1955	65	7	
8	Ostrów	139	206	17	4664	13	7400	—	9960	81	1502	03	357	29	24099	93	—	9704	34	900	—	10641	40	1234	18	781	91	23211	83	47311	76	888	10	8	
9	Szczyrzyc	191	1372	74	45636	09	—	—	9260	40	1532	88	159	33	57961	44	10	9698	64	—	—	46140	41	353	85	76	74	56279	64	114242	08	1681	80	9	
10	Zameczek	107	918	—	9635	90	7000	—	4469	—	370	89	173	54	22567	33	19	2431	32	3000	—	15917	—	303	83	121	10	21791	75	44359	08	775	58	10	
11	Radochońce	248	2060	42	20887	72	13000	—	6854	57	1321	87	171	36	44275	94	22	9325	63	800	—	32730	90	1060	37	316	55	44256	07	88532	01	19	87	11	
12	Łukowica	194	1632	—	16723	20	9204	70	8095	79	1120	96	134	37	36911	02	—	4806	72	1148	70	29849	04	951	17	180	52	36885	15	73796	17	25	87	12	
13	Uście solne	193	733	—	80410	09	—	—	18668	93	2733	90	262	65	102908	62	3	15934	49	15000	—	67884	25	2429	31	566	66	101867	71	204676	33	940	91	13	
14	Toporów	262	1947	—	23567	98	4600	—	13585	63	1515	95	204	34	45420	90	17	4313	42	2000	—	37595	14	901	16	351	91	45178	63	90599	53	242	27	14	
15	Rabka	245	1371	—	43907	62	4000	—	11510	11	2396	19	336	91	64521	83	—	8995	33	800	—	52370	—	1301	72	387	19	64304	24	123826	07	117	59	15	
16	Wielopole skrzyńskie	53	458	—	6432	68	—	—	2572	48	444	38	123	71	10087	25	—	404	45	—	—	9445	91	139	58	76	02	10065	26	20153	25	21	29	16	
17	Wiązownica	121	994	—	9966	91	4000	—	7888	48	686	53	212	45	23743	37	12	1882	65	800	—	18097	50	241	07	229	36	21262	08	45005	91	2480	79	17	
18	Niegowice	200	901	—	27936	79	4000	—	7920	49	1298	11	234	77	42341	16	—	6904	05	800	—	32206	77	1033	38	129	02	41073	22	38414	38	1267	94	18	
19	Korczyn	145	1276	—	24015	05	4000	—	6730	63	103	50	141	31	37194	49	—	3727	50	3000	—	29545	12	378	58	490	32	37141	52	74336	01	52	97	19	
20	Lisaki	317	3155	—	96633	97	21000	—	15276	24	3333	12	329	44	139777	77	42	21917	06	13800	—	97120	—	3120	58	501	26	136500	90	276278	37	3276	87	20	
21	Krasna	107	1023	—	4502	75	6000	—	4349	51	703	76	70	06	16669	03	20	5	38	1000	—	14397	89	498	54	193	18	16668	49	33337	57	—	59	21	
22	Macoszyń	106	672	—	3457	79	7000	—	4798	58	448	64	189	20	16566	21	—	1011	62	800	—	14329	89	210	05	79	89	16451	64	33017	35	114	57	22	
23	Biełkowska	200	650	67	31391	43	10624	16	4825	46	1133	63	163	03	48848	38	—	7995	81	18272	16	25587	22	292	52	243	23	47390	94	96239	32	1457	44	28	
24	Ryczów	222	1181	—	50635	32	10600	—	13758	32	2104	35	203	06	78432	65	—	10214	71	800	—	61926	19	1630	78	1003	87	75506	55	163939	10	2976	—	24	
25	Łosznów	169	1336	—	21462	46	6000	—	10261	62	1494	91	168	67	40723	66	32	3622	74	1200	—	34442	16	888	05	245	07	40430	04	81153	70	293	62	25	
26	Szczawnica wyżna	141	620	—	5904	20	4000	—	3952	60	344	56	181	12	15002	38	50	1396	14	400	—	11686	—	152	34	133	27	14507	65	29510	03	494	73	26	
27	Wyszatyce	133	939	—	9578	68	10800	—	7554	93	1025	82	173	68	30072	11	—	3825	25	1500	—	23557	50	566	13	192	19	29640	07	29712	18	432	04	27	
28	Szówsko	122	1242	—	6247	75	4000	—	8002	60	591	16	255	57	20342	08	—	1445	55	1000	—	17589	10	133	44	101	20	20319	29	40661	37	22	79	23	
29	Kamienica	172	909	—	7010	08	6000	—	2385	78	751	34	187	75	17693	95	112	1345	98	800	—	14076	26												

Statut (normalny)

Spółki dla kultury torfów w

stowarzyszenia zarejestrowanego z ograniczoną poręką.

I. Firma, siedziba i czas trwania.

§. 1. Na podstawie ustawy z dnia 9. kwietnia 1873 Dz. p. p. Nr. 70 zawierają podpisani Spółkę pod firmą: „Spółka dla kultury torfów w stowarzyszenie zarejestrowane z ograniczoną poręką“.

§. 2. Siedzibą Spółki jest

§. 3. Okrąg działalności Spółki obejmuje gminy:

§. 4. Czas trwania Spółki jest nieograniczony.

II. Cel i zakres działania.

§. 5. Celem Spółki jest popieranie kultury rolnej na gruntach torfowych w okręgu Spółki (§. 3.). Dla osiągnięcia tego celu może Spółka w miarę uznanej potrzeby i środków:

- a) przedsięwziąć wspólne melioracje gruntów torfowych;
- b) sprowadzać wspólnie na rachunek członków nawozy sztuczne, nasiona i inne artykuły gospodarskie potrzebne do prowadzenia kultury torfów;
- c) udzielać członkom zapomóg i kredytu w celach prowadzenia kultury torfów;
- d) wydzierżawiać na imię Spółki i poddzierżawiać jej członkom grunta torfowe;
- e) wyjednywać dla Spółki i jej członków pomoc i poparcie od władz i innych korporacji.

III. Członkowie.

§. 6. Członkiem Spółki może być każda osoba własnowolna, zamieszkała w okręgu Spółki (§. 3.) przyjęta do Spółki przez jej Zarząd, jeżeli podpisze statut lub deklarację przystąpienia do Spółki i uiści opłatę wstępną, oraz przynajmniej 1 udział.

Zarząd może także odmówić przyjęcia; nieprzyjętemu wolno się odwołać do Rady nadzorczej w ciągu dni 14 od zawiadomienia go o odmownym orzeczeniu Zarządu.

§. 7. Obowiązkiem członka jest:

- a) wpłacić do kasy Spółki opłatę wstępną (§. 11.) i przynajmniej 1 udział (§. 12.);
- b) odpowiadać za zobowiązania Spółki wobec osób trzecich nie tylko swoim udziałem ale nadto dalszą kwotą aż do wysokości 100 koron za każdy udział, o ile na pokrycie pretensyj Spółki nie wystarczy jej własny majątek;
- c) stosować się do postanowień statutu i uchwał Walnego zebrania oraz popierać interesy Spółki w każdym kierunku.

§. 8. Członek ma prawo:

- a) korzystać z środków i pomocy Spółki podług postanowień niniejszego statutu;
- b) brać udział w Walnych zebraniach, wybierać i być wybranym do Zarządu lub Rady nadzorczej Spółki;
- c) uczestniczyć w zyskach Spółki po myśli postanowień niniejszego statutu.

§. 9. Przestaje się być członkiem Spółki w razie:

1. śmierci;
2. dobrowolnego wystąpienia, które jest dozwolone tylko z końcem roku za poprzednim trzymiesięcznym wypowiedzeniem;

3. wykluczenia, o którym na wniosek Zarządu orzeka nieodwołalnie Rada nadzorcza Spółki.

IV. Fundusze Spółki.

§. 10. Fundusze Spółki tworzą się :

- a) z opłat wstępnych;
- b) z udziałów członków;
- c) z subwencji i zasiłków otrzymywanych przez Spółkę;
- d) z pożyczek przez Spółkę zaciąganych;
- e) z zysków Spółki i innych źródeł.

§. 11. Przy wstąpieniu do Spółki winien każdy członek uiścić jedną koronę jako opłatę wstępną, która przechodzi na własność Spółki.

§. 12. Każdy członek musi mieć przynajmniej 1 udział w Spółce. Udział Spółki wynosi 2 korony, lecz każdemu członkowi wolno deklarować i wpłacić dowolną ilość udziałów. Jeden udział musi być wpłaconym od razu w całości przy wstąpieniu do Spółki. Dalsze udziały deklarowane mogą być wpłacane stopniowo w terminach najwyżej półrocznych, przyczem każdy następny udział musi być także od razu w całości wpłaconym.

Zwrot udziałów następuje w rok po upływie tego roku administracyjnego w którym członek ustąpił ze Spółki.

§. 13. Od udziałów wypłaca Spółka dywidendę czyli odsetki w wysokości ustanowionej z dołu (za poprzedni rok) corocznie przez zwyczajne Walne zebranie. Dywidenda nie może przekraczać% a Walne zebranie może postanowić także, iż dywidenda od udziałów nie będzie wypłaconą.

§. 14. O zaciągnięciu dla Spółki pożyczki decyduje Rada nadzorcza na wniosek Zarządu.

V. Organa Spółki.

§. 15. Organami Spółki są :

- a) Zarząd;
- b) Rada nadzorcza;
- c) Walne zebranie.

a) Zarząd.

§. 16. Zarząd składa się z 3 członków: przewodniczącego, sekretarza i kasyera na 3 lata przez Walne zebranie wybieranych. W razie wcześniejszego ustąpienia członka Zarządu następuje wybór uzupełniający na najbliższem zwyczajnem lub nadzwyczajnem Walnem zebraniu, które należy zwołać w ciągu dni 14.

§. 17. Zarząd :

- a) przyjmuje nowych członków;
 - b) zajmuje się wspólnem sprowadzaniem nawozów, nasion i innych artykułów, gospodarskich na rachunek członków;
 - c) przedkłada Radzie nadzorczej wnioski co do udzielenia członkom Spółki zapomogi albo kredytu z funduszy Spółki albo za jej pośrednictwem;
 - d) załatwia bieżące sprawy Spółki, o ile nie wymagają w myśl niniejszego statutu uchwały Rady nadzorczej;
 - e) przedkłada Radzie nadzorczej kwartalne sprawozdania ze swoich czynności i stanu Spółki, wnioski dotyczące rozwoju Spółki, jakoteż roczne zamknięcia rachunków wraz z wnioskami co do użycia zysku czystego albo pokrycia straty.
- §. 18. Posiedzenie Zarządu zwołuje przewodniczący, zawiadamiając o terminie zebrania resztę członków Zarządu zwyczajnie przynajmniej na 24 godzin naprzód, z wyjątkiem nagłych wypadków. Do ważności uchwał potrzeba obecności i zgody przynajmniej dwóch członków. Z obrad i uchwał prowadzi się protokoły, które podpisują wszyscy obecni na posiedzeniu członkowie Zarządu.

§. 19. Przewodniczący Zarządu jest kierownikiem Spółki a w szczególności :

- a) prowadzi korespondencję i rachunkowość Spółki przy pomocy sekretarza;
- b) przechowuje drugi klucz od kasy Spółki, czuwając nad jej prawidłowem prowadzeniem;
- c) wykonuje uchwały Zarządu i Rady nadzorczej;
- d) czuwa nad przestrzeganiem obowiązujących ustaw statutu, uchwał Walnego zebrania i instrukcyj wydanych przez Radę nadzorczą;
- e) zwołuje innych członków Zarządu na posiedzenia i na nich przewodniczy;
- f) zastępuje Spółkę sądownie i pozasądownie.

§. 20. Przewodniczącego zastępuje w razie potrzeby sekretarz, zresztą zaś może i powinien każdy członek Zarządu na wezwanie przewodniczącego zastąpić innego członka Zarządu w jego czynnościach.

§. 21. Członkowie Zarządu są odpowiedzialni osobiście i solidarnie za zaniebdanie lub przekroczenie przepisów ustawy o stowarzyszeniach zarobkowych i gospodarczych, statutu Spółki, uchwał Walnego zgromadzenia i instrukcyj wydanych przez Radę nadzorczą.

§. 22. Legitymację dla pierwszego Zarządu stanowi niniejszy statut, dla następnych protokół z odnośnego Walnego zebrania.

§. 23. Firmę Spółki przez kogokolwiek wypisaną lub wydrukowaną podpisuje zawsze dwóch którychkolwiek członków Zarządu.

b) Rada nadzorcza.

§. 24. Rada nadzorcza składa się z przewodniczącego, jego zastępcy i 4 innych członków. Wszystkich członków Rady nadzorczej wybiera Walne zebranie na przeciąg 3 lat. Co roku ustępuje z Rady trzecia część członków, którzy mogą być ponownie wybrani. Pierwszych ustępujących członków Rady nadzorczej oznacza losowanie.

§. 25. Do zakresu czynności Rady nadzorczej należy:

- a) ostateczne orzeczenie o przyjęciu nowego członka do Spółki w razie jego odwołania się przeciw odmownej decyzji Zarządu;
- b) orzekanie na wniosek Zarządu o wykluczeniu członka ze Spółki;
- c) uchwalanie o udzieleniu zapomogi albo pożyczki dla członka Spółki z jej funduszy albo za jej pośrednictwem;
- d) uchwalanie o zaciągnięciu pożyczki na rzecz Spółki;
- e) postanawianie o przedsięwzięciu melioracji gruntowych i pokryciu ich kosztów;
- f) decydowanie o nabyciu lub wydzierżawieniu nieruchomości na rzecz Spółki i poddzierżawianiu jej członkom;
- g) przedkładanie władzom opinii w sprawach Spółki;
- h) wydawanie instrukcyj administracyjnych, rachunkowych i kasowych dla Zarządu Spółki;
- i) nadzorowanie czynności Zarządu, rachunkowości i kasy Spółki, sprawdzanie rocznych zamknięć rachunkowych i przedkładanie Walnemu zgromadzeniu rocznego sprawozdania i wniosków co do użycia zysków lub pokrycia straty;
- k) uchwalanie w razie potrzeby o zawieszeniu Zarządu lub pojedynczych jego członków w urzędowaniu i o przedłożeniu Walnemu zebraniu wniosku co do pociągnięcia członków Zarządu do odpowiedzialności.

§. 26. Radę nadzorczą zwołuje na posiedzenia jej przewodniczący (lub jego zastępca), który także w razie potrzeby zastępuje Radę nadzorczą na zewnątrz.

§. 27. Do ważności posiedzenia Rady nadzorczej potrzeba, aby jej wszyscy członkowie zostali zawiadomieni a większość przybyła na posiedzenie. Uchwały zapadają większością głosów a w razie równości rozstrzyga przewodniczący. Z obrad i uchwał Rady nadzorczej prowadzi się protokół, który podpisuje przewodniczący i członek Rady powołany przez przewodniczącego do spisania protokołu.

§. 28. W posiedzeniach Rady nadzorczej mają prawo brać udział z głosem doradczym także wszyscy członkowie Zarządu. Jeżeli jednak obrady dotyczą spraw wymienionych w §. 25. lit. i) i k) winni członkowie Zarządu uchylić się od udziału w posiedzeniu Rady nadzorczej.

c) Walne zebranie.

§. 29. Do udziału w Walnem zebraniu Spółki z głosem stanowczym ma prawo każdy członek Spółki; prawo to gaśnie z chwilą gdy członek zgłosi swoje wystąpienie ze Spółki.

§. 30. Przynajmniej raz na rok w ciągu 3 pierwszych miesięcy każdego roku odbywa się zwyczajne Walne zebranie Spółki. Nadzwyczajne Walne zebranie może być zwołanem każdego czasu, gdy tego uzna potrzebę Rada nadzorcza albo tego zarząda przynajmniej $\frac{1}{4}$ część członków Spółki.

§. 31. Walne zebranie zwołuje przewodniczący Rady nadzorczej lub jego zastępca a gdyby on tego zaniedbał, przewodniczący Zarządu. Walne zebranie zwołuje się rozesłaniem cyrkularza wszystkim członkom Spółki przynajmniej na 3 dni przed terminem zebrania. Jeżeli jednak na porządku dziennym jest zmiana statutu lub

rozwiązanie Spółki, winno być zaproszenie rozesłane przynajmniej na 14 dni przed terminem zebrania. Cykularz z zaproszeniem na Walne zebranie winien zawierać wymienienie terminu, miejsca i porządku dziennego zwołanego zebrania.

§. 32. Zgodnie z poprzednimi przepisami zwołane Walne zebranie jest ważnem z reguły bez względu na ilość obecnych członków. Tylko wtenczas, gdy chodzi o zmianę statutu, potrzeba obecności połowy a gdy chodzi o rozwiązanie Spółki, obecności $\frac{3}{4}$ części członków Spółki. W razie gdyby na Walnem zebraniu zwołanem dla zmiany statutu lub rozwiązania Spółki nie znalazła się przepisana wyżej ilość członków, może być zwołane z tym samym porządkiem dziennym drugie Walne zebranie, które jest ważnem bez względu na ilość członków obecnych.

§. 33. Walnemu zebraniu przewodniczy przewodniczący Rady nadzorczej, jego zastępca lub przewodniczący Zarządu. Każdy członek ma jeden głos. Głosowanie odbywa się przez podniesienie rąk lub powstanie; Walne zebranie może jednak także uchwalić w każdym wypadku z osobna, że głosowanie ma być imienne albo kartkami. Uchwały zapadają większością głosów członków obecnych na zebraniu z wyjątkiem uchwał dotyczących zmiany statutu, które wymagają większości $\frac{2}{3}$ części wszystkich głosów jakoteż uchwał dotyczących rozwiązania Spółki, które wymagają większości $\frac{3}{4}$ części wszystkich głosów członków obecnych na zebraniu. W razie równości głosów rozstrzyga przewodniczący.

Z obrad i uchwał Walnego zebrania spisuje się protokół, który podpisuje przewodniczący Rady nadzorczej (lub jego zastępca), przewodniczący Zarządu (albo zastępujący go członek Zarządu) i ten członek Spółki, który protokół spisywał.

§. 34. Walne zebranie:

- a) wybiera Zarząd i Radę nadzorczą;
- b) rozstrzyga o pociągnięciu Zarządu lub Rady nadzorczej do odpowiedzialności;
- c) zatwierdza roczne zamknięcia i uchwała o użyciu czystego zysku lub pokryciu straty;
- d) udziela Zarządowi i Radzie nadzorczej absolutorium z czynności i rachunków;
- e) uchwała o zmianie statutu i rozwiązaniu Spółki (33.).

VI. Rachunkowość.

§. 35. Rok kalendarzowy jest zarazem rokiem administracyjnym Spółki.

§. 36. W miesiącu styczniu zestawia Zarząd Spółki zamknięcie roczne rachunków i bilans Spółki a następnie przkłada do zatwierdzenia zwyczajnemu Walnemu zebraniu (§. 34.).

§. 37. Bilans Spółki winien wykazywać:

- a) w stanie czynnym: gotówkę, wartość ruchomości i nieruchomości Spółki po potrąceniu odpowiedniego procentu na umorzenie, wreszcie stan wierzytelności Spółki;
- b) w stanie biernym: udziały członków, niewypłaconą a należną dywidendę, wszelkie długi Spółki i stan funduszu rezerwowego. Z porównania stanu czynnego z biernym wyniknie czysty zysk lub strata za ubiegły rok.

§. 38. Czysty zysk rozdziela Walne zebranie na wniosek Rady nadzorczej według następujących zasad:

- a) 25% zysku przeznaczają się na utworzenie funduszu rezerwowego, dopóki tenże nie dorówna $\frac{1}{4}$ części wszystkich obcych kapitałów umieszczonych w Spółce;
- b) następnie przeznaczają się odpowiednią kwotę na dywidendę od udziałów;
- c) z pozostałej części zysku wyznaczyć może Walne zebranie odpowiednie wynagrodzenie dla członków Zarządu;
- d) resztę zysku przeznaczają się bądź to do funduszu rezerwowego bądź też na inne cele, zostające w Związku z działalnością Spółki.

§. 39. Stratę Spółki pokrywa się przede wszystkim z funduszu rezerwowego; niepokrytą w ten sposób część straty pokrywa się przez użycie na ten cel odpowiedniej kwoty z udziałów członków a gdyby fundusz rezerwowy i udziały nie wystarczyły na pokrycie całej straty, winien każdy członek uiścić w oznaczonym terminie odpowiednią dopłatę w równej dla każdego wysokości.

§. 40. Fundusz rezerwowy jest wspólnym i niepodzielnym majątkiem Spółki, służącym na pokrycie możliwych strat. W razie rozwiązania Spółki nadwyżka majątku pozostała po pokryciu pretensyi osób trzecich użyta będzie na cele wskazane uchwałą ostatniego Walnego zebrania. Gdyby ostatnie Walne zebranie Spółki nie

rozporządziło inaczej, pozostała nadwyżka majątku Spółki przypadnie na własność gmin w stosunku do ilości członków Spółki w każdej z tych gmin. W żadnym jednak razie majątek Spółki nie może być nawet w razie jej rozwiązania rozdzielony pomiędzy jej członków.

VII. Patronat.

§. 41. Spółka poddaje się z mocy niniejszego statutu opiece i nadzorowi czyli Patronatowi Wydziału krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z W. Księstwem Krakowskiem.

Jako Patron Spółki może Wydział krajowy według własnego swobodnego uznania udzielać Spółce fachowej pomocy przy wykonywaniu czynności Spółki i jej organów w każdym kierunku ich działalności, przyznawać dla Spółki i jej członków zasiłki lub udzielać kredytu.

Wydział krajowy ma natomiast prawo wykonywać nadzór i kontrolę nad Spółką i jej organami w każdym kierunku ich działalności i w sposób, jaki uzna za właściwy a więc także wydawać przepisy co do przestrzegania bezpieczeństwa funduszków Spółki i prawidłowego niemi gospodarowania.

Spółka zaś jest obowiązana przez podpisanie osobnej deklaracji najpóźniej w 4 tygodnie po sądowem zarejestrowaniu poddać się postanowieniom instrukcyi wydanej przez Wydział krajowy o wykonywaniu Patronatu nad Spółką.

Jeżeli Spółka uchyla się od przeprowadzenia kontroli albo nie stosuje się do wskazówek i instrukcyj otrzymywanych od Wydziału krajowego lub od upoważnionych przez Wydział krajowy organów, może Wydział krajowy uchwalić, że Patronat jego nad Spółką ustaje. O uchwale tej zawiadomi Wydział krajowy Spółkę, właściwy Sąd handlowy i Wydział powiatowy a nadto zarządzi ogłoszenie tej uchwały w gminach należących do okręgu działalności Spółki.

VIII. Postanowienia końcowe.

§. 42. Ogłoszenia od Spółki pochodzące umieszczane będą z reguły na przeznaczony do tego tablicy przed lokalem Spółki a w razie potrzeby w czasopiśmie, które wyznaczy Rada nadzorcza Spółki.

§. 43. Pierwsze Walne zebranie członków założycieli Spółki, odbyte w dniu wybrało pierwszy Zarząd, złożony z następujących członków:

1.
jako przewodniczący Zarządu;
2.
jako sekretarz Zarządu;
3.
jako kasyer Zarządu.

Wszyscy wybrani wybór przyjęli.

Sprawozdanie z podróży

Dra FRANCISZKA STEFCZYKA

do Niemiec i Austryi dolnej

dla zbadania działalności Spółek rolniczych
i centralnych dla nich organizacyi.

T R E Ś Ć.

Wstęp.

- I. Zjazd delegatów niemieckich Spółek rolniczych w Monachium (z poglądem na obecny stan Spółek rolniczych w Niemczech i ich Powszechny Związek w Darmstademie).
 - II. Zbożowe Spółki magazynowe:
 - A) W Prusach;
 - B) W Bawaryi;
 - C) W Austryi.
 - III. Spółki magazynowe chmielarskie.
 - IV. Centralne organizacje dla Spółek rolniczych:
 - A) W Bawaryi;
 - B) W Hessyi;
 - C) W Austryi dolnej.
-

Sprawozdanie z podróży

Dr. Franciszka Stefczyka
do Niemiec i Austryi dolnej.

Rozporządzeniem z dnia 13. sierpnia 1901 L. 55.461 polecił mi Wysoki Wydział krajowy odbycie podróży naukowej do Austryi dolnej i do Niemiec w celu dokładniejszego rozpatrzenia się w działalności urządzeniach i rozwoju rolniczych Spółek w tych krajach. W czasie tej podróży, która trwała od 15. sierpnia do 4. września 1901 r. wziąłem udział, jako gość, w Walnem zebraniu delegatów powszechnego Związku niemieckich Spółek rolniczych, odbytem w Monachium (21. i 22. sierpnia), zwiedziłem szczegółowo dwie Spółki rolnicze magazynowe w Austryi niższej (w Mistelbach i w Ebreichsdorf) jako-też sześć Spółek rolniczych magazynowych w Bawaryi (Moosach, Trostberg, Neusorg, Waldershof, Norymberga i Plainfeld) — w czem dwie chmielarskie — i zbadałem centralne urządzenia patronackie, względnie związkowe w Austryi, dolnej w Bawaryi i W. Ks. hesskiem. Mniemam, że lepiej streszczę wyniki tej podróży, jeżeli zamiast chronologicznego opisu rzeczy zwiedzanych i poznanych przedstawię zebrane wiadomości i spostrzeżenia w tym porządku i związku, w jakim należą do siebie podług swej istoty.

I. Zjazd delegatów niemieckich Spółek rolniczych w Monachium.

W dniach 21. i 22. sierpnia 1901 roku odbył się w Monachium XVII. Zjazd delegatów spółek rolniczych, należących do powszechnego Związku niemieckich spółek rolniczych, który ma swą siedzibą obecnie w Darmstadzie (przedtem w Offenbach). Dwudniowym obradom tego zjazdu przysłuchiwałem się jako gość; obrady bowiem dorocznych zjazdów delegatów tego Związku są ostatniem streszczeniem rezultatów oraz doświadczeń osiągniętych w ubiegłym roku na polu assocyacji rolniczej.

Chcąc dać w krótkości pojęcie o rozmiarach i znaczeniu ruchu assocyacyjnego rolników niemieckich a wszczególności także o potędze najsilniejszego związku tych spółek, pozwalam sobie przytoczyć niektóre cyfry z ostatniego sprawozdania generalnego patrona p. Haasa i z ostatniego Rocznika powszechnego Związku niemieckich Spółek rolniczych za r. 1901.

Z dniem 1. lipca 1901 r. istniało w Niemczech 19.600 spółek zarobkowych i gospodarczych, w czem było 15.034 czyli 77% Spółek rolniczych. W tej ogólnej cyfrze spółek rolniczych mieści się:

10.487	Spółek oszczędności i pożyczek
2.047	" mleczarskich
1.294	" konsumcyjnych rolniczych
1.206	" innych.

W ciągu roku 1900/901 przybyło w Niemczech 1.398 spółek rolniczych.

Z wymienionej ilości 15.034 spółek należało:

7.727	spółek do powszechnego Związku w Darmstadzie,
4.094	" " generalnego " " Neuwied
2.415	" " innych związków, — podczas gdy
798	" nie należało do żadnego związku.

Z tego zestawienia wynika, że do powszechnego Związku Darmstadzkiego należało 51% ogółu rolniczych spółek niemieckich. Pomiedzy 7.727 spółkami objętymi tą wielką organizacją było:

47	Spółek centralnych
4.828	" oszczędności i pożyczek
1.449	" konsumcyjnych rolniczych
1.078	" mleczarskich
325	" innych.

Ogłoszona w świeżo wydany Roczniku tego Związku za 1901 statystyka Spółek rolniczych należących do tego Związku, zawiera daty odnoszące się do działalności 6.558 Spółek rolniczych w r. 1900 a mianowicie do:

4.343	Spółek oszczędności i pożyczek
1.112	" dla zakupna i sprzedaży konsumcyjnych
891	" mleczarskich
212	" innych.

1. *Spółki oszczędności i pożyczek.* W 4.343 Spółkach oszczędności i pożyczek wynosiły:

a) Ilość członków: 319.483, przeciętnie w 1 spółce 74 członków

		przeciętnie w 1 spółce	na 1 członka
b) Stan udziałów:	9,387.061 M.	2.161 M.	29 M.
c) " wkładów oszczędności:	182,383.993 "	41.993 "	579 "
d) " " na rach. bieżący:	57,008.160 "	13.126 "	178 "
e) " udzielonych pożyczek:	189 209.641 "	43.566 "	592 "
f) " " kred. w rach. bież.:	102,010.762 "	23.488 "	319 "
g) " funduszu rezerwowego	7,436.223 "	1.712 "	23 "
h) " bierny (kap. obrot.):	337,424.136 "	77.694 "	1.056 "
i) Koszta administracji:	1,138.048 "	262 "	3.5 "
k) Czysty zysk za r. 1900 (w 3.920 kasach):	2,093.348 "	534 "	
l) Straty (w 359 sp.) 1900:	103.814 "	289 "	
m) Obrót kasowy w r. 1900:	746,748.419 "	171.943 "	2.337 "

Z tych cyfr wynika zatem, że w 4.343 Spółkach oszczędności i pożyczek objętych statystyką „powszechnego Związku“ za r. 1900 przeciętnie w 1 Spółce:

a) stosunek kapitału własnego (rezerwy i udziały) do kapitału obcego przedstawiał się jak 1:19 (kapitał własny stanowił 4.9% całego kapitału obrotowego);

b) kapitał obrotowy stanowił 45% rocznego obrotu;

c) koszta administracyjne wynosiły 0.15% rocznego obrotu a 0.34% kapitału obrotowego.

Znaczna część Spółek oszczędności i pożyczek trudniła się nadto wspólnem prowadzeniem potrzebnych swoim członkom artykułów rolniczych (głównie nawozów pasz i nasion) jako-żę wspólną sprzedażą niektórych produktów rolniczych. Z pomiędzy 4.343 Spółek oszczędności i pożyczek objętych statystyką sprowadziło 1.629 spółek ogółem artykułów rolniczych za kwotę 6,928.405 M. czyli przeciętnie na 1 Spółkę za 4.736 M.

Wspólną sprzedażą artykułów rolniczych trudniły się wyłącznie bawarskie Spółki oszczędności i pożyczek a odnośne daty mieszczą się w dalszym ciągu niniejszego sprawozdania w ustępie o Spółkach bawarskich.

2. *Spółki konsumcyjne.* W objętych statystyką Związku powszechnego Darmstadzkiego 1.112 Spółkach konsumcyjnych (dla wspólnego prowadzenia artykułów gospodarskich) przedstawiają się najważniejsze cyfry za rok 1900 w następujący sposób:

a) Ilość członków z końcem 1900 r.: 83.432, przeciętnie w 1 Spółce 97 członków.

		przeciętnie w 1 spółce	na 1 członka
b) Stan udziałów z końcem 1900 r.:	865.700 M.	1.452 M.	16 M.
c) " funduszu rezerwowego:	1,367.024 "	1.378 "	17 "
d) " bierny (kapitał obrotowy):	13,270.717 "	11.945 "	123 "
e) Wartość sprowadzonych artykułów:	25,508.560 "	22.939 "	253 "
f) Koszta administracyjne (w 897 Spółkach):	600.163 "	669 "	7 "

Wszegółowości zaś sprowadziły Spółki:

3,789.749 etn. (à 50 kg.) nawozów sztucznych	(1 Spółka 3.701 etn.)
2,080.544 " " pasz skondensowanych	(" " 2.242 ")
85.899 " " nasion	(" " 113 ")

Zysk czysty wykazało 544 Spółek w kwocie 523.466 M. (przeciętnie 959 M. na 1 Spółkę), stratę 65 Spółek w kwocie 19.030 M. (po 293 na 1 Spółkę) a 36 Spółek zamknęło rachunki bez straty i zysków.

Niektóre Spółki konsumcyjne trudniły się także sprzedażą produktów rolniczych a mianowicie: wykazało 44 Spółek wartość wspólnie sprzedanych produktów (głównie zboża i kartofli) w sumie 7,092.567 M.

3. *Spółki mleczarskie.* Statystyka Związku Darmstadzkiego za rok 1900 zawiera daty o 891 Spółkach mleczarskich. Z pomiędzy nich tylko 17% to jest 147 Spółek obejmowało swą działalnością zarazem produkcję serów (Vollbetrieb) a reszta tj. 83% nie trudniło się wcale wyrobem serów (beschr. Betrieb). Podczas gdy do roku 1898 produkcja serów rozpowszechniała się w Spółkach mleczarskich, to w ostatnich dwóch latach objawia się dążenie do jej ograniczenia.

Najważniejsze cyfry odnoszące się do działalności objętych statystyką 891 Spółek mleczarskich są następujące:

		przeciętnie w 1 Spółce	na 1 członka
a) Ilość członków z końcem 1900: 81.172, przeciętnie w 1 Spółce 91 (od 3 — 532, przeważnie 20—100).			
b) Stan udziałów z końcem 1900:	3,817.579 M.	4 470 M.	48 M.
c) „ fund. rez. „ „ „	5,921.891 „	7.254 „	77 „
d) Wartość rochoomości i nieruchomości (wraz z zapasami):	30,238 752 „	34 837 „	378 „
e) Kapitał obrotowy (stan bierny):	37,331.351 „	48.071 „	479 „
f) Ilość dostawionego mleka: 1) przez członków: 1,019,802.122 kg. albo litr.			
2) „ nieczłonków: 38,237.123 „ „ „			
3) razem	1,058,039.245 „		
4) przeciętnie w 1 Spółce: rocznie 1,216.426, dzien- nie 3.379 kg. albo litr.			
g) Roczna dostawę: aż do 500.000 kg. albo litr. wykazało 205 Spółek — wyżej			
„ „ 1,000.000 „ „ „ „ „ 227 „ „			
„ „ 2,000.000 „ „ „ „ „ 332 „ „			
„ „ 3,000.000 „ „ „ „ „ 90 „ „			
„ „ 5,000.000 „ „ „ „ „ 28 „ „			
ponad 5,000.000 „ „ „ „ „ 3 Spółki.			
h) Sprzedano mleka: 36,076.534 kg albo litr. przeciętnie na 1 Spółkę 68.456 kg. albo l.			
i) „ masła: 34,732.030 „ „ „ „ „ 42.668 „			
k) Wyplacono dostawcom za mleko 75,145.781 M. „ „ „ „ „ 85.199 M.			
l) Za 1 kg. albo litr mleka płacono przeciętnie 7.0 fen. (najmniej 6, najwięc. 9.9 fen.)			
m) Koszta administracji wynosiły: 11,425,679, przeciętnie na 1 Spółkę 13.634, na 1 członka 144 M. na 1 kg. (litr) dostarczonego mleka 1.1 fen. (od 0.7 — 2.9 fen.)			
n) Zysk wykazało 604 Spółek w kwocie 2,082.322 M. przeciętnie na 1 Spółkę 3.448 M.			
o) Stratę „ 95 „ „ 153.856 „ „ „ „ 1.619 „			
p) Ani straty ani zysku nie wykazało 165 Spółek.			
r) Wartość zakupionych na rachunek członków artykułów gospodarskich przez 107 Spółek, wynosiła 1,196.089 M. przeciętnie na 1 Spółkę 10.244 M.			

4. *Inne Spółki.* Statystyka innych Spółek należących do Związku Darmstadzkiego jest bardzo niekompletną, gdyż obejmuje niezupełne daty z 212 Spółek, podczas gdy ogółem należy do „powszechnego Związku“ 325 „innych Spółek“. Objęte statystyką „inne Spółki“ dzielą się w ten sposób:

	członków	udziałów			
a) 11 Spółek dla sprzedaży zboża wykazało	889	19,039 M.	116.081 M.	wart. sprzed. prod.	
b) 8 Spółek młynarskich wyk. 1014	89.955 „	187.691 „	„ „ „ „		
c) 4 Spółki gorzelniane „ 56	12.368 „	149.268 „	„ „ „ „		
d) 2 „ dla sprzedaży spi- rytusu wykazały	232	219 940 „	(8,174.371	obrotu kasowego).	
e) 3 Spółki dla fabrykacji kro- chmalu wykazały	214	253.590 „	(1,215.913 „	„ „ „)	
f) 2 Spółki dla fabrykacji cukru wykazało	987	603.456 „	1,534.073 „	wart. sprzed. prod.	
g) 10 Spółek owocarskich wyk. 747	29.848 „	37.245 „	„ „ „ „		
h) 8 „ dla sprzed. jarzyn i konserw wykazało	935	210.109 „	313.111 „	„ „ „ „	
i) 3 Spółki dla wyrobu kiszo- nej kapusty wykazało	93	8.352 „	105.897 „	„ „ „ „	
k) 4 Spółki dla sprzedaży jaj wykazały	447	463 „	121.241 „	„ „ „ „	

członków udziałów

l) 22 Spółek dla sprzedaży wina wykazało . . .	1.164	37.025 M.	551 664 M.	wart. sprzed. prod.
m) 10 Spółek dla sprzedaży bydła wykazało . . .	2.516	29.114 „	852.937 „	„ „ „ „
n) 9 Spółek dla chowu koni wykazało . . .	685	16.988 „	(260.870	obrotu kasowego)
o) 19 Spółek maszynowych wykazało . . .	430	34.895 „	123.424 „	wart. posiad masz.
p) 7 Spółek wodociąg. wyk.	339	3.799 „	186.677 „	„ „ przedm.
r) 28 „ różnego rodzaju — (cegielnianych, dla prowadzenia ksiąg gospodar- skich, dla spieniężania wikliny, transportowych, asekuracyjnych, dla za- lesienia itp.).				

5. *Prowincjonalne i zawodowe Związki.* W obrębie „Powszechnego Związku niemieckich Spółek rolniczych w Darmstademie“ istnieje 24 Związków prowincjonalnych i zawodowych tak dla Spółek oszczędności i pożyczek (kredytowych) jak i dla innych Spółek rolniczych tudzież trzy wielkie stowarzyszenia (Wielkie stowarzyszenie handlowe niemieckich Spółek dla zakupu i sprzedaży w Hamburgu, Związek centralny dla sprzedaży bydła w Berlinie i Związek handlowy północno-niemieckich mleczarni w Berlinie). Z pomiędzy prowincjonalnych i zawodowych Związków najsilniejszym i najliczniejszym jest „Krajowy Związek bawarski rolniczych Spółek oszczędności i pożyczek oraz Spółek mleczarskich w Monachium“; do niego bowiem należało z końcem 1900 r. nie mniej jak 1.922 Spółek. Z działalności i urządzeń tego Związku zdaję sprawę poniżej osobno.

6. *Centralne kasy.* W skład „Powszechnego Związku Darmstadzkiego“ wchodzi wreszcie 21 centralnych kas. Ich obroty w r. 1900 wynosiły niemniej jak 859,000,000 M. Wszystkie centralne kasy poza obrębem Darmstadzkiego Związku miały w 1900 r. 628,000,000 M. obrotu, więc ogólny obrót wszystkich centralnych kas dla Spółek rolniczych w Niemczech wynosił 1.487,000,000 M. Kapitał obrotowy (passywa) wynosił w centralnych kasach Związku Darmstadzkiego 63,964,316 M. a zysk czysty 211,210 M. Rezerwy 263,160 M.

To są zatem najważniejsze cyfry odnoszące się do Spółek objętych organizacją „Powszechnego Związku niemieckich Spółek rolniczych“. Przeciętne cyfry dla Spółek tego Związku odpowiadają zupełnie przeciętnym cyfrom dla wszystkich niemieckich Spółek rolniczych. Chcąc zaś mieć przybliżony obraz stanu i znaczenia wszystkich Spółek rolniczych w Niemczech, trzeba by ogólne cyfry wyżej podane podwoić. To znaczy, że przeszło 15.000 niemieckich Spółek rolniczych liczy około 1,200.000 członków związanych w organizację, za którą odpowiadają majątkowo. Gdy się zważy, że w tych Spółkach razem wziętych obroty roczne liczą się już na miliardy, to nie można odmówić poniekąd słuszności temu poczuciu własnej siły, jakie się objawia dziś u ludności rolniczej w Niemczech; mówi się tam otwarcie, że te Spółki rolnicze z całą swoją organizacją zbiorową są drugą — obok armii — potęgą Niemiec.

Jest to zatem rzeczą również zrozumiałą, że doroczne Zjazdy delegatów najpotężniejszego Związku Spółek rolniczych budzą szeroki interes nie tylko w Niemczech, ale także po za ich granicami. Dlatego też w Zjeździe monachij-skim brali udział umyślnie w tym celu delegowani reprezentanci rządów wszystkich znaczniejszych krajów niemieckich; także wiedeńskie ministerstwo rolnictwa wysłało (jak corocznie) swego delegata w osobie radcy sekcyjnego D^{ra} Ertla, a większa część krajów przedlitawskich miała również swoich przedstawicieli. Wyrazem i dowodem znaczenia, jakie zdobyła sobie assocyacja rolnicza w Niemczech a zwłaszcza Związek Darmstadzki, było i to, że ks. Ludwik Bawarski nie tylko był obecny przy otwarciu Zjazdu, ale na pierwszym posiedzeniu rzeczywiście przewodniczył jako honorowy prezydent.

Udział delegatów w zjazdach Związku darmstadzkiego nie bywa zbyt licznym; w Monachium zgromadziło się około 300 delegatów. Są to wszakże po największej części naczelnicy związków prowincjonalnych i zawodowych oraz centralnych kas i stowarzyszeń — w ogóle najwybitniejsi pracownicy na polu Spółek rolniczych w Niemczech.

Porządek dzienny obrad bywa bardzo starannie przygotowywany w ten sposób, aby referaty i dyskusja objęły wszystkie ważniejsze kierunki działalności Spółek rolniczych i przyczyniły się do rozjaśnienia szczególnie aktualnych kwestyj.

Oczywiście referaty objęli najlepsi znawcy każdego przedmiotu. W ich treść nie mogę tutaj bliżej wchodzić. Wspomnę jedynie, że oprócz sprawozdania Patrona Spółek bawarskich (br. von Soden Fraunhofen) o Spółkach bawarskich a generalnego Patrona Haasa o Związku Darmstadtzkiem, omawiane były zasady „polityki odsetkowej“ w stowarzyszeniach kredytowych, odpowiedzialność członków Rady nadzorczej w stowarzyszeniach udziałowych zarejestrowanych, dotychczasowe finansowe i gospodarcze rezultaty wspólnej sprzedaży zboża, bydła, jaj, owoców, spirytusu i środki dla jej dalszego rozwoju, obowiązki członków Zarządu i Rady nadzorczej w Spółkach mleczarskich i uregulowanie ruchu mleczarnianego, stosunek Spółek konsumcyjnych do nie-członków, kwestya ogłoszeń sądowych o zarejestrowaniu, suszenie zboża, wydawanie książeczek zaoszczędzeń (Ersparnisbüchlein — odmienne od książeczek wkładek oszczędności). Udział w dyskusji wymagał dobrego znawstwa kwestyj poruszonych przez referenta i nie wielu zwykłych mówców zabierało głos. Najwięcej zainteresowania wywołały sprawy Spółek dla sprzedaży zboża, bydła i jaj. Oprócz przedmiotowego omówienia pojedynczych spraw, znamienym momentem tych obrad było powtarzające się w kilku referatach i wśród całej dyskusji na tym zjeździe żądanie wydawniejszej niż dotąd ochrony dla krajowej, niemieckiej produkcyi przed importem zagranicznym, zwłaszcza austriackim. Już referent sprawy Spółek magazynowych zbożowych landrat v. Brockhausen z Szczecina położył nacisk na konieczność korzystniejszego ukształtowania ceł zbożowych, wzywając do jednolitego w tej sprawie działania. Wywody tego referenta spowodowały członka dolno-austriackiego Wydziału krajowego, Fraciszka Richtera, do doradzania środkowoeuropejskiej unii cłowej i wyrażenia nadziei, że objawiające się na razie różnice są przemijające i nie doprowadzą do ekonomicznego rozbratu obu sprzymierzonych państw. Ten apel nie znalazł jednak oddźwięku, owszem spotkał się z odpowiedzią referenta, który uznał, że dla niedających się urzeczywistnić idei nie mogą Niemcy poświęcać swych rzeczywistych interesów. Bardzo stanowczo zaatakowany został również import bydła z Austrii do Niemiec przez pruskiego radcę ekonomicznego Ringa.

Drugim momentem ważnym na Zjeździe monachijskim była zapowiedź połączenia się w jedną całość dwóch dotąd odrębnych a najpotężniejszych Związków Spółek rolniczych, to jest Związku neuwiedzkiego, reprezentującego przeszło 4.000 Spółek i Związku darmstadtzkiego, liczącego blisko 8.000 Spółek. Wiadomość o pomyślnym przebiegu rokowań i prawdopodobnem skonsolidowaniu się zawodowej organizacji rolników właśnie w chwili bardzo ważnej dla dalszego rozwoju niemieckiego rolnictwa przyjęto oczywiście z nadzwyczajnem zadowoleniem.

Oprócz dwudniowych obrad Zjazdu, które miały publiczny charakter, odbywały się poufne konferencje w różnych specjalnych kwestiach np. konferencja rewizorów Spółek rolniczych i t. p.

II. Zbożowe Spółki magazynowe.

Około r. 1895 doprowadził bujny rozkwit Spółek rolniczych w Niemczech do rozwiązania trzech wielkich zadań: organizacji kredytu rolniczego, wspólnego zakupu artykułów gospodarskich i przeróbki oraz spieniężania nabiału. Niezatrzymany jednak w swym rozwoju ruch assocyacyjny zwrócił się od tego czasu ku dalszemu wielkiemu zagadnieniu: zorganizowania zbytu dla głównych produktów rolniczych, zwłaszcza zaś zboża. Te właśnie usiłowania wysuwają się w ciągu kilku ostatnich lat na pierwszy plan i stanowią najwięcej obecnie charakterystyczną cechę tego ruchu assocyacyjnego w rolnictwie.

4) W Prusach.

Rozwój Spółek magazynowych zbożowych w Prusach wiąże się ściśle z rozwojem ekonomicznej polityki rządu pruskiego a w szczególności ze zmianą „kursu“, jaka nastąpiła w r. 1894 w ekonomicznej a w szczególności agrarnej polityce rządu pruskiego i centralnego niemieckiego. W tym bowiem roku udało się niemieckim agrarzystom zorganizowanym w silny i ruchliwy „Związek rolników (Bund der Landwirte“) obalić „liberalne“ rządy Capriwi'ego, po którym nastąpił w Niemczech rząd więcej do agrarzystów zbliżonego ks. Hohenloh'ego i Dra Miquel'a, podczas gdy urząd

pruskiego ministra rolnictwa zajął mile w kołach agrarzystów widziany br. Hammerstein. Otóż agrarzyści wystąpili wówczas (1895) z wnioskiem hr. Kanitza, zmierzającym do zmonopolizowania przez państwo całego handlu zbożem zagranicznym. Tym sposobem spodziewano się sparaliżować ujemny dla niemieckiego rolnictwa wpływ traktatów handlowych z Austro-Węgrami (1892) i Rosją (1894). Zwołana w r. 1895 przez rząd pruski „Rada stanu“ dla obmyślenia środków w celu podźwignięcia rolnictwa oświadczyła się przeciw głównemu postulatowi programu agrarzystów to jest monopolowi państwowemu dla handlu zagranicznym zbożem ale w zamian za to zaleciła rządowi szereg reform i środków zmierzających do polepszenia warunków zbytu dla krajowych produktów rolniczych. Pomiędzy tymi środkami zaliczono do najważniejszych pomoc rządową w urządzaniu przez Spółki rolnicze spichrzów zbożowych dla ułatwienia rolnikom korzystniejszej sprzedaży zboża z pominięciem pośredników handlowych. Wykonując z całą energią program agrarnych reform zalecony przez Radę stanu, przeprowadził rząd pruski wydanie ustawy z dnia 3. czerwca 1896 przyznającej mu kredyt w kwocie 3 milionów marek na budowę spichrzów zbożowych dla Spółek rolniczych pod nader korzystnymi warunkami oprocentowania i amortyzacji. Kredyt ten już w następnym roku (8 czerwca 1897) podniesiony został na 5 milionów marek. Przy tej pomocy rządowej zbudowano i otwarto w Prusach po koniec 1900 roku 37 spichrzów zbożowych, których największa część przypada na Pomorze (12), prowincję hessko-nassauską (7), saską (5), Westfalię (3), Hannover (3), Wschodnie Prusy (3). Dla spełniania zadań i wykonywania czynności spichrzów zbożowych pruskich tworzą się odrębne protokolowane spółki, oparte na ustawie o stowarzyszeniach zarobkowych i gospodarczych pod nazwą „Spółek dla zakupna i sprzedaży („An-und Verkaufsgenossenschaften) albo rolniczych Spółek magazynowych (Lagerhaus- albo Kornhausgenossenschaften). Pruskie magazyny zbożowe są znacznymi zakładami, wyposażonymi w najlepsze urządzenia techniczne do czyszczenia, przenoszenia, suszenia i ważenia zboża. Z pomiędzy 37 pruskich spichrzów zbudowanych do końca 1900 r. kosztował najmniejszy (Zierenberg) 64.000 M., największy (w Halli n. S.) 350.000 M. Sprzedaż zboża w pruskich magazynach zbożowych szacowaną była w r. 1900 na 2¼ miliona cetnarów (po 50 kg.), przyczem obroty towarowe wykazały w drugim roku przeciętny przyrost o 70% w porównaniu z obrotami w pierwszym roku w tych samych magazynach.

Działalności pruskich Spółek magazynowych rolniczych nie badałem jednak na miejscu i dlatego ograniczam się na podaniu powyższych, najważniejszych dat dla naszkicowania także ogólnych zarysów rozwoju Spółek magazynowych.

B) W Bawarii.

Równocześnie z pruskimi Spółkami magazynowymi ale samodzielnie i w odmienny sposób wytworzyły się Spółki rolnicze magazynowe w Bawarii, które też tak pod względem organizacji samych Spółek jak i pod względem rozmiarów i urządzenia magazynów stanowią typ odrębny. W Bawarii tylko wyjątkowo tworzą się osobne Spółki zarejestrowane dla prowadzenia magazynów zbożowych. Tam Spółki oszczędności i pożyczek (Raiffeisenowskie) zajęły się zorganizowaniem sprzedaży produktów rolniczych, mianowicie zaś zbożowych. Zrazu każda Spółka, która się podjęła tego zadania, wykonywała je na własną rękę i bez osobnych w tym celu urządzeń ale też na małą tylko skalę. Od r. 1896 zaczynają się sąsiednie Spółki oszczędności i pożyczek łączyć w nierejestrowane Spółki dla utrzymywania i prowadzenia wspólnego magazynu zbożowego. Każda Spółka kredytowa składa na rzecz wspólnej Spółki magazynowej część funduszu potrzebnego na wybudowanie magazynu, który jest wspólną własnością. Czysty zysk rozdziela się w całości między uczestniczące w Spółce magazynowej Spółki kredytowe, które jednak także obowiązane są do pokrycia ewentualnych strat podług (równiej zazwyczaj) wysokości swych udziałów w Spółce magazynowej. Własnego majątku Spółka magazynowa nie nabywa i funduszu rezerwowego nie tworzy. Oczywiście przez Spółkę kredytową jako współwłaścicielkę magazynu odpowiedzialność spada także na pojedynczych członków, którzy w zamian za to mają prawo korzystać z usług i urządzeń magazynu za niższą opłatą składowego i od użycia maszyn czyszczących zboże. Niekiedy zdarza się także, że pojedyncza Spółka oszczędności i pożyczek jest sama właścicielką magazynu rolniczego. Wreszcie także niektóre Towarzystwa rolnicze okręgowe pozakładały swoje magazyny.

W odróżnieniu od pruskich upowszechnił się przytem w Bawaryi typ małych spichrzów zbożowych o skromnem przeważnie urządzeniu wewnętrznem. Z 70 bawarskich magazynów rolniczych zbudowanych po koniec 1900 r. kosztował najdroższy 43.000 M. (Bad Aibling) — nie licząc wykończonego dopiero w r. 1901 centralnego magazynu w Moosach — najtańszy zaś 1.800 M. (Mussbaoh). Niektóre bawarskie magazyny rolnicze są po prostu szopami zbudowanymi z drzewa albo z „pruskiego“ muru; ich wewnętrzne urządzenie ogranicza się na jeden lub kilka ręcznych tryerów, młynek zbożowy i wagę decymalną. Co więcej nie brak magazynów, które urządzone zostały w wynajętych budynkach lub szopach, gdzie tylko wewnętrzne urządzenie należy do Spółki. Tylko dwadzieścia kilka bawarskich magazynów rolniczych posiada elewator i maszyny do czyszczenia poruszane benzynowymi albo elektrycznymi motorami. W żadnym zaś bawarskim magazynie nie spotyka się urządzenia zwanego „silo“, jakie w pruskich spichrzach zbożowych jest pospolitem. Każdy jednak nawet najmniejszy magazyn zaopatrzony jest w dokładną wagę jakościową dla oznaczania ciężaru gatunkowego dowiezionego zboża. Do zarządu pruskich magazynów zbożowych, jako zakładów znacznych, potrzeba personelu oddanego wyłącznie czynnościom magazynowym i odpowiednio wynagradzanego, w ogóle większego aparatu administracyjnego; natomiast w bawarskich magazynach urządzoną jest administracja nader pojedynczo i z jak największą oszczędnością. O ile możności sami dostawcy zboża albo ich czeladź pomaga w magazynie przy rozmieszczeniu, przesortowaniu, oczyszczeniu i przemieszaniu zboża; w małych składach, gdzie są do użycia tylko ręczne maszyny, muszą sami dostawcy wykonać całą manipulacyę z przywiezionym towarem. Stopniowo jednak i przebudowują się i przeobrażają czasem tego rodzaju magazyny na większe i lepiej urządzone.

Rząd bawarski popiera bardzo wydatnie powstawanie i działalność tych magazynów rolniczych. Przedewszystkiem udziela na budowę magazynów subwencyj bezzwrotnych i pożyczek bezprocentowych albo nisko oprocentowanych. Wysokość subwencyj i stopy procentowej od pożyczek zależy od doniosłości, jaką się przywiązuje do powstania w danej okolicy magazynu zbożowego jakoteż od widoków rentowności i powodzenia przedsięwzięcia. Do budowy i urządzenia 73 magazynów, które kosztowały ogółem 936.289 M., przyczynił się rząd bawarski kwotą 103.100 M. udzieloną tytułem subwencyj, które zatem w przecięciu wyniosły 11%, oraz kwotą 453.870 M. udzieloną tytułem pożyczek, które stanowią więc blisko 50% całego kosztu budowy i urządzenia tych magazynów. Z powyższej sumy pożyczek udzielono 51.070 M. jako bezprocentowe pożyczki, 41.000 M. na 1%, 344.300 M. na 2% a resztę 17.500 M. na 3%, przyczem jednak zawsze w pierwszych latach po wybudowaniu magazynu nie płaci się ani procentu ani raty pożyczkowej.

Udzielenie pomocy z funduszy państwowych zależy po największej części od następujących warunków:

- a) użytkowanie magazynu musi być dostępne nietylko dla członków Spółki ale za odpowiednią opłatą także wszystkim okolicznym rolnikom;
- b) Spółka magazynowa musi mieć swój statut i swój regulamin;
- c) magazyn musi być odpowiednio zaopatrzony w maszyny do czyszczenia, sortowania i przechowywania zboża;
- d) musi być od szkód z powodu ognia zabezpieczonym.

Dla udzielonego kredytu nie żąda się osobnego zabezpieczenia prócz tego, jakie daje sama Spółka.

Niemal cenniejszem od finansowego poparcia jest nadzwyczaj życzliwe stanowisko administracji wojskowej wobec tych magazynów rolniczych. Bawarskie ministerstwo wojny z całą usilnością stara się o to, żeby o ile możności całe zapotrzebowanie zboża i paszy mogło pokrywać bezpośrednio u producentów i u Spółek rolniczych. Każda prowiantura ma oznaczony dla siebie rejon, w którym ma dokonywać zakupów. Za podstawę przy oznaczeniu ceny bierze się bieżące ceny lokalne, do których się nadto przyszuje pewne dodatki. Gdzie trudno oznaczyć targową cenę lokalną, bierze się za podstawę ceny na najbliższej targowicy zbożowej i ceny płacone przez sąsiednie prowiantury. Dla łatwiejszego zorientowania się w zapasach żądano zrazu przedkładania peryodycznych wykazów zapasów zbożowych w pojedynczych magazynach, co jednak okazało się niepraktycznem; podawane daty nie zawsze odpowiadały rzeczywistości i albo wykazanego zboża nieraz nie było na składzie albo-też odwrotnie niewykazane było w zapasie. Dlatego zaniechano tego postępowania. Obecnie Spółka mając chęć sprzedania swego zboża wojsku donosi

o tem prowianturze, która na swój koszt wysyła na miejsce urzędnika i zakupuje odrazu w magazynie ofiarowaną albo potrzebną ilość zboża. Minimalny ciężar gatunkowy żyta zniżono w pierwotnych 179 gr. na 176 gr. w $\frac{1}{4}$ części litra; dla owsa zaś obowiązuje obecnie ciężar gatunkowy 125 gr. w $\frac{1}{4}$ części litra. Za każdy gram ponad tę normalną wagę przyznaje się premie, które przy owsie wynosiły zrazu po 3 fen. za każdy gram a następnie zniżone zostały na 2 fen. W tych warunkach szybko też rzeczywiście zmienia się system dostaw wojskowych w Bawarii. Zmiany w stosunku ilości produktów rolniczych, zakupywanych przez wojsko z pierwszej ręki t. j. od producentów i Spółek rolniczych w porównaniu z zakupami z drugiej ręki, od pośredników widoczne są z następującej tabelki:

W roku	Dostawy dla wojska wynosiły w procentach przy									
	pszenicy		życie		owsie		sianie		słomie	
	z pierwszej ręki	z drugiej ręki	z pierwszej ręki	z drugiej ręki	z pierwszej ręki	z drugiej ręki	z pierwszej ręki	z drugiej ręki	z pierwszej ręki	z drugiej ręki
1893/4	30	70	39	61	6	94	47	53	44	56
1898/9	100	—	68	32	65	35	87	13	88	12

Rząd spodziewa się, że wkrótce doprowadzi do zupełnego wykluczenia pośrednictwa handlowego przy dostawach dla wojska. W ogólności stosunek administracji wojskowej do rolników w Bawarii uważanym jest słusznie jako wzorowy. W Prusach pod tym względem panują bez porównania mniej korzystne dla rolników stosunki.

Z podobną życzliwością spotkały się rolnicze Spółki magazynowe w Bawarii ze strony administracji kolei państwowych. Przedewszystkiem przyznany został Spółkom rolniczym opartym na nieograniczonej poręce trzechmiesięczny kredyt na należności przewozowe bez składania kaucyi, z czego Spółki te (magazynowe i konsumcyjne) w całej mierze korzystają. O ile zarządy kolejowe mają przy stacyach wolne place pod budowę magazynów, odstępują je Spółkom bezpłatnie z warunkiem zwrotu w razie potrzeby. Nadto postanowiła generalna dyrekcya bawarskich kolei państwowych, że gdyby się pokazała potrzeba zmiany w urządzeniach stacyjnych z powodu budowy magazynu, a koszta tych zmian nie przenosiły 10.000 M. w pojedynczym wypadku, to te koszta pokrywa administracja kolejowa a Spółka ponosi tylko wydatek na budowę magazynu i na budowę szynowego połączenia dla wyłącznego użytku magazynu, bez wliczania jednak do tego wydatku wartości potrzebnych materiałów dla wierzchniej części budowy toru (Oberbaumaterialien). Do stacyjnych zaś urządzeń, które własnymi funduszami administracji kolejowej mają być wykonane, można także wliczyć drogi dojazdowe do magazynu, o ile przechodzą w obrębie dworca kolejowego przez grunta kolejowe. Także przyznane zostały niektórym Spółkom magazynowym pewne ulgi taryfowe.

To też sprzedaż zboża przez Spółki rolnicze w Bawarii (bez towarzystw rolniczych okręgowych) wynosiła w 1898 roku 420.268 ctn. (po 50 kg.) w wartości 3,318.810 M., a w r. 1899 wzrosła na 678.891 ctn. w wartości 5,158.719 M. czyli w porównaniu z rokiem poprzednim o 61%. Za rok 1900 znajdujemy w ostatnim Roczniku Związku darmstadzkiego (za r. 1901) daty o obrotach towarowych w 55 magazynach bawarskich, które ogółem sprzedawały 405.511 ctn. zboża a 14.572 ctn. innych produktów (kartofle, kukurudza, koniczyna). Z dochodzeń, przeprowadzonych przez rząd bawarski w r. 1899 wynika, że ceny osiągnięte przez rolników przy sprzedaży zboża przez Spółki rolnicze były zwyczajnie wyższe od bieżących cen targowych o 10 fen. do 1 M. a przy zbożach do siewu o 50 fen. do 2 M. za 1 ctn. (50 kg.), nie mówiąc już o tem, że Spółki wywołały wśród handlarzy zwykłą tendencję w ofiarowywanych rolnikom cenach. Mniej więcej czwarta część Spółek kupowała produkt od rolników na stały rachunek i własne ryzyko, reszta pośredniczyła tylko w sprzedaży, udzielając zwyczajnie zaliczek wynoszących 35—90%

wartości podług bieżącej ceny. Funduszków na zaliczki dostarczały Spółki oszczędności i pożyczek albo też zaciagała Spółka magazynowa pożyczki, najczęściej w formie kredytu w rachunku bieżącym, co zazwyczaj nie przedstawiało trudności. Należność opłacana tytułem składowego od członków Spółki wynosiła 0—30 fen. przy zwykłym zbożu (do konsumpcji) a 2—50 fen. przy zbożu do siewu; od nie-członków: 2—30 względnie 30—50 fen. za 1 ctn (50 kg.). W większych magazynach znajdują się młyny do śrótowania zboża (odpadków); należność za śrótowanie wynosiła 20—70 fen. za 1 ctn.

Wszystkie Spółki magazynowe zaopatrują zarazem rolników w potrzebne im artykuły gospodarskie a mianowicie nasiona, nawozy sztuczne, pasze skondensowane a niekiedy także w maszyny i węgle.

Jakkolwiek rolnicy bawarscy korzystają w coraz większej mierze z usług Spółek magazynowych, to nie brak także w ich działalności ujemnych objawów. Zdarza się nierzadko, iż rolnicy tylko pośredniejsze ziarno oddają Spółce do sprzedania a na lepszy towar gdzieindziej szukają nabywców. Bardzo nieznaczne różnice ceny albo drobne dogodności wystarczają nieraz rolnikowi, aby go spowodować do wejścia w stosunek z prywatnym handlarzem, z pominięciem Spółki magazynowej. Zarządy Spółek narzekają częstokroć na brak łączności między rolnikami i niedostateczne zrozumienie i popieranie wspólnego interesu. Ale też i zarządy grzeszyły niejednokrotnie zbytnią pochopnością do szukania większych zysków, za długo czekały z towarem na podniesienie się ceny albo złożywszy ofertę na sprzedaż, pozbywały się towaru przedwcześnie, narażając strony n. p. administrację wojskową na zawód. Te i tym podobne usterki tłómaczą się jednak brakiem doświadczenia i zbyt krótkim jeszcze rozwojem Spółek a szybki wzrost ilości Spółek magazynowych i ich obrotów świadczy o ciągłym postępie. Jako korzystny objaw podnieść należy tę także okoliczność, że wyjątkowo tylko zdarzają się w Spółkach bawarskich straty a po największej części zamykają te Spółki swoje rachunki roczne zyskami.

Spełnienie swoich zadań handlowych ułatwiają sobie pojedyncze Spółki przez łączenie się w zawodowe Związki dla wspólnej sprzedaży produktów rolniczych i sprowadzania artykułów gospodarskich.

Zadania najznaczniejszej tego rodzaju centralnej instytucji także dla zakupu i sprzedaży artykułów rolniczych spełniał do niedawna, to jest od r. 1894 do końca 1899 „Krajowy Związek bawarski dla Spółek oszczędności i pożyczek w Monachium“. Z dniem 1. stycznia 1900 r. przelał jednak ten Związek swoje agendy handlowe na „Centralną Kasę pożyczkową w Monachium“, która dla załatwiania spraw handlowych zatrudnia osobnego specjalistę-agenta, oddanego wyłącznie na usługi centralnej kasy a nadto zbudowała własny magazyn w Moosach, największy z pomiędzy bawarskich magazynów zbożowych (opisany niżej).

Te same zadania handlowe spełnia także „Okręgowa kasa pożyczkowa w Dittesheim“ dla Spółek środkowo-frankońskich z pomocą 4 własnych magazynów o mniejszych rozmiarach (w Windsfeld-Dittesheim zbudowany i urządzony kosztem 23.031 M., w Ipsheim urządzony w wynajętym budynku kosztem 1500 M., w Feuchtwangen kosztem 17.000 M. i w Dinkelbühl kosztem 16.000 M.).

Spółki oszczędności i pożyczek, znajdujące się w Palatynacie a zajmujące się sprzedażą produktów i zakupem artykułów rolniczych związały się z licznymi tutaj samoistnymi Spółkami rolniczymi konsumcyjnymi w odrębny Związek pod nazwą: „Centralne stowarzyszenie palatynackie rolniczych Spółek konsumcyjnych w Neustadt a. H.“, które rozwinęło bardzo ruchliwą działalność. Zatrudnia ono agenta handlowego, jako swego urzędnika wyłącznie przeznaczonego do ułatwiania sprzedaży produktów rolniczych. W kilku miejscowościach posiada przy stacyach kolejowych pobudowane szopy na skład produktów.

Te 3 centralne instytucje handlowe dla Spółek bawarskich objęte są organizacją krajowego Związku bawarskiego w Monachium. Kompletne cyfry o ruchu towarowym w tych instytucjach zdołałem zebrać tylko za rok 1899. One pouczają, że wartość wspólnych zakupów wynosiła przez pośrednictwo:

a) Związku bawarskiego	1,226.715 M
b) Środkowo-frank. kasy okręg.	372.808 „
c) Centralne stowarzyszenia palatyn.	1.116.177 „

razem 2,715.700 M.

Nawozów sztucznych sprowadzono 3042 wagonów, pasz skondensowanych 1087 wagonów.

Wspólna sprzedaż produktów rolniczych obejmowała głównie zboża, zwłaszcza jęczmień i owies a w małej ilości rośliny strączkowe, rzepak i siano. Mianowicie zaś w r. 1899 sprzedano za pośrednictwem:

a) Związku bawarskiego	za kwotę 376.503 M
b) Środkowo frank. kasy okręg.	" " 295.726 "
c) Centr. stowarzyszenia palatyn.	" " 690.113 "

razem za kwotę 1,362.342 M.

Oprócz tego jest czynnych w Bawarii na polu handlu rolniczego jeszcze kilka innych Związków Spółek rolniczych, już poza obrębem krajowego Związku bawarskiego w Monachium. Z nich zasługuje na uwagę szczególniej Fichtelgebirgs-Verkaufsgenossenschaft" z siedzibą w Ansbach, która jest Związkiem dwudziestu Spółek oszczędności i pożyczek, mających siedzibę w górach smereczańskich górnego Palatynatu i górnej Frankonii. Stowarzyszenie to nie sprzedaje nic na własną rękę lecz tylko na rachunek pojedynczych Spółek i na podstawie dostarczonych przez nie próbek towarów. Stowarzyszenie centralne umawia się tedy z odbiorcami towarów imieniem Spółek, które od chwili zawarcia umowy wchodzą w bezpośredni stosunek z odbiorcą. Każda Spółka płaci do kasy stowarzyszenia wkładkę roczną 20 M i uiszcza za pośrednictwo drobną należność (1898/9 w ogólnej kwocie 742 M.). Sam Związek nie ma własnych magazynów, ale za to Spółki należące do Związku mają 9 swoich magazynów, w których było pomieszczonych 29 tryerów i 14 innych maszyn do czyszczenia zboża (po koniec r. 1900). Obroty towarowe stowarzyszeń związkowych rosną szybko, w r. 1894/5 wynosiły 97.977 M. a w r. 1898/9 już 1,836.000 M. Głównym przedmiotem wspólnego zbytu są owies i żyto ale obok tego kartofle, pszenica i borówki. Stowarzyszenie to bardzo dobrze zarządzane wywarło znakomity wpływ szczególnie na dobór nasienia do siewu, na staranne czyszczenie zboża i na tępienie chwastów polnych; Spółkom, które się w tym kierunku odznaczają, udziela nagród w postaci maszyn i narzędzi rolniczych, w czem także bawarskie ministerstwo spraw wewnętrznych przychodzi wydatnie w pomoc Związkowi.

Mniejszy ale wcale ruchliwy Związek pod nazwą: Verband der Sechsamter (Fichtelgebirgs-) Producentenvereine" w Wundsiedel, obejmujący tylko 5 Spółek rolniczych, które się trudnią wspólną sprzedażą produktów jakoteż zakupnem sztucznych nawozów i maszyn rolniczych Związek ten nie tylko pośredniczy w załatwianiu tych czynności handlowych ale wykonywa także rewizję czynności pojedynczych Spółek. Wartość wspólnej sprzedaży zboża w r. 1898 w Spółkach należących do tego Związku wynosiła 117.614 M. podczas gdy wspólne zakupna 16.033 M. Tylko 2 Spółki posiadały własne magazyny, inne posługiwały się wynajętymi szopami.

Generalny Związek Spółek rolniczych w Neuwied ma w Bawarii swoje 2 filie: w Norymberdze i w Labach (dla Palatynatu reńskiego). Pierwsza z nich mało była czynną na polu sprzedaży zboża a głównie starała się o zorganizowanie handlu chmielowego (por. niżej); za pośrednictwem drugiej filii sprzedano w r. 1898/9 zboża ogółem za 184.000 M.

Zbadanie organizacyi i działalności handlowej bawarskich Spółek handlowo-rolniczych i ich związków wymagało dokładnego poznania ich urządzeń i czynności magazynowych. W tym celu zwiedziłem cztery rolnicze magazyny, przedstawiające 4 różne typy pod względem rozmiarów i wewnętrznego urządzenia.

1. *Trostberg*. Spółka magazynowa w Trostbergu (w górnej Bawarii, w powiecie Traunstein) jest macierzą wszystkich Spółek magazynowych bawarskich a zawdzięcza swe powstanie w r. 1896 wielce zasłużonemu około rozwoju assocjacyi rolniczej w Bawarii, księdzu Józefowi Staudingerowi, proboszczowi w Heiligenkreuz i radcy duchownemu. Za jego inicjatywą utworzyły 3 sąsiednie Spółki oszczędności i pożyczek w Heiligenkreuz, Oberfeldkirchen i Tyrlaching nierejestrowaną Spółkę magazynową z siedzibą w Trostbergu i wybudowały za wspólne fundusze przy stacyi kolejowej i na gruncie kolejowym magazyn rolniczy. Na statutach i urządzeniach magazynowych Spółki w Trostbergu wzorowały się późniejsze Spółki bawarskie, chociaż oczywiście nabyte doświadczenie wskazało potrzebę zmian w niejednym kierunku. To też Spółka ta jest celem dosyć częstych odwiedzin wielu osób przybywających dla studyów bądź z Niemiec bądź z dalszych krajów; równocześnie ze mną

zawiedzał tę Spółkę p. Starr, inspektor pomorskich Spółek rolniczych. Korzystaliśmy razem z uprzejmości ks. Staudnigera, który w wyczerpujący sposób objaśniał wszelkie szczegóły w urządzeniach magazynowych i działalności Spółki.

Magazyn zbożowy w Trostbergu jest budynkiem drewnianym, parterowym, ale z podłogą strychową. Razem z późniejszą przybudówką z r. 1893 na skład nawozów sztucznych ma długości 28 m., a szerokości 12 m. Zbudowany jest na słupach murowanych z próżnią pod spodem dla dobrej wentylacji. W ścianie podłużnej od strony drogi dojazdowej jest 5 okien i między nimi troje drzwi (dwoje do magazynu zbożowego i osobne do magazynu nawozów). Przeciwna strona graniczy z torem kolejowym. Wzdłuż obu ścian biegną pomosty ułatwiające załadowanie i wyładowanie towarów. Maszynowe urządzenie składa się: z podwójnego (łyżkowego) elewatora w połączeniu z ślimakiem transportowym, z 5-iu tryerów (2 dla miękkiego, 3 dla twardego ziarna) umieszczonych na parterze, z wialni (na strychu) połączonej z komorą i drewnianymi kominami na odprowadzanie pyłu i kurzu, z śrótownika (na parterze) do mielenia zboża (pośladu), wagi dziesiętnej, której pomost tworzy jedną powierzchnię z podłogą parteru, 7 drewnianych rur z lejkami do zsypywania zboża ze strychu na parter i wałki jakościowej na oznaczenie gatunkowego ciężaru zboża. Dowieszone tedy do magazynu zboże wysypuje się do lejkowatego zbiornika elewatora, który je wyprowadza na strych do młynka (wialni) dla pierwszego oczyszczenia. Oczyszczone z grubsza zboże spada ukośną rurą do tryera, skąd dokładnie oczyszczone dostaje się ponownie elewATOREM na strych i rozprowadzane bywa z pomocą ślimakowego urządzenia transportowego do właściwych zagrod na przechowanie. Stąd w razie potrzeby zsypuje się oczyszczone i sprzedane zboże zapomocą rur z lejkami na parter do podstawionych worków dla odważenia i załadowania. Wydzielony przy czyszczeniu poślad dostaje się do śrótownika dla zmielenia. Magazyn dobudowany na skład nawozów jest oddzielony od magazynu zbożowego ścianą wyasfaltowaną; także powała jest tutaj wyasfaltowana, aby woń z nawozów sztucznych nie udzielała się zbożu.

Cały magazyn może pomieścić do 30 wagonów (zboża i nawozów); kosztował (z przybudówką) 23.755 M.

Magazyn ten przyjął i sprzedał zboża w r. 1899 ogółem 11.190 ctn. (à 50 kg.), w r. 1900 ogółem 11.700 ctn. Jako zaliczkę otrzymuje dostawca od 1 ctn. żyta 6 M. pszenicy 7 M., owsa 5 M. Na rozproszenie potrąca się 1% wagi. Oplaty magazynowe wynoszą: 10 fen. za czyszczenie, 10 fen. za składowe, 25 fen. za śrótownienie od 1 ctn. à 50 kg. Nadto posiada magazyn 2000 własnych worków, które wypożycza dostawcom bezpłatnie. Największą część zboża sprzedaje się przez Związek młynarski (centralną kasę) na podstawie próbek za opłatą 10 M. od wagonu.

Kierownik Spółki, którym jest sam ks. Staudinger, nie pobiera żadnej płacy; magazynier, którym jest właściciel gospody znajdującej się w pobliżu stacji kolejowej, pobiera 5 fen., parobek 2 fen. od 100 kg. dowieszonego zboża. Wszystkie koszty administracyjne wynosiły w dwóch ostatnich latach około 1600 M., zysk czysty za 1899/90 rok 48 M.

2. *Waldershof*. Osada tego nazwiska leży w górnym Palatynacie w górach smereczkańskich i liczy z górą 1200 mieszkańców (Marktfleck). Odbывают się tutaj miesięczne targi na bydło opasowe (czerwone), hodowane najczęściej w tej okolicy. Z ziemiopłodów uprawia się tu głównie owies, mający dobrą opinię i dosyć poszukiwany; inne zboża produkuje się tylko na własną potrzebę. Przeważa własność chłopska o 12—15 hektarowych obszarach.

Spółka magazynowa utworzoną tutaj została przez połączenie się 5-iu sąsiednich Spółek oszczędności i pożyczek (Waldershof, Leutendorf, Walbenreuth, Waldsassen i Wernersreuth), które są współwłaścicielami magazynu zbudowanego i urządzonego w r. 1899 na gruncie kolejowym (odstąpieniem bez czynszu). Koszta budowy i urządzenia wyniosły 14.000 M., w czym się mieści 2000 M. bezzwrotnej subwencji rządowej i 9000 M. pożyczki rządowej na 1% z obowiązkiem spłaty w ciągu 15 lat. Magazyn ten długi na 27 m. a szeroki na 7 m., jest murowany z czerwonej cegły (Rothbau). Posiada tylko parter i strych z podłogą a może pomieścić blisko 30 wagonów zboża. W ścianie podłużnej od strony drogi dojazdowej jest 5 bram, ponieważ każda Spółka oszczędności i pożyczek chciała mieć w wspólnym magazynie osobne dla siebie miejsce z osobną bramą; okazało się to zupełnie niepraktycznym i ma być zmienionem dla zyskania miejsca na śladanie zboża. Urządzenie wewnętrzne jest wcale pojedyncze, składa się bowiem z wialni i tryera ręcznego, które są dosyć

często w użyciu, jako też z centryfugi zbożowej ręcznej, która jest mało używaną, gdyż wymaga wysiłku przy poruszaniu; te maszyny i waga dziesiętna znajdują się na parterze. Na strych oprócz schodów prowadzi także winda na bloku poruszana z pomocą korby i zastępująca elewator. W podłodze strychowej znajdują się ujścia 5-u lejków wprowadzających do rur zboże zsypywane ze strychu na parter do młynka i tryeru lub do worków. W jednym rogu budynku jest kancelarya magazynowa.

Do magazynu Spółki dowożą tamtejsi rolnicy tylko owies, który się sortuje na owies na paszę i owies do siewu. Pierwszy składa się na parterze, drugi na strychu. W ogólności przychodzi do magazynu owies już dobrze oczyszczony. Mimo to owies przeznaczony do siewu zawsze jeszcze przepuszcza się przez młynec i tryer a czasem przez centryfugę, owies na paszę tylko wtenczas, jeżeli jest nienależyście oczyszczony albo jeżeli tego odbiorca żąda. Na worek zawierający po 50—75 Klg. ziarna, odlicza się 1 Kg. ale za rozproszenie nie się nie potrąca. Należytość za czyszczenie wynosi 10 fen. od 50 Kg. Odpadki zabiera sobie dostawca. Z każdej dostawionej fury zboża bierze się 2—3 prób jakościowych. Tytułem zaliczki otrzymuje dostawca 90% ceny targowej; przeważnie jednak kupuje się zboże na stały rachunek tak od członków jak i nieczłonków płacąc nieco ponad cenę targową. W r. 1900 — pierwszym działalności Spółki — przyjęto do magazynu i sprzedano blisko 80.000 ctn. (a 50 Kg.), z czego 60.000 wojsku a 20.000 ctn. jako owies do siewu, przeważnie Spółkom w górnej Bawarii i dolnej Frankonii. Różnica między ceną owsa na paszę i do siewu wynosiła 1.40 M. na 50 Kg.

Spółka magazynowa sprowadza także nawozy i paszę na podstawie zamówień członków; kupuje się wszakże więcej, niż zamówiono, gdyż sprzedaje się także nieczłonkom cokolwiek drożej. Z nawozów najwięcej sprowadza się tomasynę, kainit i saletrę chilijską; z pasz kukurudzę.

Zarządcą magazynu jest p. Schaller, zamożniejszy włościanin, którego zastąpił przy ostrzeniu kosi. W zimie zatrudnia się oprócz tego magazyniera i najemnika, zwłaszcza w czasie odstawy zboża dla wojska. Zresztą w niektórych robotach magazynowych pomagają dostawcy. Zajęcie w magazynie trwa głównie od września do kwietnia. Kasa Spółki magazynowej jest prowadzoną przez Spółkę oszczędności i pożyczek w Waldershof.

Rachunek zysków i strat za r. 1900 wykazuje zysk surowy w kwocie 2.600 M., z czego koszta administracyjne wraz z amortyzacją budynku i maszyn wyniosły około 1.000 M., a reszta t. j. 1.600 M. rozdzieloną została jako dywidenda pomiędzy członków, którzy byli dostawcami zboża, tak, że wypadło w przybliżeniu po 24 fen. za każdy cetnar dostawionego (przez członków) zboża. Zysk pochodził z opłat za czyszczenie i składowe, a zwłaszcza ze sprzedaży owsa do siewu i nawozów sztucznych.

3. *Neusorg* jest także osadą w górach smereczańskich w górnym Palatynie, w powiecie Kemnath. Spółki oszczędności i pożyczek w Riglasreuth i Tullenreuth zbudowały tutaj w r. 1898 w obrębie stacji kolejowej magazyn wspólny kosztem 4.085 M. Jestto budynek drewniany, piętrowy i z podłogą strychową długi na 13 a szeroki na 10 m; może pomieścić naraz około 8 wagonów. Urządzenie jego jest jeszcze bardziej pojedyncze niż w Waldershof. Na parterze mieści się wialnia, tryer i waga dziesiętna, na piętrze mało używana centryfuga zbożowa. Podobnie jak w Waldershof dowożą tutaj rolnicy tylko owies. Dostawca musi go sobie sam doczyścić w magazynie, jeżeli tego zarządca magazynu zażąda. Owies do siewu czyści się zawsze najdokładniej, niekiedy na centryfudze i umieszcza się na strychu. Owies na paszę składa się na piętrze. W parterze odbywa się manipulacja i tutaj jest skład nawozów, soli bydłowej i kancelarya. Wyprowadza się zboże na piętro i na strych w workach za pomocą prostej windy (blok i lina); spuszcza się zaś zboże bądź po legarach przystawionych ukośnie do otworu w podłodze piętrowej, bądź też za pomocą rynny przeprowadzonej z piętrowa na parter. Przy odbiorze owsa potrąca się 1% na rozproszenie. Opłata za składowe wynosi 10 fen. od nieczłonków, a 5 fen. od członków za 50 klg. Odpadki pozostałe po oczyszczeniu są własnością magazynu i sprzedawane są przez licytację na paszę. Dostawca otrzymuje kwit składowy, za którego przedstawieniem właściwej Spółce oszczędności i pożyczek otrzymuje zaliczkę po 6 M. od cetnara (50 klg.). Wszystek owies na paszę sprzedaje się prowianturze wojskowej; przybywa do magazynu urzędnik wojskowy, oznacza ciężar gatunkowy zboża, kupuje i odrazu płaci. Ze sprzedażą niema kłopotu i trudności, bo rolnicy w tej okolicy produkują owies dobry, ciężki i czyszczony starannie. W roku 1900 sprzedano 25 wagonów owsa, a 3 wagony nawozów, które się sprzedaje taniej

dla członków, a drożej dla nieczłonków. Owies do siewu, sprzedawany w plombo- wanych workach, także łatwo znajduje nabywców. Główna praca odbywa się w je- sieni od września do grudnia, potem zostaje tylko praca mniejsza z owsem do siewu i nawozami. Zarządca magazynu, p. Michał Koller, włościanin, mieszkający w po- bliżu stacyi i magazynu, którego zastałem przy pracy koło nawozu, pobiera jako wynagrodzenie 6 M. od sprzedanego wagonu owsa lub nawozów. Magazyn jest już za mały na potrzeby ludności i musi być w najbliższym czasie rozszerzony.

Oprócz tych trzech typów bawarskich magazynów rolniczych o rozmaitych rozmiarach, zwiedziłem także największy bawarski magazyn rolniczy w

4. *Moosach* w pobliżu Monachium. Należy on, jak już wiadomo, do cen- tralnej Kasy pożyczkowej w Monachium, a ma na celu ułatwiać sprzedaż zboża tym Spółkom, które nie posiadają własnych magazynów, albo tylko szopy, przeznaczone do zbierania niedoczyszczonego jeszcze zboża, ale nie są w możności same najko- rzystniej spieniężyć zebrane produkta; także przyjmuje się zboże do komisowej sprze- daży od większych producentów okolicznych. Magazyn zbudowany i urządzony zo- stał kosztem 160.000 M. na gruncie własnym Spółki, nabytym za 22.000 M. Jestto budynek murowany, trzechpiętrowy, z piwnicą i strychem, a może pomieścić około 300 wagonów towaru. Na przechowanie zboża, należycie przesuszonego, służy „silo“, składające się z 8 komór, które sięgają od piwnicy aż do strychu, zbudowane są we- wnętrzu magazynu z desek płasko, dla większej oporności, układanych i mogą pomieścić po 8 wagonów zboża (razem tedy 64 wagonów). Zresztą zaś zboże, zwłaszcza mniej dokładnie wysuszone, znajduje pomieszczenia bez zbytniego spiętrzenia na podłogach trzech piąter budynku. Do rozprowadzania zboża służą elewatory, które przenoszą zboże w kierunku pionowym, i pasy gumowe poziome bez końca, które swym ru- chem przesuwają, suszą i wietrzą ziarno zbożowe, dostające się na ich powierzchnię. Z wyższych piąter na niższe i na parter prowadzą rury zsypowe (po 8). Zboże, w parterze przyjęte do magazynu, wędruje przedewszystkiem na strych i stąd ru- rami dostaje się naprzód do wialni, umieszczonej na trzecim piętrze, dla pierw- szego oczyszczenia z grubsza (*Vorputzung*). Następnie dostaje się osobnymi rurami do tryerów wielkich, umieszczonych na drugim piętrze, (osobnych dla jęczmienia, żyta, owsa i pszenicy), skąd przy pomocy rur prowadzących na pierwszym piętro, jakoteż elewatorów i pasów, wędruje dalej aż na miejsce przeznaczone na skład. Na I. piętrze znajduje się śrótownik do mienienia i druga mniejsza wialnia z sitem do czyszczenia zboża. Na parterze są nadto 2 mniejsze tryery. Tutaj także znajduje się automatyczna waga dla zboża i zwykła waga dziesiętna na nawozy, które głównie w parterowych przestrzeniach budynku i w piwnicach znajdują swoje pomieszczenie. Automatyczna winda, prowadząca od piwnicy aż na strych, ułatwia także komuni- kację wewnętrzną dla ludzi i dla towarów. Do poruszania maszyn służy motor pa- rowy o sile 18 koni. Wszystkie zaś szczegóły urządzenia są obmyślane i wykonane bardzo starannie i przezornie. Na strychu pomieszczony jest także rezerwoar z wodą dla bezpieczeństwa. Magazyn posiada znaczny zapas worków własnych, które wypo- życza Spółkom dostarczającym zboże. Dla celów administracyjnych (kancelarya i mie- szkanie magazyniera) wystawiony jest obok magazynu osobny budynek. Z torem kolejowym stacyjnym ma magazyn własne połączenie, urządzone kosztem około 3.000 M. Z biurem centralnej kasy w Monachium ma magazyn w Moosach połączenie telefoniczne.

Czynności tego magazynu rozpoczęły się dopiero z dniem 1. marca 1901 r.; Za pierwsze 4 miesiące przyjął magazyn około 120 wagonów zboża i nawozów. Zboża dostarczyło głównie 15 Spółek rolniczych. Wszystkie koszta liczone przez centralną kasę Spółkom za pośrednictwo wynoszą ogółem 35 M. od wagonu, poczynając od wyładowania z wagonu nadesłanego, aż do załadowania do wagonu sprzedanego zboża.

Przedstawienie biurowej manipulacji i rachunkowości, zastosowanej w opi- sanych magazynach, wykraczałoby poza ramy niniejszego sprawozdania, jakkolwiek wchodziło w zakres podjętego studium.

C) W Austrii.

Pierwsza Spółka rolnicza magazynowa w Austrii zawiązaną została w półn. Czechach w Dux dla polit. powiatów Dux, Cieplice i Brůx na podstawie osobnego statutu z 11. kwietnia 1898 pod opieką Związku niemieckich Spółek roln. w Czechach. Spółka oparła się na ograniczonej, trzechkrotnej poręce, ustanawiając udział jeden na kwotę 10 koron, z obowiązkiem dla członków, aby ilość udziałów deklarowali w odpowied- nim stosunku do czystego, katastralnego przychodu (1 udział na każde 100 koron

przychodu). Rozpoczynając działalność w dniu 1. czerwca 1898 miała Spółka ta 176 członków z 328 deklarowanymi udziałami. Z końcem pierwszego roku administracyjnego, to jest po koniec 30. czerwca 1899, liczyła 465 członków z 972 udziałami deklarowanymi i rzeczywiście wpłaconymi w kwocie ogólnej 9.720 koron. Przedewszystkiem postarała się zatem ta Spółka o wybudowanie i urządzenie własnego magazynu zbożowego w Bilinie, i to tak szybko, że d. 25. września już był magazyn gotowy, a 29. września przyjęto do magazynu pierwszą partję dowiezionego zboża. Magazyn trzechpiętrowy, 21 m długi, 12 szeroki, $8\frac{1}{2}$ m wysoki, kosztował wraz z wewnętrznym urządzeniem 46.000 koron. W drodze subwencji zebrano 19.950 kor., w czem subwencya ministerjalna 10.000, a reszta pochodziła z datków kilku gmin, stowarzyszeń, powiatów i powiatowej kasy w Dux. Brakującą kwotę uzyskano w drodze pożyczek. W pierwszym roku administracyjnym (1898/9) dowieziono do magazynu 131 wagonów zboża, a nadto sprowadziła Spółka dla swoich członków 42 wagonów nawozów, pasz i nasion. Cały obrót towarowy wynosił 346 wagonów. Ponieważ magazyn okazał się za małym, przeto zaraz w następnym roku postanowiono go powiększyć w ten sposób, że przedłużony został o 39 metrów kosztem 44.000 kor. Magazynu tego nie zwiedzałem; dokładny opis urządzenia i szczegóły dotyczące administracji, mieszczą się w roczniku centralnego Związku niemieckich Spółek rolniczych w Czechach za rok 1898.

Na miejscu badałem natomiast rozwój Spółek magazynowych w Dolnej Austrii. Tutaj bowiem Spółki te rozwijają się pod opieką Wydziału krajowego tak szybko, że od roku 1898, w którym powstała pierwsza Spółka dolno-austriacka w Pöchlarn, zawiązało się do końca 1900 r. 20 spółek rolniczych magazynowych, z czego 15 przed upływem 1900 r. rozpoczęło swoje czynności.

Wydział krajowy wspierał bowiem powstawanie Spółek rolniczych magazynowych i budowę magazynów zbożowych w wieloraki sposób. Przedewszystkiem udzielił do końca 1900 roku 17 Spółkom magazynowym ogółem 80.000 kor. tytułem bezzwrotnych subwencji (4.000 do 12.000 kor. dla jednej Spółki). Oprócz tego udzielił Wydział krajowy na własne koszta technicznej pomocy przy budowie magazynów w ten sposób, że z funduszków, przeznaczonych dla popierania Spółek rolniczych, zwracał swojemu urzędowi budowniczemu koszta opracowania planów i kosztorysów jakoteż dyety i koszta podróży dla wykonywania nadzoru nad budową. Zwroty te wyniosły w roku 1899 i 1900 kwotę 8 915 kor. 43 h. Dalej zaś udzielał Wydział krajowy wszystkim Spółkom magazynowym bezprocentowych pożyczek na budowę magazynów; w r. 1899 i 1900 otrzymało 18 Spółek tytułem bezprocentowych pożyczek kwotę 74 000 kor. (od 1.000 6.000 kor.). Nadto oddał Wydział krajowy centralnej kasie dla Spółek rolniczych w Dolnej Austrii do dyspozycji (na 2%) większą część tak zw. funduszu Colloredo Mannsfeld w kwocie 194.021 kor., aby ułatwić popieranie Spółek rolniczych, osobliwie magazynowych, tanim kredytem. Do świadczeń ważniejszych Wydziału krajowego należy bezpłatne wykonywanie nadzoru i opieki nad Spółkami magazynowymi; w tym celu został powiększony personal krajowego Biura dla Spółek rolniczych o jednego inspektora, wyłącznie przeznaczonego do wykonywania czynności kontrolnych nad Spółkami magazynowymi. Wreszcie także „Związek Spółek rolniczych“, którego przeznaczeniem jest ułatwiać handlowe czynności spółek magazynowych, cieszy się materyalnem i moralnem poparciem Wydziału krajowego.

Rząd oświadczył gotowość materyalnego popierania magazynowych Spółek dolno-austriackich, lecz do końca 1900 r. tylko Spółka w Pöchlarn (najdawniejsza) otrzymała bezzwrotny zasilek w kwocie 4.000 K. Inne Spółki zaś uzyskały na razie tylko przyrzeczenie subwencji, skoro znajdą się potrzebne i spodziewane fundusze.

Wreszcie nie zabrakło Spółkom dolno-austriackim wydatnej pomocy z innych funduszków publicznych, zwłaszcza od kas oszczędności w formie bezzwrotnych subwencji (Oberhollabrunn 4.000 K, Stockerau 2.000 K, Zistersdorf 6.000 K).

Wobec tej pomocy, stanowiły własne fundusze Spółek tylko drobną stosunkowo kwotę, albowiem wpłacone udziały członków w pojedynczych Spółkach wynoszą 2.000 do 5.000 K; w 7 najdawniejszych Spółkach, których zamknięcia rachunkowe zostały ogłoszone, suma wpłaconych po koniec r. 1899 udziałów wynosiła 21.884 K. W jaki zaś sposób Spółki magazynowe zaopatrują się w kapitał obrotowy, potrzebny przedewszystkiem na zaliczkowanie dowiezionego zboża, będzie mowa nieco później przy przedstawieniu urządzeń i działalności „Centralnej kasy dla Spółek rolniczych“.

Co do rozmiarów i urządzenia magazynów Spółek olno-austriackich, to zajmują one pośrednie miejsce między magazynami bawarskimi a pruskimi. Najmniejszy bowiem koszt budowy i urządzenia magazynu Spółki w Ziersdorf wynosił 52.385 K, podczas gdy najdroższy magazyn Spółki w Schwadorf, przerobiony z dawniejszego młyna, kosztował 122.815 K a magazyn Spółki w Ebreichsdorf wraz z późniejszymi dobudówkami i urządzeniem silo około 150.000 K.

Zwiedziłem dwie Spółki i ich magazyny: w Mistelbach i w Ebreichsdorf.

Mistelbach. Magazyn tutejszej Spółki zbudowany przy dworcu kolejowym jest budynkiem murowanym, piętrowym, z piwnicami i strychową podłogą. Pomieści około 60 wagonów towaru a kosztował 67.680 K, a mianowicie:

1. zakupno gruntu	6.412 K 46 h
2. budowa magazynu	37.897 " 96 "
3. maszyny	11.960 " — "
4. motor (benzynowy)	4.998 " — "
5. połączenie z torem i inne wydatki	6.412 " — "
razem	67.680 K 42 h

Wewnętrzne urządzenie nie przedstawia nic szczególnego i przypomina magazyn w Moosach, który jednak jako późniejszy o 2 lata a zbudowany na większe rozmiary i większym kosztem, mógł zużytkować nabyte tymczasem doświadczenie w urządzeniach magazynów rolniczych. Niepraktycznem w Mistelbach okazało się ustawianie otwartych maszyn czyszczących na piętrze, gdzie się przechowuje zboże, które od pyłu wydzielającego się przy czyszczeniu ziarna ulega ponownemu zanieczyszczeniu.

Kierownikiem Spółki (przełożonym Zarządu) i rzeczywiście czynnym a gorliwie spełniającym swe obowiązki jest miejscowy zamożny a inteligentny rolnik p. Fritsch; kierownikiem zaś magazynu p. Jacek Pruski, który przed kilkudziesięciu laty opuścił Galicyę i pracował (po ukończeniu szkoły rolniczej w Altenburgu) jako urzędnik gospodarczy w różnych większych majątkach, wreszcie osiadł w Mistelbach, przyjąwszy stanowisko kierownika magazynu tutejszej Spółki. Pobiera wynagrodzenie 1 600 K, podczas gdy osobny magazynier ma płacę 960 K. Nadto zatrudnia magazyn parobka, który otrzymuje 2 K dziennie. Kierownictwo magazynu przedstawiło się jako nader staranne i zręczne. Dostawców — przeważnie włościan okolicznych — traktuje się bardzo uprzejmie, czyniąc im możliwe ustępstwa i dogodności, aby wzbudzić zaufanie i przyciągnąć rolników do Spółki, która ma do walczenia z silną konkurencją miejscowych handlarzy zboża. Mistelbach bowiem jest miasteczkiem, w którym odbywają się targi na zboże i jest pięciu głównych handlarzy zboża (żydowskich i chrześcijańskich).

Dowiezione zboże przedewszystkiem się waży. Od wagi brutto potrąca się 1 kg. na worek, 1—5% (zwykle 2—3%) na rozproszenie i odpadki przy czyszczeniu. Magazynier wystawia konsygnacyę z oznaczeniem rodzaju towaru, wagi brutto, potrącenia i wagi netto. Na tej podstawie kierownik wystawia kwit składowy a wydając go, zostawia sobie odcięty kupon. Jako zaliczkę ceny wypłaca się okrągłą kwotę (około 80% bieżącej ceny). Na żądanie dostawcy kupuje magazyn także na stałe, płacąc bieżącą cenę, o której jest informowany przez tygodniowe doniesienia nadsyłane (w niedzielę) przez Związek; prócz tego w dni targowe (poniedziałki) otrzymuje kierownik magazynu od gminy miasta notatkę o bieżących miejscowych cenach targowych; na tej podstawie oznacza się cenę dla zakupu zboża na stały rachunek. Nadto otrzymuje dostawca odrazu odpowiednią do potrącenia ilość zmiecionych odpadków. Po sprzedaniu partii zboża następuje dopłata reszty należności dostawcy po potrącaniu należności magazynowych. Potrąca się zaś 40—50 h. na każde 100 kg. za składowe, na administracyę i na oprocentowanie zaliczek a jeżeli zboże zostało sprzedane bardzo korzystnie, po 80 h do 1 K. Członek może swoje zboże osobno kazać ześrótować w magazynie Spółki a w takim razie płaci 1 K od 1 m². Zyskuje magazyn także na sprzedaży starannie oczyszczonego, doborowego ziarna do siewu, na dostarczanych członkom nasionach gospodarskich, nawozach sztucznych, otrębach i innych rodzajach pasz skondensowanych a nawet maki, wprowadzonej przedtem z Węgier a następnie z tych młynów, które są odbiorcami zboża z magazynu Spółki. O zbyt troszczy się Spółka po części sama, po części za pośrednictwem Związku dla Spółek rolniczych. Głównym odbiorcą żyta i owsa jest wojsko, zbyt jęczmienia nie przedstawia także trudności; najtrudniejszym jest zbyt pszenicy lecz w ogóle sprzedaż odbywa się dosyć gładko.

Magazyn sprzedał w r. 1900:

1.676 m ²	pszenicy przeciętne po 16.38 K,	pozostało 31. grudnia na składzie	25 m ²
13.372	" żyta	" " 15.20 " " " " " "	723 "
1.425	" jęczmienia	" " 14.— " " " " " "	6 "
980	" owsa	" " 11.92 " " " " " "	51 "

razem 17.453 m² zboża a pozostało 31. grudnia na składzie . . . 805 m²

Ebreichsdorf leży w powiecie politycznym Mödling, jest siedzibą sądu powiatowego i urzędu podatkowego; liczy około 1.700 mieszkańców. Ludność rolnicza w tej okolicy składa się w znacznej części z zamożnych chłopów, produkujących czasem po 5 — 8 wagonów ziarna, przeciętnie po 150 ctn²; do mniejszych zaliczają się tacy, którzy produkują na zbyt około 10 ctn². Z zbóż produkuje się głównie żyto i jęczmień.

Spółka rolnicza magazynowa zawiązała się tutaj w r. 1899 i zbudowała nowy magazyn w pobliżu stacji kolejowej, rozpoczęła czynności w dniu 28. sierpnia tegoż roku. Liczyła przy zawiązaniu około 300 członków, do końca roku ilość członków wzrosła na 420, kwota wpłaconych udziałów wynosiła tylko 3.550 K. Pierwotnie zamierzono wybudować magazyn na 200 wagonów pojemności; ze względu na kosztą zredukowano jego rozmiary na 100 wagonów pojemności. Jestto 3-piętrowy murywany budynek, którego pierwotne kosztą budowy przedstawiają się w ten sposób:

1. Grunt	2.426 K
2. Budowa	61.299 "
3. Maszyny	24.000 "
4. Motor benzynowy na 16 koni	8.000 "
5. Połączenie z torem kolejowym	9.420 "
razem	105.145 K

Atoli zaraz w drugim roku magazyn okazał się za szczupłym i w roku 1901 dobudowano „silo“ złożone z 16 komór zdolnych pomieścić po 10 wagonów, razem 160 wagonów ziarna, jakoteż budynek administracyjny; budowa była dopiero w toku i prawie na ukończeniu w czasie, gdy ten magazyn zwiedzał. Razem z tą budową szacowany jest ogólny koszt magazynu w Ebreichsdorf okragło na 150.000 K. Posiada on bardzo dobre maszynowe urządzenie, tak żeby oczyszczenie dowiezonego zboża i zmielenie pośladu mogło się odbywać odrazu w oczach dostawcy. Trzy tryery na żyto, czyszcza po 12 ctn² razem 36 ctn² na godzinę. Do czyszczenia jęczmienia są 2 serye tryerów zdolnych w 1 godzinie oczyścić 40 ctn². Magazyn ten posiada także automatyczną rejestrującą wagę na zboże. Śrótownik (z sztucznymi kamieniami na 42 cali średnicy) miele na godzinę 350 kg. pośladu. Dowiezione zboże, tylko żyto i jęczmień, sortuje się na 2 lub 3 partye (klasy).

Na rozproszenie potrąca się 1—2% brutto wagi, poślad otrzymuje dostawca napowrót (zmielony) a na netto-wagę oczyszczonego ziarna kwit składowy; na jego podstawie wypłaca się zaliczkę (z reguły 10 K od 1 ctn²). Na żądanie płaci się także pełną cenę obliczoną 40—60 h niżej targowej. Na kosztą administracyjne potrąca się 40 h. Za oddzielne śrótownienie płaci się 60 h od 1 ctn².

W r. 1899, w którym (28 sierpnia) magazyn czynności rozpoczął, dowieziono 3.686 ctn² żyta i 5.730 ctn² jęczmienia, z czego w tymże roku sprzedano 2.082 ctn² żyta a 4.315 ctn² jęczmienia.

	Żyta:	Jęczmienia:
Pozostało więc z r. 1899	1.604 ctn ² .	1.415 ctn ² .
Dowieziono w r. 1900	18.643 "	8.500 "
Razem wynosił wpływ	20.247 ctn ² .	9.915 ctn ² .
Sprzedano zaś w r. 1900	18.043 "	8.000 "
Pozostało na składzie	2.204 ctn ² .	1.915 ctn ² .

Przeciętna cena uzyskana w r. 1899 wynosiła 15 K 22 h za żyto a 14 K 62 h za jęczmień. Głównym odbiorcą żyta jest wojsko, głównym odbiorcą jęczmienia Bawaryja.

Zamknięcie rachunków za rok 1899 wykazało 7 K 38 h zysku dzięki temu, że do zysków zaliczono 4.000 K subwencji w tym roku otrzymanej od Wydziału krajowego. Pierwszy rok nie może być jednak miarodajnym. Zamknięcie rachunków za rok 1900 nie było jeszcze gotowem z końcem sierpnia 1901, kiedy ten magazyn zwiedzałem, ponieważ krajowe Biuro dla Spółek nie było w możności na razie udzielić pomocy w zestawieniu rachunków z powodu braku sił.

Spółka ta podjęła się także wspólnej sprzedaży kapusty, która w tej okolicy jest na wielkie rozmiary uprawiana. W obszernych piwnicach tego magazynu rolniczego zastałem paręset kadzi kiszzonej kapusty z przeszłego roku pozostałej (nie sprzedanej), której bezustannem czyszczeniem i utrzymaniem w zdrowym stanie zajęty był osobny najemnik. Zarząd spodziewał się, że zdoła jeszcze bez straty ten zapas kapusty spieniężyć.

Przełożonym Zarządu i kierownikiem magazynu jest pan Franciszek Hofer, poseł sejmowy, właściciel hotelu i 140-morgowego gospodarstwa; zresztą zatrudnia magazyn jednego buchaltera i jednego magazyniera, prócz zmiennej ilości dziennych robotników

Pomocniczą centralną instytucją dla Spółek magazynowych jest „Związek Spółek wiejskich w Dolnej Austrii“, który do tego czasu zajmował się głównie zorganizowaniem dostaw zboża i innych produktów rolniczych dla wojska; oprócz tego czynił zaś zabiegi w celu pozyskania także prywatnych odbiorców (młynów, browarów itp.). Zorganizowane przez Związek dostawy dla intendatury II. korpusu wiedeńskiego obejmowały w 1899/1900 roku ogółem 26.000 m², w następnym zaś roku 56.550 m². W pierwszym roku dostawił Związek tylko żyto (18.000 m²) i kartofle (8.000 m²), w drugim zaś roku oprócz żyta (42.900 etn²) także mniejsze ilości owsa (5.400), pszenicy (3.250) i siana (5.000 m²); dostawy zaś kartofli po niekorzystnym doświadczeniu poprzedniego roku zaniechał. Produktów zakontraktowanych przez Związek dostarczyły Spółki należące do Związku, oprócz 54 wagonów żyta, które Związek musiał z wolnej ręki zakupić dla uzupełnienia zakontraktowanej ilości. Postępowanie władz wojskowych wobec Związku i należących do niego Spółek było życzliwem, owszem doznawał Związek z tej strony nawet poparcia w swej akcji, tak dalece że Wydział krajowy czuł się spowodowanym do postawienia w Sejmie wniosku o wyrażenie podziękowania dla administracyi wojskowej za popieranie Spółek rolniczych. Natomiast dały się słyszeć różne narzekania na postępowanie intendatury magazynu berneńskiego, co spowodowało posła Jana Hofera do wniesienia w izbie poselskiej Rady państwa interpelacyi (na posiedzeniu z dnia 7. marca 1902). Dotychczasowe dostawy wojskowe wykazały w każdym razie konieczną potrzebę zmiany tych przepisów i zwyczajów, które intendaturę wojskową obowiązują przy odbiorze dostawionych artykułów, gdyż przepisy te potrzebne i odpowiednie w stosunkach z dawniejszymi dostawcami artykułów rolniczych dla wojska, więc przede wszystkim z prywatnymi firmami handlowymi, nie uwzględniają odrębnych warunków, w jakich działają Spółki i ich Związki. Dla Spółek dolnoaustriackich dostawy wojskowe są przytem utrudnione przez to, że tamtejsi rolnicy przeważnie produkują pszenicę i jęczmień, to jest te gatunki zboża, których wojsko wcale lub w małej ilości potrzebuje; produkcyę zaś żyta i owsa, które stanowią główne artykuły dostaw wojskowych, jest tutaj bardzo ograniczoną, gdyż nie wytrzymuje konkurencyi z węgierskimi produktami.

Trudniejszym, niż pozyskanie dostaw wojskowych okazało się nawiązanie stosunków handlowych z prywatnymi odbiorcami, zwłaszcza z młynami, które zwłaszcza w początkach zachowywały się z niedowierzaniem wobec Spółek i dawały częstokroć pierwszeństwo prywatnym dostawcom i handlarzom. Konkurencyja węgierska sprawiła, że Spółki dolnoaustriackie w własnym kraju tylko małą część produktów zdołały spieniężyć a łatwiej znajdowały nabywców w Czechach i na Morawach a przede wszystkim w Bawarii i Saksonii. W ogólności sprzedał Związek prywatnym odbiorcom w 1899/900 roku 17.157 m² a w 1900/1 roku 35.555 m². Ceny osiągnięte przy sprzedaży przez Związek były prawie zawsze wyższe — niekiedy dosyć znacznie — od cen bieżących według notowań na giełdzie wiedeńskiej. Kierownictwo Związku jest przekonane, że stopniowo można będzie jeszcze korzystniejsze uzyskać warunki, gdy Zarządy pojedynczych Spółek rolniczych nabiorą więcej doświadczenia i gdy przez ściślejsze współdziałanie ze Związkiem wykluczona zostanie konkurencyja, jaka się pomiędzy pojedynczymi Spółkami już zaczęła wytwarzać. W tym właśnie kierunku Związek ma ważne bardzo zadania do spełnienia.

Do zadań Związku należy także przeprowadzanie dla Spółek zakupna artykułów gospodarskich (owies, kukurudza, różne nasiona, makuchy, nawozy sztuczne, węgle i t. p.). W dwóch pierwszych latach sprowadzono ogółem za 441.844 K, z czego na pierwszy rok wypada tylko 24.690 K.

Za usługi swoje przy sprzedaży produktów pobiera Związek prowizyę 3‰ wartości sprzedanych produktów a przy zakupnie z reguły 2 K. od wagonu. Dochód

z tych prowizyj dotychczas nie pokrywał wydatków ale Związek spodziewa się, że to nastąpi w niedługim czasie przez zwiększenie się obrotów towarowych. Niedobór administracyjny pierwszych lat pokryty został subwencją krajową w kwocie 3.000 K. i taką samą subwencją przyznaną z funduszków państwowych.

Na rozwój i działalność dolno-austriackiego Związku Spółek rolniczych nie wywarło korzystnego wpływu powstanie wkrótce potem to jest już w roku 1899 „Powszechnego Związku” austriackich Spółek rolniczych, z siedzibą także w Wiedniu. Powstał on za inicjatywą i wskutek zabiegów dyrektora Związku niemieckich Spółek rolniczych w Pradze, Stefana Richtera, który też objął stanowisko dyrektora w „powszechnym Związku”. Zakres bowiem działania tego Związku jest podobnym do zakresu działania Związku prowincjonalnego, to jest ułatwianie zbytu i pośredniczenie w zakupie artykułów rolniczych oraz obrona wspólnych interesów Spółek rolniczych. Wprawdzie „Związek powszechny” w zasadzie miał pozostawać w stosunkach tylko z pojedynczymi Związkami prowincjonalnymi. W praktyce rzecz przedstawia się nieco odmiennie; dla przyspieszenia i ułatwienia swego rozwoju, wchodzi też Związek powszechny w stosunek bezpośredni z większymi producentami, Spółkami i towarzystwami. Zresztą nawet zdaniem osób kierujących Związkiem dolno-austriackim, polityczne i gospodarcze stosunki monarchii nie uzasadniają racji bytu dla centralnego Związku Spółek rolniczych a w samej akcji handlowej wytwarza się zbyt wiele pośredniczących ogniw. Ruchliwości „powszechnemu Związkowi” odmówić nie można; wciąga on w zakres swej komisowo-handlowej działalności coraz nowe artykuły bezpośrednio lub pośrednio związane z produkcją rolniczą.

III. Spółki magazynowe chmielarskie.

Do najważniejszych produktów rolniczych Bawarii należy, jak wiadomo, chmiel. Dlatego też tutaj podjęto usilne starania, poparte przez rząd, aby zorganizować i ułatwić wspólne spieniężanie tego produktu w interesie producentów. Z usiłowaniami temi starałem się bliżej zapoznać w czasie podróży po Bawarii.

Drogę do przeprowadzenia zbiorowej akcji handlowej dla korzystniejszego spieniężania chmielu torowały — jak przy zbożu — Spółki oszczędności i pożyczek w tych okolicach, gdzie członkowie tych Spółek są przeważnie producentami chmielu. Najznaczącą w tym kierunku działalność rozwinęła Spółka oszczędności i pożyczek w Abens, należąca do Związku monachijskiego. Spółka ta zbudowała z pomocą rządu w 1897 r. osobny magazyn na chmiel w połączeniu z suszarnią i zakładem do preparowania chmielu kosztem 24.000 M. W r. 1897 obrót towarowy wynosił 198.724 M., przyniósł czysty zysk Spółce w kwocie 5.000 M. W następnym roku miała Spółka 388.532 M. obrotu ale wykazała 2.649 M. straty. Członkowie jednak według sprawozdania Spółki zyskali o 5—15 M. na cetnarze (50 kg) więcej, niż inni producenci, którzy sprzedali chmiel pośrednikom. Zresztą jednak pojedyncze Spółki miały do walczenia z licznymi trudnościami przy zbyciu produktów swoich członków. Dlatego nieuwiedzki Związek generalny Spółek rolniczych zorganizował przy filii swojej w Norymberdze w r. 1898 odrębne „Centralne stowarzyszenie bawarskie dla sprzedaży chmielu” z ograniczoną poręką. Do stowarzyszenia tego przystąpiło 43 Spółek z 2.596 członkami przeważnie producentami chmielu oraz 15 innych osób. Dla użytku stowarzyszenia tego zbudowany został kosztem około 100.000 M. w Norymberdze magazyn chmielowy. Jestto budynek trzechpiętrowy murowany, mogący pomieścić około 600 bali (po 100 kg) chmielu. W jednej części parteru i I-go piętra urządzoną jest suszarnia sztuczna (gorącym powietrzem). Do urządzenia tego magazynu należą także dwie maszyny do prasowania chmielu i winda prowadząca z parteru na strych. Zaraz w pierwszym roku działalności 1898/9 zakupiono 2.600 etn. chmielu, z czego zdołano sprzedać tylko 2.000 za 335.000 M., ze stratą przenoszącą dwukrotnie kwotę deklarowanych i wpłaconych udziałów. Także w roku następnym nie obeszło się bez mniejszych już co prawda strat. Stowarzyszenie mimoto nie rozwiązało się ale ograniczyło swą działalność. W czasie, gdy zwiedzałem magazyn chmielowy, traktowano właśnie o jego sprzedanie z miejscowymi handlarzami chmielu. Natomiast dla użytku stowarzyszenia wynajęto magazyn należący do Spółki oszczędności i pożyczek w Plainfeld. Jednakże i ten magazyn w małej tylko mierze służy celom handlu chmielowego, jakkolwiek w tym właśnie celu został przez miejscową Spółkę oszczędności i pożyczek zbudowany przy pomocy rządu kosztem 16.000 M. Zastałem go w całości

zajętym najrozmaitszemi innemi towarami, należącemi do norymberskiej filii Generalnego Związku Spółek rolniczych w Neuwied, jak mianowicie otrębami, mąką czerwoną, kielkami słodowymi, nawozami sztucznymi, maszynami rolniczymi, drutami do chmielu, sznurami, maszynami do szycia i t. p. Filia ta bowiem handluje różnemi towarami. Wprawdzie jest tutaj także urządzoną suszarnia, podobna zupełnie do norymberskiej, są maszyny do prasowania chmielu — ale to wszystko jest mało dotychczas użytkowane.

Przyczyna niepowodzeń w dotychczasowych usiłowaniach zorganizowania handlu chmielem przy pomocy Spółek rolniczych tkwi z jednej strony w trudności uregulowania stosunków Spółki do producentów a z drugiej strony w wielkiej potędze prywatnego, pośredniczącego handlu chmielowego, opartego na spekulacji. Przedewszystkiem rolnik bawarski rzadko tylko daje się nakłonić do oddania swojego chmielu w komisową sprzedaż a po największej części sprzedaje tylko na stałe, za gotówkę. Oddanie bowiem produktu w komisową sprzedaż przez Spółkę wymaga przy wielkiej zmienności ceny chmielu znacznie większego zaufania do zręczności i umiejętności prowadzenia handlu przez Spółkę, aniżeli to ma miejsce przy zbożu, którego ceny nie ulegają tak silnym i częstym fluktuacyom. Dlatego też tak Spółka w Abens jak i centralne stowarzyszenie w Norymberdze było zmuszone skupować chmiel za gotówkę i na własny rachunek a więc z wielkiem dla siebie ryzykiem. Powtórę zaś niełatwo dają się rolnicy nakłonić do zerwania długoletnich nieraz stosunków i przyzwyczajęń. A ten prywatny handel chmielowy mający swoją siedzibę w Norymberdze, jest bardzo rozgałęziony i potężny. W księdze adresowej miasta Norymbergi, wydanej w r. 1901 przez magistrat miasta, znalazłem 301 firm kupieckich, zajmujących się handlem chmielem. Jedną z najpiękniejszych ulic Norymbergii (Marienstrasse) zabudowaną jest prawie wyłącznie pałacami „baronów chmielowych“. Gdy powstało centralne stowarzyszenie dla sprzedaży chmielu w Norymberdze, zwalczało je solidarnie. Po zakupieniu chmielu przez stowarzyszenie blisko za ½ miliona M. cena spadła a stowarzyszenie nie mogło przez długi czas zapasu swego sprzedać. Gdy następnie cena nieco się poprawiła, wstrzymywano się ze sprzedażą w nadziei dalszych wyższych cen, która jednak jeszcze znacznie spadła i naraziła stowarzyszenie, zmuszone do pozbycia się zapasów, na nieuniknioną wielką stratę.

Obok usiłowań mających bezpośrednio na celu poprawienie stosunków handlu chmielowego, zasługują na uwagę starania podjęte w Bawarii w celu ułatwienia producentom suszenia, przechowania i preparowania chmielu, a więc przygotowania go do handlu. W tym celu różne gminy, stowarzyszenia i Spółki rolnicze w Bawarii pobudowały osobne zakłady dla użytku producentów. Każdy z nich mieści zatem suszarnię połączoną z urządzeniem dla preparowania (siarkowania) chmielu, maszyny do prasowania chmielu i miejsce na przechowywanie (skład) chmielu. W r. 1901 było takich zakładów dziewięć, zbudowanych i urządzonych kosztem 236.840 M., z czego 7½% to jest 17.600 M. pochodziło z bezzwrotnych subwencyj rządowych a 44% to jest 104.000 M. z pożyczek rządowych po części bezprocentowych (27.800) po części zaś na 1% (20.000 M.), przeważnie zaś na 2% (56.200 M.). W ogólności jednak zakłady te były tylko w skromnej mierze użytkowane przez ludność i to przeważnie w razie niekorzystnych stosunków klimatycznych w porze suszenia chmielu. Przeważa bowiem wśród producentów chmielu opinia, że produkt sztucznie suszony jest gorszym od suszonego w zwykły sposób. To zapatrywanie zresztą potwierdziły zwołane w tym celu ankiety przez bawarską Radę rolniczą w r. 1898 i 1899 przy udziale tak producentów chmielu jak i handlarzy, browarników i innych rzeczoznawców. Ścisłejszy komitet wybrany z łona tej ankiety, badał na miejscu stosunki produkcji chmielu w najważniejszych ogniskach jego produkcji w Bawarii, Wirtembergii, Badenii, Alzacyi i Czechach i doszedł do przekonania, że kwestya sztucznego suszenia chmielu jeszcze nie jest ani rozwiązana ani nawet dostatecznie wyjaśniona. Zdaniem jednak tej komisji dobra opinia bawarskiego chmielu polega w znacznej części na praktykowanym przeważnie naturalnem suszeniu a sztuczne suszenie uznawane zostało tylko jako złe konieczne w razie niekorzystnych stosunków klimatycznych.

IV. Centralne organizacye dla Spółek rolniczych.

A) W Bawaryi.

Z dniem 1 lipca 1901 istniało w Bawarii 2.918 Spółek rolniczych a mianowicie 2397 Spółek rolniczych kredytowych, 227 Spółek konsumcyjnych rolniczych,

160 Spółek mleczarskich i 134 innych Spółek rolniczych. Przeważna część, to jest 1907 Spółek (1889 pożyczkowych i 18 mleczarskich) należała do „Bawarskiego Związku krajowego Spółek pożyczkowych i mleczarskich w Monachium“, który tedy reprezentuje okragło 125.000 członków. Pozostaje on w ścisłej łączności z „Bawarską centralną kasą pożyczkową“. Staralem się zapoznać na miejscu z urządzeniami i działalnością tych centralnych organizacyi i podaję ważniejsze szczegóły.

1. Zadaniem „Bawarskiego Związku krajowego Spółek pożyczkowych i mleczarskich“ jest przede wszystkim wykonywanie kontroli i nadzoru nad Spółkami. W tym celu podzielono kraj cały podług okręgów politycznych na 8 rejonów rewizyjnych. Dla każdego rejonu ustanowiony jest okręgowy Patron Spółek (Kreisanwalt), który z ramienia Związku czuwa nad Spółkami swojego okręgu. Rewizye Spółek przeprowadza 22 rewizorów i 1 naczelny rewizor; tylko 3 rewizorów, między nimi naczelny, mają charakter stałych rewizorów z siedzibą w Monachium. Inni są podług ilości Spółek porozdzielani w pojedynczych okręgach, lecz siedzibę swą mają nie zawsze w miejscu zamieszkania patrona okręgowego. Okręgowymi rewizorami Spółek są zaś osoby oddające się zawodowo także innym zajęciom jak n. p. nauczyciele publiczni, królewscy urzędnicy rachunkowi a nawet inteligentniejsi chłopci (trzech), którzy mają dobre szkolne wykształcenie i umieją należycie rachować. Rząd królewski, rozwojowi assocyacyi rolniczej nadzwyczaj przychylny, nie tylko nie utrudnia funkcjonaryuszom swoim spełniania obowiązku rewizorów ale im nawet spełnianie tych czynności ułatwia. Przed zamianowaniem rewizora wymaga się od niego zazwyczaj, aby w biurze Związku krajowego przebył czas próbny i przeciwiczył się należycie. W razie potrzeby posilkuje się Związek także sądownie zaprzysiężonym rewizorem,

Corocznie układa się z góry plan rewizyj na cały rok; oczywiście zdarzają się zmiany w wykonaniu tego planu. Każdy rewizor otrzymuje listę z wyszczególnieniem przydzielonych mu w tym roku czynności rewizyjnych. Jakkolwiek Związek uznaje potrzebę corocznego przeprowadzania rewizyj w każdej Spółce, to dotychczas nie udało mu się tego osiągnąć. W każdym razie jest pod tym względem znaczny w kilku ostatnich latach postęp, bo kiedy przed laty kilku (np. 1894) zdołano rocznie tylko $\frac{1}{3}$ część Spółek zlustrować, to w r. 1900 przeprowadzono rewizye w 1247 Spółkach, co stanowi 68% (czyli $\frac{2}{3}$) ogółu Spółek należących do Związku. Na jednego zaś rewizora wypada w przecięciu 54 lustracyj. O mającej nastąpić rewizyi donosi się z reguły Spółce zawczasu; niekiedy jednak przedsięwzięcie się także niezapowiedziane, niespodziewane rewizye, jeżeli co do prawidłowości w administracyi powstały wątpliwości. W czasie rewizyi musi być obecnym przedstawiciel Zarządu i Rady nadzorczej. Po przeprowadzonej rewizyi schodzą się zwykle członkowie Zarządu i Rady nadzorczej a rewizor przedstawia im wyniki swoich czynności. Z rewizyi spisuje się protokół ujęty w formę pytań i odpowiedzi a nadto przedkłada rewizor osobne sprawozdanie. Odpis sprawozdania rewizyjnego otrzymuje okręgowy patron, aby radą i czynem wspierać działalność Spółki. Dosłownego odpisu protokołu rewizyjnego nie udziela się Spółce lecz tylko w osobnem piśmie streszcza się wyniki rewizyi i zwraca uwagę na usterki, żądając doniesienia o ich usunięciu.

Koszta rewizyi Spółek pokrywa Zarząd Związku przeważnie z otrzymywanych od rządu zasiłków, po części zaś z zysków bawarskiej centralnej kasy i wkładów Spółek.

Wyniki rewizyj uważa wprawdzie Zarząd krajowego Związku bawarskiego jako w ogólności zadowalniające. Nie taji wszakże bynajmniej, że w wielu wypadkach zdarza się bardzo powierzchowne spełnianie a nawet zupełne zaniedbywanie obowiązków przez Zarządy i Rady nadzorcze Spółek. Corocznie prawie u kilku Spółek zdarzają się takie braki kasowe, które dają powód do sądowego ścigania winnych. Coraz częściej w ostatnich zwłaszcza latach zdarzało się także, iż Spółki przysyłały Zarządowi Związku księgi Spółki z prośbą o zestawienie zamknięć rachunkowych i bilansu, co nie świadczy korzystnie o dbałości rachmistrzów. Niejednokrotnie czują się zaś rachmistrze Spółki osobiście dotkniętymi przez to, że Zarząd Związku z powodu przeprowadzonej rewizyi wytknął Spółce zauważone usterki.

Zarząd Związku stara się urządzać corocznie pare kursów naukowych dla rachmistrzów w różnych okręgach kraju. Każdorazowy kurs trwa 3—5 dni; przy 5 do 6 godzinnej codziennie nauce o 15 do 20 uczniach. Nauki udzielają wyznaczeni do tego rewizorowie Związku. Zrobiono przytem charakterystyczne spostrzeżenie i doświadczenie, że wyćwiczeni w czynnościach kasyerskich (rachmistrzowskich) chłopci okazali się w Spółkach najdzielniejszymi siłami.

2. Równocześnie z bawarskim Związkiem krajowym powstała w r. 1893 „*Bawarska centralna Kasa pożyczkowa w Monachium*“, której zadaniem jest pośredniczenie między Spółkami w wymianie pieniędzy i udzielanie im kredytu. Centralna kasa jest stowarzyszeniem z ograniczoną poręką. Członkami są pojedyncze osoby należące do składu organów zawiadowczych i przede wszystkim Spółki oszczędności i pożyczek oraz mleczarskie. Jeden udział wynosi 100 M.; poręka 10-okrotna. Dnia 1 lipca należało do centralnej kasy 1645 Spółek z 2.945 udziałami, co odpowiada ogólnej wartości poręki w kwocie 294.500 M. Centralna kasa mimo swej statutowo odrębnej organizacji jest w rzeczywistości tylko oddziałem bawarskiego Związku a ściśła łączność objawia się także w tem, że centralna kasa ma lokal wspólny z lokalem krajowego Związku, którego przełożony jest także prezesem Rady nadzorczej w centralnej kasie.

Rząd królewski poparł bardzo wydatnie rozwój tej centralnej kasy, udzielając 200 000 M. bezprocentowej pożyczki, 100.000 M. jako podkład w papierach wartościowych i 3.900.000 M. jako pożyczkę na 3%. Także w krytyczniejszych chwilach przychodzi rząd centralnej kasie z pomocą n. p. w r. 1899, gdy centralna kasa poniosła znaczną stratę (70.051 M.) na kursie papierów lokacyjnych, wynosił bezwrotny zasiłek rządowy 6.500 M. a pomimo tego pozostała niepokryta strata w kwocie 28.614 M. Również królewski Bank przyznał centralnej kasie znaczne korzyści w rachunku bieżącym a mianowicie oprocentowanie kredytu aż do wysokości 1.000.000 M. podług stopy procentowej o 1% niższej, aniżeli normalna stopa procentowa obowiązująca w Banku; to ustępstwo obowiązywało wszakże tylko do 31. grudnia 1901 r.

Ogólny obrót kasowy wynosił w centralnej kasie za 1900 rok M. 85.912.392; w tymże roku członkowie złożyli na rachunek bieżący 21.853.936 M. a pobrali na rachunek bieżący 22.374.481 M.

Dla okręgu „Palatynat reński“ otworzyła centralna kasa po przyłączeniu się tamtejszych Spółek do bawarskiego Związku, osobną kasę filialną w Landau.

Natomiast dla okręgu związkowego środkowej Frankonii istnieje osobna Okręgowa kasa pożyczkowa w Dittesheim, której obroty w r. 1900 wynosiły 21.907.623 M.

Usilnem staraniem tych instytucyj było zawsze dostarczanie Spółkom kredytu i oprocentowanie lokacyj pod najkorzystniejszymi warunkami a przytem ochrona o ile możności od wpływu zmiennej w wielkim targu pieniężnym stopy procentowej, ze względu na to, że pojedyncze Spółki nie są w możności do tych zmian szybko i łatwo się zastosować. Dlatego nawet w okresie nadzwyczajnego podrożenia pieniędzy w r. 1899 i 1900, bawarska centralna kasa utrzymała stopę procentową od kredytów na 4% a od lokacyj na 3½% wtenczas, gdy przeciętny dyskont wekslowy w niemieckim banku państwowym (Reichsbank) wynosił w 1899 roku 5,036% a stopa procentowa od kredytu w rachunku bieżącym 6—7%.

Poza obrębem monachijskiego krajowego Związku czynne są w Bawaryi nadto 2 centralne filie akcyjnej „Rolniczej centralnej kasy pożyczkowej dla Niemiec w Neuwied“ a mianowicie filia w Norymberdze i filia w Ludwigshafen a. Rh. (dla Palatynatu reńskiego). Pierwsza z nich obejmowała z końcem 1898 roku 314 Spółek Raiffeisenowskich z 533 akcyami w kwocie 222 850 M. a miała obrotu 9.796.879, druga filia miała w tymże roku obrotu 8.850.000 M.

O centralnych instytucjach dla organizacji handlu rolniczego w Bawaryi była już mowa w ustępie o Spółkach magazynowych zbożowych i chmielarskich. Tutaj nadmienić jeszcze wypada, że dosyć znaczne usługi oddaje rolnikom bawarskim zorganizowana przez bawarską Radę rolniczą komisowa sprzedaż bawarskiego bydła rzeźnego. Czynności z tem połączone powierzone zostały do załatwienia bawarskiej centralnej kasie pożyczkowej, która w czasie od 1. maja 1897 do 30. kwietnia 1901 (więc w pierwszym 4-oleciu) sprzedała ogółem 4749 sztuk dużego a 1437 sztuk małego bydła w ogólnej wartości 1.624 802 M. Z tego pośrednictwa w interesie rolników wykonywanego korzystają też rolnicy bawarscy w coraz większej mierze.

B) W H e s s y i.

Centralne instytucje dla Spółek rolniczych wielkiego Księstwa hesskiego, mające siedzibę w Darmstadzie, uchodzą tak co do swych urządzeń jak i działalności

za wzorowe. Dlatego zwiedziłem je dosyć szczegółowo, informowany uprzejmie przez kierowników każdego działu.

Dla hesskich Spółek rolniczych istnieją mianowicie trzy centralne instytucje:

1. Związek hesskich Spółek rolniczych;
2. Bank rolniczy dla Spółek i
3. Centralne stowarzyszenie dla hesskich rolniczych Spółek konsumcyjnych.

Wszystkie są połączone wspólnymi celami i wzajemnie się wspierają ale organicznie i administracyjnie są zupełnie odrębne i pozostają w luźniejszym z sobą stosunku, aniżeli podobne organizacje centralne w Bawarii albo w Austrii dolnej. Objawia się to także w tem, że kierownictwo każdej z tych instytucyj spoczywa w innych rękach i lokale dla biur są odrębne.

1. *Związek hesskich Spółek rolniczych w Darmstademie*. Związek ten jest jedną z najstarszych centralnych instytucyj dla niemieckich Spółek rolniczych; założony bowiem został w roku 1873. Obecnie pozostaje pod energicznym kierownictwem tajnego radcy rządowego, p. Haasa, który jest także generalnym patronem powszechnego Związku niemieckich Spółek rolniczych, mającego jak wiadomo, także od niedawna w Darmstademie swoją siedzibę. Z końcem r. 1890 należało do Związku hesskiego ogółem 529 Spółek, w czem 359 kredytowych, 123 konsumcyjnych, 28 mleczarskich i 19 innych różnego rodzaju. Oprócz tego istniało jeszcze z końcem 1900 roku w Hessyi 83 Spółek rolniczych niezwiązkowych lecz luźnych lub należących do innych organizacyi. Jak zaś gęsta jest sieć Spółek rolniczych w Hessyi, wynika stąd, że jedna Spółka rolnicza wypadła w przecięciu na 1.608 mieszkańców a 673 ha. uprawnej przestrzeni kraju.

Głównem zadaniem tego Związku jest oczywiście wykonywanie rewizyj a obok tego udzielanie Spółkom należącym do Związku pomocy radą i czynem w tych kierunkach, które nie należą do zakresu działania odrębnych centralnych instytucyj. Czynności te Związku wykonywane są z nadzwyczajną precyzją i dlatego często są studyowane przez delegatów innych krajów niemieckich albo zagranicznych; w czasie pobytu w Darmstademie zastałem tam na praktycznych studyach delegata węgierskiego Związku Spółek rolniczych.

Czynności rewizyjne są w tym Związku zcentralizowane i wykonywane przez stałych rewizorów mających siedzibę w Darmstademie przy Związku. Dzieje się to nie tylko ze względu na niezbyt wielką rozległość kraju i położenie jego stolicy ale także z rozmysłu w interesie samego przeprowadzania czynności rewizyjnych. Nie ma tu zatem podziału Spółek na rejony lub grupy rewizyjne, owszem postawioną i przestrzeganą jest zasada, aby każdą rewizję tej samej Spółki przeprowadzał o ile możliwości inny rewizor. Nie przypisuje się wielkiego znaczenia znajomości miejscowych stosunków, jakiej można nabyć przez częstsze odbywanie rewizyi w tem samem miejscu; natomiast uważanem jest to za niekorzystne, że w razie wysyłania stale tego samego rewizora do tej samej Spółki wytwarzają się znajomości i zażyłość między rewizorem a zarządcami Spółki, co na traktowanie czynności rewizyjnych wpływa ujemnie i prowadzi do powierzchownego oceniania działalności Spółek zawsze z tego samego punktu widzenia. Przez wysyłanie zaś o ile możliwości innego za każdym razem rewizora poznaje Związek działalność i właściwe stosunki Spółki coraz dokładniej, gdyż każdy rewizor ma swój punkt widzenia a czynności i spostrzeżenia wszystkich wzajemnie się coraz dokładniej uzupełniają i kontrolują.

Co miesiąc zestawia naczelny rewizor wykaz Spółek, które mają być w następnym miesiącu poddane rewizyi oraz propozycje, kto ma w każdej Spółce przeprowadzić rewizję. Po zatwierdzeniu tego zestawienia przez naczelnika Związku otrzymuje każdy rewizor polecenie wykonania rewizyi Spółek na odwrotnej stronie polecenia wykazanych. O swoim przybyciu zawiadamia z reguły odnośną Spółkę zawczasu przy pomocy gotowych do tego formularzy, gdyż chodzi o to, ażeby zapewnić sobie współudział przedstawicieli Zarządu i Rady nadzorczej w czasie czynności rewizyjnych. Zdarzają się jednak także niezapowiedziane i niespodziewane przeprowadzane rewizye. Kontroluje się tedy przy rewizyi właściwą administrację, czy zatem kasa jest w porządku, czy zgadza się z asygnatami i kwitami, czy posiedzenia odbywają się należyście, czy zawiadomienia sądów są prawidłowo dokonywane, czy na wszystkie długi znajdują się dokumenta, więc skrypta dłużne, czy spłata pożyczek odbywa się regularnie, czy Rada nadzorcza przy kontroli bilansu nie ogranicza się

na skontrum cyfr ale czy bada bezpieczeństwo i spłatę pożyczek, czy w ogóle administracya odpowiada przeznaczeniu Spółki. Przeprowadzeniem zaś buchalteryjnej kontroli nie zajmuje się rewizor; rewizya księzek odbywa się w Darmstadzie (o ozem niżej). Chodzi bowiem o to, żeby rewizor miał swobodny czas do staranniejszego wglądu w czynności administracyjne Spółki, czego by nie mógł dokonać, gdyby musiał wglądać także w rachunkowość Spółki, sprawdzać jej wyniki, prostować błędy i uzupełniać zaniedbania. Zresztą w takim razie czynności rewizyjne w przeważnej części Spółek przedłużałyby się zbyt znacznie i stawały dla organów Spółki zbyt uciążliwymi. Spółki bowiem hesskie są przeważnie dosyć znacznymi lokalnymi instytucjami; wprawdzie na 1 Spółkę hesską wypada w przecięciu tylke 103 członków ale przeciętny kapitał obrotowy jednej Spółki wynosi około 150.000 M. a przeciętny obrót kasowy około 280.000 M.

Przeprowadzone rewizye wyszczególnia się przedewszystkiem w chronologicznym porządku w przeznaczonym do tego wykazie, obok którego prowadzi się także ewidencyjny skorowidz przeprowadzonych w każdej Spółce rewizyj. Z odbytej rewizyi przedkłada się sprawozdanie rewizyjne, które jest zwyczajnym protokołem w formie pytań i odpowiedzi, mieszczącym na końcu ogólniejsze spostrzeżenia i uwagi. Te sprawozdania najprzód przegląda naczelnik Związku a po jego aprobachie przesyła się Spółce odpis protokołu z odpowiednim pismem. W razie potrzeby wzywa się Spółkę, aby w ciągu trzech miesięcy doniosła o zarządzeniach dla usunięcia wykłniętych niedostatków; po trzech miesiącach urguje się odpowiedź, jeżeli nie nadeszła. Tego się dawniej nie pilnowało ale w ostatnich czasach przestrzega się tego ściśle.

Rewizya księzek w wszystkich Spółek przeprowadzana jest przez osobne „Biuro rachunkowe” zorganizowane przy Związku w Darmstadzie. Biuro to ma swojego naczelnika i oprócz niego zatrudniało w czasie mojej w niem bytności 15 funkcyonaryuszów. Cały tok czynności tego biura jest najdokładniej uregulowany tak, aby praca odbywała się szybko a dokładnie. Z końcem każdego roku zestawia naczelnik biura wykaz, w jakim porządku mają Spółki w następnym roku nadsyłać książki do rewizyi. W którym dniu mają być książki nadesłane, zawiadamia się Spółkę zawczasu. Dla ewidencji prowadzi się tak zwaną „Terminatke zażądanych księzek dla rewizyi rachunkowej” jakoteż protokół, kiedy wysłano zawiadomienie, jaki wyznaczono termin dla nadesłania księzek, kiedy książki wpłynęły i kiedy je odesłano. Nadesłane książki spisuje się na osobnej kartce i razem z nią wkłada do przeznaczonej dla nich przegródki a osobno notuje się w „Dzienniku rachunkowych rewizyj”. Do przeprowadzenia rewizyj nadesłanych księzek wyznacza naczelnik biura urzędnika, przydzielając mu pomocnika jednego lub więcej w miarę potrzeby, i oznaczając dokładnie rodzaj pracy, jaka ma być wykonana. Przedewszystkiem sprawdza się na podstawie asygnat wszystkie pozycye Dziennika kasowego, z niemi porównywa się książki główne, przelicza się wszystkie odsetki i prowizye i na tej podstawie zestawia się wyniki rewizyjne a w razie potrzeby — osobiwie dla młodszych Spółek — także roczne zamknięcie i bilans. Poprawki i wykłnięcia oparte na przeprowadzonej rewizyi komunikuje biuro rachunkowe Zarządowi Spółki, która ma dać ze swej strony wyjaśnienie, poczem ostatecznie rozstrzyga biuro, w jaki sposób Spółka ma postąpić wobec wyników rewizyi książkowej. Na podstawie przeprowadzonej rewizyi księzek zestawia też biuro statystykę Spółek. W przecięciu potrzebuje biuro około 10 dni czasu na przeprowadzenie jednej zupełnej rewizyi książkowej. Cały jej tok, czas użyty do wykonania, i obliczenie kosztu, który Spółka jest obowiązana zwrócić, uwidocznione są w odpowiednim porubrykowanym „dzienniku rewizyj rachunkowych”. Układ zaś wszystkich formularzy, jak w ogóle wielka precyzya w czynnościach biura rachunkowego świadczą o znacznem doświadczeniu i dobrem obmyśleniu wszystkich szczegółów.

Ponieważ w skład Związku hesskiego wchodzi kilkadziesiąt Spółek mleczarskich, przeto Związek zorganizował dla nich jako swój oddział, osobną „Mleczarską stacyę doświadczałą”. Jej głównem zadaniem jest przeprowadzanie badań mleka pod względem zawartości tłuszczu ale oprócz tego badania chemiczne i mikroskopijno-bakteryologiczne mleka i jego przetworów, wytwarzanie czystych kultur do zakwaszania śmietany i udzielanie rad we wszystkich kwestiach wchodzących w zakres gospodarstwa nabiałowego. Przedewszystkiem wzorowo zorganizowanem zostało oznaczanie metodą Gerberowską zawartości tłuszczu w mleku dostarczane przez członków do pojedynczych Spółek. Czynności tej żadna Spółka hesska nie potrzebuje u siebie przeprowadzać, gdyż czyni to dokładnie stacya a na podstawie wy-

ników prób wypłaca Spółka dostawcom należytość za mleko. Każda Spółka otrzymuje mianowicie ze stacyi za zwrotem rzeczywistego kosztu 2 garnitury flaszek (eprowetek) próbnych wraz z skrzynką odpowiednio do transportowania urządzoną; ilość flaszek stosuje się do ilości dostawców mleka. Flaszeki są ponumerowane a każdy numer odpowiada właściwemu dostawcy mleka podług książek Spółki. Dla należytego oznaczenia zawartości mleka, dostarczonego przez każdego członka Spółki w ciągu jednego miesiąca powinno się wykonywać 4 próby (co tydzień jedną). Ażeby jednak Spółce zaoszczędzić kosztów i zachodu, doradza się im przesyłanie do stacyi próbek tylko co 14 dni ale w ten sposób, że do tej samej flaszeki wlewa się mleko tego samego dostawcy z 2-ch prób i przez zmieszanie tworzy się jedną próbę. To jest możliwe tylko w ten sposób, że stacya, zwracając Spółce po dokonaniem ocenieniu mleka, flaszeki gruntownie oczyszczone, zaopatruje każdą flaszkę w potrzebną ilość środka konserwującego mleko, to jest zapobiegającego przez dłuższy czas kwasnieniu i psuciu się mleka. Przesyłka skrzynek z próbkami odbywa się na koszt Spółki. Wraz z skrzynką otrzymuje Spółka także wykaz zawierający wyniki dokonanych prób. Aby zaś uniknąć nagromadzenia się naraz zbyt znacznej ilości próbek, ustanawia stacya z góry kolejkę, w jakiej mają być próbki przez Spółkę nadsyłane. Jeżeli badanie próbek wydało uderzające wyniki, to stacya zwraca na to uwagę Spółki i udziela odpowiednich wskazówek co do przeprowadzenia dalszych badań. Do każdej przesyłki powinna mleczarnia dołączyć także próbkę przeciętną mleka chudego i śmietany dla utrzymywania dokładniejszej kontroli ruchu mleczarnianego. Przeciętnie wykonywa się dziennie 15 prób, rocznie blisko 5.000 prób. Za każdą wykonaną próbę metodą Gerbera płaci Spółka 15 fen.

Prócz tego rodzaju zwyczajnych prób przeprowadzane bywają inne na żądanie odbiorców a nadto stacya Związku pracuje także w kierunku naukowym, podobno z dosyć znacznym skutkiem.

2. *Rolniczy Bank związkowy w Darmstadzie.* Ten bank jest centralną instytucją pieniężną dla hesskich Spółek rolniczych. Założony w r. 1883 ma organizację odmienną od centralnych instytucyj kredytowych dla Spółek rolniczych w Bawaryi i w dolnej Austrii a przytem znacznie szerszy zakres działania.

Darmstadzki Bank rolniczy jest bowiem spółką akcyjną, której pierwotny kapitał akcyjny w kwocie 500.000 M., został z dniem 1. lipca 1900 podniesiony na 1 milion marek, z czego jednak 929.400 M. znajduje się w rękach Spółek, a tylko 70.600 M. w rękach 128 prywatnych osób, między nimi 14 członków Zarządu i Rady nadzorczej. Czynności zaś Banku obejmują: prowadzenie rachunków bieżących depozytowych, udzielanie kredytu w rachunku bieżącym Spółkom należącym do Związku, prowadzenie rachunku czekowego, przyjmowanie wkładek oszczędności i depozytów, udzielanie pożyczek na zastaw papierów, kupno i sprzedaż weksli krajowych i zagranicznych, zakupno i sprzedaż papierów wartościowych, inkasowanie weksli, wylosowanych papierów wartościowych i inne czynności bankowe.

Dzięki nadzwyczaj zręcznemu kierownictwu (przez pierwszego dyrektora p. Karola Ihriga), zdołał Bank darmstadzki rzeczywście ześrodkować u siebie wszystkie interesa pieniężne Spółek rolniczych i ich Związków w Hessyi. Z kredytu Banku korzystają Spółki rolnicze głównie w formie kredytu w rachunku bieżącym. Udzielanie tego kredytu jest atrybucją Rady nadzorczej. W roku 1900 miało 385 Spółek otwarty kredyt na ogólną sumę 7,508.000 M., atoli nie wyczerpywały ani połowy otwartego kredytu; najwyższy stan długów Spółek osiągnął kwoty 3,219.000 M., czyli niespełna 43% dozwolonego kredytu w rachunku bieżącym. Kredyt ten otwierany jest z reguły bez osobnego zabezpieczenia i dokumentów; jeżeli jednak przekroczy pewną granicę, żąda się od Spółek (zwłaszcza konsumcyjnych) wystawienia Sola-weksli. Bank skupuje nadto weksle w siedzibach Spółek i oddaje im do inkassa, a przez to przyczynia się do skoncentrowania miejscowego ruchu pieniężnego w swoich Spółkach. Centralne stowarzyszenie konsumcyjne odstępuje zawsze wszystkie swoje pretensye Bankowi rolniczemu, który pojedyncze Spółki obciąża. Wszystkie inne interesy centralnego stowarzyszenia konsumcyjnego, jak również Związku hesskich Spółek rolniczych, załatwia wyłącznie Darmstadzki Bank rolniczy. Potrafił on skoncentrować u siebie wszystkie zapasy pieniężne hesskich Spółek rolniczych. — Dopóki obowiązywała w Banku stopa 3-procentowa dla lokacyj Spółek na rachunek bieżący, wołały Spółki lokować swoje zapasy w papierach, zwłaszcza zagranicznych i przemysłowych, co je często narażało na straty. Dlatego podniósł Bank stopę procentową od lokacyj na rachunek bieżący najprzód na 3½%, a z dniem 1. stycznia

1900 nawet na $4\frac{1}{4}\%$ i ta stopa obowiązywała przez cały rok 1900, a dopiero od 1. stycznia 1901 zniżoną została na $3\frac{3}{4}\%$; od kredytów zaś w rachunku bieżącym płacili Spółki zawsze więcej o $\frac{3}{4}\%$. Nadto pobierał Bank prowizję administracyjną od rachunku bieżącego, zrazu $\frac{1}{5}\%$, potem $\frac{1}{8}\%$, a obecnie tylko $\frac{1}{10}\%$ od obrotu. Te warunki były dla Spółek hesskich dostatecznie korzystne, aby je odwieść od lokowania funduszków w papierach wartościowych, a zachęcić do składania w Banku darmstadzkim na rachunek bieżący. To też w r. 1900 wpłaty Spółek na rachunek bieżący wynosiły przeszło 14 milionów marek, a w dniu 31. grudnia 1900 miało 170 Spółek na rachunku bieżącym z Bankiem 1,924.000 na swoją korzyść. Rachunek bieżący ze Spółkami stanowi największą część obrotów pieniężnych Banku Darmstadzkiego, które w r. 1900 wzrosły do kwoty 98,590.000 M.

3. *Centralne stowarzyszenie dla hesskich rolniczych Spółek konsumcyjnych.* Akcja handlowa wspólnego zakupna i sprzedaży artykułów gospodarskich przez Spółki rolnicze należy do zakresu działania osobnego „Centralnego stowarzyszenia dla hesskich rolniczych Spółek konsumcyjnych“, zawazanego w r. 1890. Po największej części bowiem wspólnem sprowadzaniem artykułów gospodarskich trudnią się w Hessyi osobne Spółki konsumcyjne rolnicze a tylko wyjątkowo Spółki oszczędności i pożyczek. Centralne stowarzyszenie ogranicza swoją działalność tylko na swoich członków, przyczem Walne zgromadzenie oznacza, które artykuły rolnicze są członkowie zobowiązani nabywać wyłącznie za pośrednictwem centralnego stowarzyszenia. Do artykułów tych należą obecnie: nawozy sztuczne, wszelkiego rodzaju pasze skondensowane z wyjątkiem otręb, nasiona gospodarskie i węgle. Zamówienia na potrzebne artykuły obowiązani są członkowie zestawiać na przepisanych formularzach (dla każdego artykułu osobny formularz innego koloru) i nadesłać w terminie z góry ustanowionym dla każdego artykułu. Zamawiający oznacza także termin, kiedy ma być wykonaną dostawa. Zamawiając, nie znają zatem członkowie jeszcze ceny potrzebnych artykułów, lecz polegają na umiejętności korzystnego zakupna przez centralne stowarzyszenie.

Potrzebne artykuły zakupuje centralne stowarzyszenie na własną rękę, opierając się po części na nabytem doświadczeniu co do ilości zapotrzebowanych artykułów. Zwyczajnie zakupuje się towaru więcej niż zamówiono, ponieważ później także napływają dalsze zamówienia, które w miarę zapasu są także uwzględniane. Składów żadnych stowarzyszenie centralne nie utrzymuje; przesyłka towarów odbywa się w ładunkach wagonowych wprost z fabryk lub magazynów domu handlowego, gdzie został towar zakupiony. Przy odbiorze towaru obowiązany jest członek wziąć w przepisany sposób próbkę i posłać do zbadania stacyi rolniczej, a podług jej wyników następuje ostateczne wyrównanie należytości. Zamówionych towarów dostarcza centralne stowarzyszenie członkom po umiarkowanej cenie targowej, — a zamawiający jest obowiązany odebrać zamówiony artykuł. Po zamknięciu zaś rachunków rocznych rozdziela się zysk czysty w formie dywidendy w stosunku do wartości zakupionych przez członków artykułów. Centralne stowarzyszenie sprzedaje zawsze za gotówkę z 4-tygodniowem respiro. Zapłata następuje w ten sposób, że centralne stowarzyszenie ceduje swoją pretensję rolniczemu Bankowi dla Spółek, który obciąża rachunki członków. O ile potrzeba kredytu na zakupione artykuły, otrzymuje go od Banku rolniczego, podług przepisów obowiązujących tam w tego rodzaju wypadkach.

Z końcem 1900 r. liczyło centralne stowarzyszenie ogółem 108 członków — pomiędzy nimi zaś 92 Spółki rolnicze konsumcyjne, 10 Spółek oszczędności i pożyczek, 1 Spółkę mleczarską i 5 osób, które wchodziły w skład organów zawiadowczych. Udział jednego członka wynosi 100 M.; wszyscy zaś członkowie mieli razem 163 deklarowanych udziałów, na które wpłacili po koniec 1900 r. 15,339 M. Przy 5-krotnej poręce wynosiła tedy kwota ogólna poręki za stowarzyszenie 81.500 M.

W ciągu r. 1900 sprowadziło centralne stowarzyszenie:

1. nawozów sztucznych	108.005	ctn.	za	397.503	M.
2. skondensowanych pasz	96.143	"	"	518.229	"
3. nasion	1.262	"	"	27.045	"
4. węgla	117.000	"	"	108.195	"
5. różnych towarów	108.195	"	"	29.899	"
ogółem	430.605	ctn.	za	1,080.871	M.

Pomiędzy nawozami sztucznymi, pierwsze miejsce zajmują superfosfaty (44.230 etn.), żuźle (26.336), kainit (13.566) i saletra chilijska (10.793). Pomiędzy paszami skondensowanymi otręby (39.706 etn.), makuchy palmowe (25.465), treber suszony (23.082 etn.). Dywidenda od ilości sprowadzonych artykułów wynosiła przy kainicie 10 M. od wagonu (ogółem 6.179 M.) a $3\frac{1}{2}\%$ od wartości innych artykułów (prócz cukru) (w ogólnej kwocie 35.353 M.).

Zbytem (sprzedażą) artykułów rolniczych centralne stowarzyszenie wcale się dotychczas nie zajmowało, gdyż w Hessyi jest zbyt produktów rolniczych bardzo łatwy a rolnicy nie uczuwają potrzeby zorganizowania wspólnej sprzedaży.

Kontrolę nad centralnem stowarzyszeniem wykonywa Związek Spółek rolniczych; zresztą jest jednak stowarzyszenie centralne zupełnie samodzielne w swych czynnościach.

C) W Austrii dolnej.

Cały niemal rozwój Spółek rolniczych w Austrii dolnej dokonał się, jak wiadomo, pod opieką i poniekąd wpływem tamtejszego Wydziału krajowego. Akcya ta postępowała tak szybko, że od r. 1888 — kiedy się rozpoczęła — po koniec czerwca 1901, powstało nie mniej jak 485 Spółek. Liczba członków wzrosła po koniec 1899 roku w 450 Spółkach na 40.700, t. j. w przecięciu w jednej Spółce na 90. Obroty kasowe wynosiły w 1899 roku 43,860.132 K, stan udziałów 622.200 K, stan wkładek oszczędności 23,642.790 K, stan funduszy rezerwowych 445.984 K. Stopa procentowa od wkładek w przecięciu 4% , od udzielanych pożyczek 5% .

Od 1898 powstają pod opieką Wydziału krajowego Spółki rolnicze odrębne od Spółek oszczędności i pożyczek i z rozmaitem przeznaczeniem. Wydział krajowy ułożył i wydał w r. 1898 dla tych Spółek rolniczych wspólny statut normalny, pozostawiając szczegółowe postanowienia zastosowane do właściwego każdej Spółce celu i zakresu działania osobnej dla każdego typu Spółki rolniczej instrukcyi administracyjnej. Według zapatrywań dolno-austriackiego Wydziału krajowego nie jest wskazaniem tworzenie w tej samej miejscowości całkiem odrębnych Spółek dla spełniania różnych zadań rolniczych, ponieważ w takim razie samo załatwianie różnych formalnych czynności administracyjnych w odrębnych Spółkach wymagałoby więcej sił odpowiednio uzdolnionych, aniżeli można ich znaleźć zazwyczaj na miejscu. Spółka oparta na ogólnym statucie normalnym dla Spółek rolniczych może na razie ograniczyć swoją działalność na czynności najwięcej odpowiadające miejscowym potrzebom a stopniowo może także inne gałęzie rolniczej pracy wciągać w zakres swej działalności. Na podstawie normalnego statutu i pod opieką dolno-austriackiego Wydziału krajowego powstało zatem po koniec kwietnia 1901 r. ogółem 59 Spółek rolniczych, w czem 20 Spółek magazynowych, 3 Spółki producentów wina, 29 Spółek mleczarskich, 2 Spółki młynarskie, 1 Spółka owocarska i 4 Spółki konsumcyjne (dla wspólnego zakupu artykułów gospodarskich).

Dla popierania działalności Spółek rolniczych powołano do życia aż 5 centralnych organizacyj, z siedzibami w Wiedniu:

1. Krajowe Biuro dla Spółek rolniczych;
2. Dolno-austriacka centralna kasa dla Spółek rolniczych;
3. Dolno-austriacka mleczarnia;
4. Dolno-austriacki dom handlowy producentów wina — i
5. Związek Spółek wiejskich w dolnej Austrii.

O urządzeniach i działalności tych instytucyj centralnych dla Spółek rolniczych udzielił mi uprzejmie objaśnień kierownik krajowego Biura dla Spółek rolniczych, radca Wydziału krajowego, p. Faschingbauer.

1. Najwięcej zainteresowały mię czynności Krajowego Biura dla Spółek rolniczych. Personal tego Biura składa się z naczelnika, 7 inspektorów i 2-ech urzędników pomocniczych. Wszystkie posady są systemizowane. Na stanowiska inspektorów Spółek powołuje się najczęściej uzdolnione do spełniania tych czynności siły z pomiędzy ogólnego personalu urzędników Wydziału krajowego;

służba jednak na stanowisku inspektora w krajowym Biurze dla Spółek rolniczych uważana bywa jako ciężka i wysiłająca, tak że rzadko dłużej niż 5 lat pozostaje inspektor na swoim stanowisku. Oprócz tego ustanowioną została w r. 1900 posada wędrownego nauczyciela dla popierania rozwoju Spółek rolniczych. W miarę potrzeby zatrudnia się wreszcie dodatkowo dyurnistów a wydatek na ten cel wynosił w 1901 roku 2.628 K. Główne czynności Biura polegają oczywiście na przeprowadzaniu lustracji Spółek. Spółki są w tym celu połączone w grupy i rejony a każda grupa jest przydzielona innemu inspektorowi. Każdy z nich jest obowiązany załatwiać sprawy odnoszące się do Spółek oddanych pod jego bezpośrednią pieczę. Jeden inspektor jest w stanie przeprowadzić rocznie około 80 lustracji Spółek oszczędności i pożyczek; lustracja 20 Spółek magazynowych absorbuje zupełnie jednego inspektora.

Najważniejszym zadaniem inspektora przy wykonywaniu lustracji jest sprawdzić lub zestawzić bilans za ostatni rok a obok tego wglądać w czynności administracyjne i działalność Spółki. W miejsce swobodnych sprawozdań lustracyjnych wprowadzono dopiero niedawno szczegółowe protokoły w formie odpowiedzi na pytania zawarte w formularzu protokołu. Odpowiedzi te bywają zazwyczaj krótkie a często nader lakoniczne albo ogólnikowe; p. Faschingbauer przyznaje w pewnej mierze wyższość dawnemu sposobowi sprawozdań lustracyjnych, gdyż one dawały lepszy i dosadniejszy obraz właściwości i niedostatków Spółki. Spółka otrzymuje po lustracji odpis protokołu lustracyjnego wraz z krótkimi zazwyczaj uwagami, odnoszącymi się do wyników lustracji. Lustracje Spółek oszczędności i pożyczek odbywają się nieco częściej, aniżeli raz na 2 lata; nie udało się jednak jeszcze doprowadzić do tego, aby każda Spółka co roku była lustrowaną, co wszakże jest uważane za rzecz konieczną.

Krajowe Biuro jest zarazem organem doradczym i informacyjnym dla Spółek. To zadanie ułatwia sobie między innymi środkami także przez wydawanie czasopisma: „Landwirtschaftliches Genossenschaftsblatt für Niederoesterreich“, które wychodzi raz na miesiąc pod redakcją p. Faschingbauera.

Dostarczanie książek i formularzy dla Spółek nie odbywa się przez Biuro ale przez upoważnioną do tego drukarnię nakładową „Brüder Zeininger“ w Wiedniu i na jej własny rachunek.

2. „Dolno austryacka centralna kasa dla Spółek“ jest stowarzyszeniem z ograniczoną poręką zawiązanem w r. 1898. Członkami jego są Spółki oraz pojedyncze osoby przyjęte do stowarzyszenia z powodu wybrania na członków Zarządu lub Rady nadzorczej. Udział wynosi 10 Koron; każda Spółka jest obowiązana za każdych 25 członków swoich wpłacić jeden udział. Poręka członków jest 20° krotna. Centralna kasa przyjmuje i oprocentowuje nadwyżki pieniężne, lokowane przez Spółki na ich rachunek bieżący i udziela Spółkom w razie potrzeby kredytu bądź to z nagromadzonych depozytów innych Spółek, bądź z pożyczek, zaciąganych u osób nie będących członkami Spółki. Prowadzenie kasy i rachunkowości centralnej kasy powierzonym zostało dolno-austriackiemu zakładowi hipotecznemu za rocznem wynagrodzeniem 2.400 K.

Centralna kasa udziela kredytu podług zasad szczegółowo określonych dla różnych grup stowarzyszeń rolniczych. Mianowicie zaś „Dolno-austriacka mleczarnia“, „Związek wiejskich Spółek w Dolnej Autryi“, „Dolno-austriacki dom handlowy producentów wina“ i „Towarzystwo produkcyjne tkaczy w Waldviertel“ mogą otrzymywać trojakiego rodzaju kredyt:

a) Kredyt inwestycyjny, którego spłata jest zastosowaną do rentowności przedsiębiorstwa a wysokość może sięgać aż do połowy wartości realności i inwentarza każdego z tych stowarzyszeń;

b) Kredyt w rachunku bieżącym aż do $\frac{2}{3}$ części nieobciążanej poręki i do $\frac{3}{4}$ części zabezpieczonych pretensyj stowarzyszenia a do pełnej wysokości pretensyj, jeżeli dłużnikiem stowarzyszenia jest państwo albo kraj;

c) Kredyt towarowy na zaliczki aż do 75% wartości.

Stowarzyszeniom korzystającym z tych kredytów nie wolno zaciągać bez zezwolenia Zarządu centralnej kasy żadnych innych pożyczek. Wartość zaliczkowanych towarów oznaczają rzeczoznawcy na podstawie przedkładanych przez stowarzyszenie wyciągów książkowych.

Inne stowarzyszenia, należące do centralnej kasy, mogą otrzymać:

a) Kredyt inwestycyjny aż do połowy wartości realności swoich i do $\frac{1}{3}$ części wartości swojego inwentarza;

b) Stowarzyszenia z ograniczoną poręką otrzymują kredyt w rachunku bieżącym aż do $\frac{2}{3}$ części nieobciążonej poręki;

c) Stowarzyszenia z nieograniczoną poręką, więc przedewszystkiem Spółki oszczędności i pożyczek są corocznie klasyfikowane co do swej zdolności kredytowej, którą się oblicza w stosunku do ilości członków Spółki po 100, 150, 200 i 300 a wyjątkowo 400 K. na każdego członka;

d) Kredyt przekraczający granicę ad c) ustanowioną może być udzielany tym Spółkom oszczędności i pożyczek, które udzielają publicznym korporacyom, stowarzyszeniom melioracyjnym i t. p. hipotecznie zabezpieczonych pożyczek.

Udzielanie kredytu podług powyższych zasad należy do zarządu centralnej kasy a w pewnych wypadkach są upoważnieni do udzielania kredytu: przełożony zarządu w porozumieniu z kierownikami centralnej kasy. Od Spółek chcących korzystać z przyznanego kredytu nie wymaga się żadnych dokumentów prócz odpowiednio wystylizowanego podania, do którego muszą być dołączone podpisy osób uprawnionych do podpisywania firmy Spółki, legalizowane przez Zwierzchność gminną.

Centralna kasa weszła w życie z dniem 1. stycznia 1899 i otrzymała od Wydziału krajowego na zasilanie swojego kapitału obrotowego 47.874 K. z funduszu „Collaredo-Mansfeld” na 2%; z osobnego krajowego funduszu rezerwowego dla centralnej kasy 194.021 K. na 2%; specjalny fundusz na kredyty z powodu szkód gradowych (85.159 K.) i z powodu szkód wskutek wylewów (89.676 K.). Nadto przejęła centralna kasa aktywa i passywa t. zw. depozytowego rachunku prowadzonego przedtem w Wydziale krajowym wynoszące po 5.651.339 K.

Rozwój tak urządzonych centralnej kasy był bardzo szybki. Z końcem 1900 r., liczyła centralna kasa 552 członków, w czym 472 Spółki oszczędności i pożyczek, 51 Spółek rolniczych, 4 centralne stowarzyszenia i 25 osób fizycznych. Udziałów wpłaconych miała 2.976 na kwotę 29.760 K. a wartość poręki wynosiła 595.200 K. Obrót kasowy wykazano w kwocie 26.332.244 K., stan wkładek umieszczonych przez Spółki należące do centralnej kasy, wynosił z dniem 31. grudnia K. 9.434.325. Lokacje wkładek pochodzą głównie od Spółek oszczędności i pożyczek, które po największej części posiadają nadmiar funduszy obrotowych i są w większej mierze kasami oszczędności, aniżeli kasami pożyczkowymi. Z dostarczanych zaś funduszy (wkładek) przez Spółki oszczędności i pożyczek korzystają inne Spółki rolnicze przedewszystkiem zaś Spółki rolnicze magazynowe, które do obrotu potrzebują znacznych funduszy. Spółki opłacają centralnej kasie od kredytowanych im kwot po części 4% a przeważnie $4\frac{1}{4}$ %. Mimo to pozostaje centralnej kasie więcej niż połowa całej sumy lokowanych przez jedne a nieużytkowanych przez inne Spółki wkładek, tak że z górą 5.000.000 K. musiała centralna kasa fruktyfikować przez ulokowanie w krajowym zakładzie kredytowym na 4%. Przyznane przez krajowy Zakład hipoteczny oprocentowanie lokacyj centralnej kasy na 4%, jest wyjątkowo wysokie i niepraktykowane w stosunku z innymi klientami tego Zakładu. Nie dosyć na tem. Dolnoaustriackie Spółki oszczędności i pożyczek przyjmują wkładki oszczędności przeważnie na 4%. Tej stopy procentowej mimo nadmiaru swoich funduszy obrotowych nie chcą redukować, ażeby nie stracić zdobytego u ludności zaufania. Ponieważ zaś wielką część swoich funduszy obrotowych musiały lokować w centralnej kasie także na 4%, przeto dawał się im uczuwać brak dochodów na opędzenie wydatków administracyjnych (podatku rentowego itp.). Dlatego wywarły nacisk na centralną kasę, aby im przyznała nieco wyższe oprocentowanie lokacyj, aniżeli po 4%. Centralnej zaś kasie na odwrót zależało na tem, aby skupić u siebie wszystkie zbędne fundusze Spółek oszczędności i pożyczek zwłaszcza w przewidywaniu coraz większego zapotrzebowania tych funduszy przez Spółki rolnicze. Zakład hipoteczny nie mógł się zdecydować na przyznanie jeszcze wyższego (niż po 4%) oprocentowania lokacyj centralnej kasy, która znowu w interesie rozwoju Spółek rolniczych nie chciała podwyższać stopy procentowej od udzielanego tym Spółkom kredytu. Ostatecznie zdecydował się krajowy Zakład hipoteczny na to, że zrezygnował z pobieranego od centralnej kasy ryczałtowego wynagrodzenia w kwocie 2.400 K. za prowadzenie rachunkowości i kasy, co umożliwiło centralnej kasie podniesienie stopy procentowej od lokacyj Spółek z 4% na $4\frac{1}{4}$ %, począwszy od 1. lipca 1901.

Jakkolwiek centralna kasa jest instytucją odrębną od krajowego Biura dla Spółek rolniczych, to jednak ścisła łączność między niemi objawia się i utrzymuje przedewszystkiem przez to, że przełożonym Zarządu centralnej kasy jest zwierzchnik

krajowego Biura dla Spółek w Wydziale krajowym, p. Franciszek Richter a kierownikiem centralnej kasy jest kierownik krajowego Biura, p. Faschingbauer.

3. Dolno-austriacka mleczarnia troszczy się o sprzedaż nabiału zbieranego i dostarczanego przez dolno-austriackie Spółki mleczarskie, które są członkami centralnej mleczarni. Udział wynosi 10 K., poręka dwukrotna. Każdy członek jest obowiązany deklarować i wpłacić po jednym udziale za każdy litr dziennie dostarczanego mleka, co się oblicza corocznie na podstawie przecięcia między najwyższą a najniższą ilością dostawy dziennej w poprzednim roku. Z końcem r. 1900 liczyła dolno-austriacka mleczarnia pomiędzy członkami 18 Spółek mleczarskich z 8.087 udziałami w kwocie 80.870 K. Stowarzyszenie to zbudowało zatem w drugiej dzielnicy Wiednia (Leopoldstadt) na gruncie uzyskanym przy regulacji Dunaju wielką centralną mleczarnię wyposażoną w wszelkie najnowsze i najlepsze urządzenia kosztem 470.000 K. Na budowę tej mleczarni udzieliło c. k. Ministerstwo rolnictwa bezzwrotnej subwencji w kwocie 80.000 K., Wydział krajowy bezprocentowej pożyczki w tejże wysokości i dwuprocentowej pożyczki w kwocie 64.714 K. z funduszu Colloredo-Mansfeld.

Działalność dolno-austriackich Spółek mleczarskich i ich stosunek do centralnego zakładu przedstawia się dosyć pojedynczo. Każda z tych Spółek zajmuje się bowiem tylko zbieraniem mleka od swoich członków i odstawą do centralnego zakładu. Przeróbka mleka na masło lub sery wcale się nie odbywa w pojedynczych Spółkach a w bardzo ograniczonej mierze w centralnej dolno-austriackiej mleczarni. Za dostarczane mleko pełne płaci centralna mleczarnia Spółkom po 14 h. za litr loco dworzec Wiedeń. Dzienna dostawa mleka wynosiła w roku 1900 przeciętnie 13.000 litrów. Sprzedaż nabiału odbywa się w filialnych sklepach, których centralna mleczarnia urządziła w Wiedniu aż 40; potrzebne do sprzedaży masło i sery zakupuje się postronnie, po części także w Galicyi. Działalność swoją rozpoczęła centralna mleczarnia dolno-austriacka z dniem 1. stycznia 1899 r. Pierwszy rok przyniósł stratę 77.696 koron, która tłumaczy się nieuregulowanym jeszcze ruchem mleczarnianym, wyjątkowymi wydatkami założycielskimi i znacznymi odpisami zaraz w pierwszym roku przeprowadzonymi w zamknięciu rachunkowym; strata znalazła pokrycie w wspomnianej subwencji rządowej. Drugi rok wykazał już korzystniejsze wyniki a mianowicie zysk 129 koron, przyczem pojedyncze sklepy filialne już poczęły się opłacać.

4. „Dom handlowy producentów wina“ założony został z końcem 1898 r. jako stowarzyszenie z ograniczoną poręką. Jego zadaniem jest popieranie powstawania Spółek producentów wina i ułatwianie im zbytu produktów winnych. Dla stosunków naszego kraju nie przedstawia działalność tego zakładu znaczącego interesu. Wystarczy wspomnieć, że stowarzyszenie posiada dwie winiarnie w Wiedniu dla drobnej sprzedaży win austriackich i swoje piwnice na wina, gdzie na składzie znajdowało się z końcem 1900 roku 6.112 hl. wina. W r. 1900 sprzedano win za kwotę 321.863 koron. Członków liczyło stowarzyszenie 225, między nimi 3 lokalne Spółki producentów wina.

5. Urządzenie i działalność „Związku Spółek wiejskich w Dolnej Austrii“ przedstawiłem w rozdziale o Spółkach magazynowych zbożowych, gdyż dotychczas tylko dla tych właśnie Spółek był ten Związek centralnym zakładem.

Lwów, dnia 18. maja 1902.